

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

ISSN 3041-1718 (online)

EMPIRIO

**EDUCATIONAL MANAGEMENT, POLITICAL
SCIENCE & INTERNATIONAL RELATIONS**

2, Special Issue (2025)

**Міждисциплінарні експертизи
для відновлення і розвитку України**

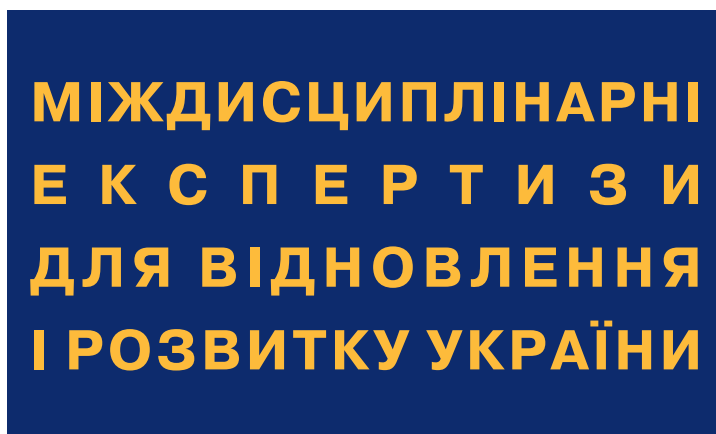
<https://empirio.ukma.edu.ua>

ISSN 3041-1718 (online)

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

EMPIRIO

Том 2, спецвипуск / 2025

<https://empirio.ukma.edu.ua>

Науковий рецензований
електронний журнал

Заснований у 2024 році
Виходить двічі на рік

E-Only Peer-Reviewed
Scientific Journal

Founded in 2024
Published twice a year

Засновник і видавець:
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

Founder and publisher:
National University of
Kyiv-Mohyla Academy

Адреса редакції:
вул. Г. Сковороди, 2, м. Київ,
04070, Україна
Тел.: +38 (066) 305 60 11
Empirio@ukma.edu.ua

Address:
2 Skovorody Str., Kyiv
04070, Ukraine
Phone: +38 (066) 305 60 11
Empirio@ukma.edu.ua

Київ 2025

«EMPIRIO» — рецензований науковий журнал відкритого доступу, оприлюднює результати наукових досліджень у трьох галузях знань: 05 Соціальні та поведінкові науки (052 Політологія), 07 Управління та адміністрування (073 Менеджмент) і 29 Міжнародні відносини (291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії).

Ідентифікатор медіа: R40-05056 (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 15 від 09.05.2024).

Входить до Переліку електронних наукових фахових видань України, в яких можуть оприлюднюватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії, категорія «Б» (накази МОН України від 02.10.2024 № 1415; від 10.12.2024 № 1721).

Головна редакторка

Тетяна Нагорняк, доктор політичних наук, професор, декан факультету «Києво-Могилянська школа професійної та неперервної освіти», професор кафедри політології НаУКМА

Заступник головного редактора

Микола Польовий, доктор політичних наук, професор Університету Коменського (Інститут міжнародних відносин та європейських досліджень), Братислава, Словачка Республіка

Відповідальна секретарка

Ірина Зайченко, кандидат історичних наук, доцент кафедри міждисциплінарної освіти факультету «Києво-Могилянська школа професійної та неперервної освіти» НаУКМА

Редакційна колегія

052 Політологія

Віталій Кривошеїн, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Україна

Мирослава Лендєл, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

Аркадіуш Моджєсєвський, доктор політичних наук, професор, директор Інституту політичних наук Гданського університету, Польща

Тетяна Нагорняк, доктор політичних наук, професор, декан факультету «Києво-Могилянська школа професійної та неперервної освіти», професор кафедри політології НаУКМА, Україна

Микола Польовий, доктор політичних наук, професор Університету Коменського (Інститут міжнародних відносин та європейських студій), Братислава, Словачка Республіка

Андреас Умланд, PhD, доцент кафедри політології НаУКМА, Україна

Юлія Шмаленко, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Тереза Астромович-Лейк, доктор політичних наук, професор Вармінсько-Мазурського університету, Польща

Матеуш Камйонка, кандидат соціальних наук, доцент кафедри польсько-українських студій Ягеллонського університету, Польща

Наталія Кравчук, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри міждисциплінарної освіти НаУКМА, Україна

Тарас Кузьо, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології НаУКМА, Україна

Микола Палінчак, доктор економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

Рафал Рачинський, габілітований доктор політичних наук, доцент кафедри історії та політології Поморського університету в Слупську, головний науковий співробітник Музею еміграції в м. Гдиня, Польща

Ярина Турчин, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», Україна

073 Менеджмент

Артем Бардась, доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту економіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», Україна

Тетяна Гавриленко, кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу та управління бізнесом НаУКМА, Україна

Ольга Дороніна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса, Україна

Ірина Ігнатєва, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом НаУКМА, Україна

Алісія Новак, габілітований доктор гуманітарних наук, професор, завідувач кафедри польсько-українських студій факультету міжнародних і політичних наук Ягеллонського університету в Кракові, Польща

Тетяна Орехова, доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса, Україна

Валентина Храпкіна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом НаУКМА, Україна

Ніна Чала, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом НаУКМА, Україна

Редагування і коректура *Наталія Мінько*
Комп'ютерне верстання *Андрій Шмаркатиюк*

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.3-17>
УДК 352.075.2:338.14:332.142.2

Сергій Козир

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0009-5742-8167>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню соціально-економічної ситуації в країні в довоєнний період та під час збройної агресії РФ проти України, яка триває. Здійснено порівняльний аналіз структурних зрушень, які відбуваються в регіональному розподілі формування валового внутрішнього продукту, та викликів, які стоять перед гуманітарною та соціальною політикою в Україні. На основі проведеного аналізу змін у рівнях співвідношення наявного доходу населення в регіонах України в розрахунку на одну особу до середньонаціонального рівня в довоєнний та воєнний періоди зроблено висновок про збереження високого рівня стратифікації регіонів України за рівнем доходів на душу населення.

Аналіз динаміки експорту товарів і послуг України за період з 2013 по 2023 р. свідчить про тенденцію різкого скорочення експорту товарів і послуг, що передовсім пов'язано з окупацією частини східних регіонів України, промислові підприємства яких відігравали значну роль в експортному потенціалі країни.

Доведено, що збройна агресія РФ проти України спричинила суттєвий вплив на рівень добробуту населення в країні, що свідчить про вразливість соціально-економічної системи України до воєнних ризиків і необхідність формування стійких механізмів відновлення та підтримки внутрішнього попиту. Наголошено, що значна частина внутрішньо переміщених осіб (ВПО) потребує фінансової та житлової підтримки, а отже, потрібна комплексна гуманітарна допомога та системна політика щодо реінтеграції і підтримки постраждалих верств населення.

Зроблено висновок про те, що міжнародна фінансова допомога у 2023–2024 рр. залишалася головним джерелом підтримки державного бюджету України, забезпечуючи фінансування першочергових соціальних, гуманітарних та інших невійськових видатків, пов'язаних із відновленням соціально-економічної сфери України. Основну роль у бюджетній підтримці відіграють Європейський Союз, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та окремі уряди партнерських країн, завдяки яким Україна отримала значні пільгові кредити, гранти та позики.

Ключові слова: конкурентоспроможність територій, відновлення України, нерівномірність розвитку регіонів, компаративний (порівняльний) аналіз, соціально-економічні наслідки російсько-української війни, російська збройна агресія.

Російська збройна агресія проти України спричинила масштабні соціально-економічні втрати, що проявляються в демографічній кризі, зростанні вимушеної міграції, руйнуванні інфраструктури та падінні рівня життя населення. Війна призвела до значного скорочення ВВП, втрати промислового й аграрного потенціалу, дестабілізації фінансової системи та посилення залежності від міжнародної допомоги. Водночас сформувалися нові виклики та завдання, пов'язані з відновленням економіки, інтеграцією до європейського простору й адаптацією соціальної сфери до умов тривалої воєнної загрози.

Мета цієї статті — на підставі порівняльного (компаративного) аналізу соціально-економічної ситуації в Україні в довоєнний період та протягом російсько-української війни виявити тенденції структурних зрушень, що відбуваються в регіональному розподілі формування валового внутрішнього продукту, та окреслити виклики, що стоять перед гуманітарним та соціальним вектором державної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціально-економічного розвитку територій присвячено значну кількість як закордонних, так і вітчизняних публікацій. Проблеми нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України та наслідків, спричинених російською збройною агресією РФ проти України, для оцінювання їхнього поточного та майбутнього соціально-економічного та демографічного стану досліджували такі вітчизняні вчені: О. Задоя, І. Иванова, В. Кічор, Е. Лібанова, А. Магдіч, Т. Нагорняк, Н. Селюченко, І. Семигуліна, О. Толстанов, І. Турський, Д. Шушпанов, І. Ярошенко та ін.

На основі проведеного аналізу соціально-економічної ситуації в регіонах України у 2014–2015 рр. І. Ярошенко та І. Семигуліна зробили висновок про «подальше поглиблення нерівномірності розвитку регіонів, збільшення територій, що мають ознаки депресивного стану, та відсутність дієвих механізмів щодо їх подолання; зосередження економічної діяльності на обмеженій кількості територій; відсутність належної доступності мешканців сільських територій до центрів надання соціальних та адміністративних послуг; зменшення темпів зростання економічних показників регіонів-лідерів і практично незмінний економічний стан решти регіонів; незадовільний рівень інвестиційної, інноваційної та підприємницької активності; посилення тенденції до моноспеціалізації у переважній більшості регіонів; маргіналізація територій, що спричинена низькою інтегрованістю простору та відсутністю можливостей розвитку для населення регіонів, віддалених від економічних центрів; невідповідність рівня соціального розвитку та якості життя населення регіону його економічному потенціалу»¹. Н. Иванова на основі кластерного аналізу сформувала групи регіонів за їхнім економічним зростанням та визначила диспропорції економічного розвитку кластерів регіонів у 2015 р.²

Згідно з висновками І. Турського, економічний розвиток регіонів значною мірою залежить від показників розвитку підприємництва і, відповідно, структури зайнятості населення за видами економічної діяльності. Кластеризація регіонів за значеннями ВРП і ІЛР дала можливість досліднику зробити висновок, що регіони України суттєво відрізняються між собою як за рівнем соціально-економічного розвитку, так і за мірою просування розвитку підприємництва, що підтверджується різними аналітичними виглядами дискримінуючих функцій³.

Вчені НУ «Львівська політехніка» Н. Селюченко та В. Кічор на основі аналізу із застосуванням методу кластерного аналізу для групування регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку за період з 2015 р. по 2020 р. та проведеного багатовимірного порівняння кластерів і регіонів у межах сформованих кластерів на основі таксономічного показника рівня розвитку визначили диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів України⁴.

¹ Іван Ярошенко, Ірина Семигуліна, «Соціально-економічний розвиток регіонів України в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів», *Бізнес Інформ* 7 (2016): 37, http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_5.

² Наталя Иванова, «Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів», *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* 6 (128) (2017): 29–32, http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2017_6_9.

³ Ігор Турський, «Економетричний підхід до кластеризації регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку», *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»* 14 (2) (2017): 147–52, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14%282%29_32.

⁴ Надія Селюченко, Володимир Кічор, «Сегментація та рейтингування регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку», *Інфраструктура ринку* 55 (2021): 157–65, <https://doi.org/10.32843/infrastruct55-26>.

Виклад основного матеріалу. Проведені нами порівняльні розрахунки структури розподілу валового внутрішнього продукту за регіонами у 2013, 2014, 2021 рр. свідчать про зміни, які відбулися на тлі початку збройної агресії РФ проти України та окупації частин Донецької та Луганської областей (табл. 1):

- домінуюча частка міста Києва у формуванні ВВП України у всіх контрольних роках залишалася незмінною, що пояснюється традиційною реєстрацією великих платників податків у столиці. Після початку збройної агресії на сході України частка міста Києва зросла на 2 %, ймовірно, через перереєстрацію тут великих платників податків з окупованих частин Донецької та Луганської областей;

- значно зменшилася частка в регіональному розподілі ВВП України Донецької (-6 %) та Луганської областей (-3 %);

- незначні зміни в бік збільшення часток на 1 % відбулися у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Львівській та Херсонській областях;

- частка Закарпатської області в контрольних роках мала коливання в межах 1 % без усталеного тренду динаміки;

- частки інших регіонів залишилися без змін.

Проведений аналіз змін у рівнях співвідношення наявного доходу населення в регіонах України в розрахунку на одну особу до середньонаціонального рівня у 2013, 2014 та 2021 рр. показав (табл. 2):

- збереження високого рівня стратифікації регіонів України за рівнем доходів на душу населення;
- збереження в Дніпропетровській, Запорізькій, Київській областях та місті Києві рівня доходів населення, вищого за середньонаціональний;

Таблиця 1

**Динаміка структурних змін у розподілі валового внутрішнього продукту
за регіонами, 2013, 2014, 2021 рр.**

Область	2013	2014	2021
1	2	3	4
Вінницька	0,02	0,03	0,03
Волинська	0,01	0,02	0,02
Дніпропетровська	0,10	0,11	0,11
Донецька	0,11	0,08	0,05
Житомирська	0,02	0,02	0,02
Закарпатська	0,01	0,02	0,01
Запорізька	0,04	0,04	0,04
Івано-Франківська	0,02	0,02	0,02
Київська	0,05	0,05	0,05
Кіровоградська	0,02	0,02	0,02
Луганська	0,04	0,02	0,01
Львівська	0,04	0,05	0,05
Миколаївська	0,02	0,02	0,02
Одеська	0,05	0,05	0,05
Полтавська	0,04	0,04	0,05
Рівненська	0,01	0,02	0,02
Сумська	0,02	0,02	0,02
Тернопільська	0,01	0,01	0,01
Харківська	0,06	0,06	0,06
Херсонська	0,01	0,01	0,02
Хмельницька	0,02	0,02	0,02
Черкаська	0,02	0,02	0,02
Чернівецька	0,01	0,01	0,01
Чернігівська	0,02	0,02	0,02
м. Київ	0,21	0,23	0,23

Таблиця 2

**Зміни в рівнях співвідношення наявного доходу населення в регіонах України
в розрахунку на одну особу до середньонаціонального рівня у 2013, 2014 та 2021 рр.**

Область	Співвідношення до середньонаціонального рівня у 2013 р.	Співвідношення до середньонаціонального рівня у 2014 р.	Співвідношення до середньонаціонального рівня у 2021 р.
1	2	3	4
Вінницька	0,86	0,87	0,96
Волинська	0,74	0,75	0,78
Дніпропетровська	1,13	1,20	1,26
Донецька	1,16	0,98	0,55
Житомирська	0,81	0,83	0,88
Закарпатська	0,67	0,65	0,67
Запорізька	1,06	1,13	1,09
Івано-Франківська	0,79	0,76	0,80
Київська	1,03	1,06	1,10
Кіровоградська	0,81	0,82	0,85
Луганська	0,96	0,74	0,36
Львівська	0,87	0,88	0,99
Миколаївська	0,89	0,88	0,95
Одеська	0,96	0,91	1,08
Полтавська	0,95	0,98	1,06
Рівненська	0,79	0,81	0,79
Сумська	0,88	0,89	0,97
Тернопільська	0,71	0,69	0,75
Харківська	0,98	0,98	1,03
Херсонська	0,81	0,77	0,85
Хмельницька	0,85	0,85	0,87
Черкаська	0,81	0,81	0,88
Чернівецька	0,73	0,69	0,71
Чернігівська	0,88	0,86	0,85
м. Київ	2,09	2,34	2,50

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату

- значне падіння коефіцієнта співвідношення наявного доходу населення в регіонах України в розрахунку на одну особу до середньонаціонального рівня в Донецькій та Луганській областях;
- підвищення понад середньонаціональний рівень рівня доходів населення в Одеській, Полтавській та Харківській областях;
- доходи населення в інших регіонах України залишалися усі контрольні роки нижчими за середньонаціональний рівень.

За висновками І. Іванової та О. Толстанова, економічний потенціал регіону характеризує можливість економіки виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти економічні потреби суспільства, що «пов'язано із використанням всіх наявних ресурсів — природних, виробничих, матеріальних, трудових, фінансових, науково-технічних, інформаційних тощо»⁵. Науковці наголошують, що рівень соціально-економічного розвитку будь-якого регіону є наслідком реалізації його економічного потенціалу⁶. Також вони зазначають, що «конфігурація соціально-економічного середовища України відрізняється неоднорідністю і незбалансованістю, що стримує рух у напрямі сталого розвитку, призводить до посилення міжрегіональних контрастів»⁷.

⁵ Іванова І. М., Толстанов О. К., «Шляхи соціально-економічного розвитку регіону», *Інвестиції: практика та досвід* 19 (2021): 102–109, <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.19.102>.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

Аналізуючи стан конкурентоспроможності України вже на тлі повномасштабного вторгнення РФ в Україну та чинники, що впливають на продуктивність праці, О. Задоя, А. Магдіч та А. Новіков дійшли висновку, що перепонами на шляху до підвищення конкурентоспроможності економіки України є низька операційна стабільність бізнесу, проблеми з верховенством права, відстала інфраструктура, проблеми з доступом до кредитних ресурсів для бізнесу, монополізація товарних ринків у країні, загострення проблем з соціальним капіталом (соціальною згуртованістю та залученням, довірою до державних органів влади тощо). Також проведений ними аналіз показав достатньо низькі позиції України у світових рейтингах за такими індексами, як індекс сприйняття корупції, індекс економічної свободи, індекс політичної свободи, індекс легкості ведення бізнесу⁸.

Відповідно до даних Світового банку, ВВП на душу населення, виражений у постійних доларах США 2015 р., за підсумками 2022 р. порівняно з 2013р. упав на 11 %. Це найбільше падіння за останні 20 років. На тлі початку збройної агресії РФ проти України у 2014 р. на початку 2015 р. фіксувалося падіння ВВП на душу населення на рівні 5 %. На початок 2023 р. спостерігалось відновлення цього показника на 15 %, але він все ще перебуває на рівні нижче довоєнного періоду (рис. 1).

Частка ВВП, яка спрямовується на формування капітальних інвестицій, у 2022 р. порівняно з 2013 р. упала на 4 %. Найбільшого падіння цей показник зазнав у 2020 р. на тлі пандемії COVID-19 — 7 %.

З початку збройної агресії у 2014 р. та окупації частини східних регіонів України, промислові підприємства яких відігравали значну роль в експортному потенціалі України, спостерігається тренд стрімкого падіння експорту товарів та послуг. Слід зазначити, що за всі роки незалежності нашої держави тільки чотири роки на початку 2000-х та у 2015 р. Україна мала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, що спричиняє постійний дисбаланс на внутрішньому валютному ринку та загрозу підтримці стабільності національної валюти. Цей від'ємний баланс дещо перекривався позитивним сальдо з торгівлі послугами, проте з початком повномасштабного вторгнення знизилися обсяги транзиту газу через українську ГТС, що також стало джерелом загрози для стабільності валютного курсу на внутрішньому ринку (рис. 3).

Падіння експорту товарів і послуг за останні 10 років (2013–2023) становить 63 %.

Витрати на кінцеве споживання, які є сумою витрат на кінцеве споживання домогосподарств та видатки державного бюджету на кінцеве споживання, що виражені в постійних цінах 2015 р. та свідчать про динаміку добробуту населення, мали значну волатильність у період з 2014 по 2018 р. та у 2022–2023 рр. Найбільше падіння спостерігалось у 2015 р. (на 24,2 % щодо показника довоєнного часу) та у 2022 р. (-15 %) (рис. 4). Відповідно до даних Світового банку, загальний рівень падіння кінцевого споживання за період 2013–2023 рр. становить 8 %.

Водночас слід зазначити про глибоке падіння рівня реальної заробітної плати населення України (-12 %), за даними Держстату, Національного банку України та Мінекономіки (рис. 5).

В умовах значних соціальних, гуманітарних та економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ необхідність одночасного задоволення потреб у соціальному забезпеченні і соціальному захисті та збільшення витрат воєнного бюджету країни стали викликом для формування дохідної частини державного бюджету (рис. 6).

В умовах воєнного стану та складної економічної ситуації в Україні уряду вдалося акумулювати достатній обсяг ресурсу задля забезпечення фінансування пріоритетних соціальних і гуманітарних видатків та видатків на національну безпеку і оборону, а також на ліквідацію наслідків збройної агресії⁹.

⁸ Олександр Задоя, Аліса Магдіч, Артем Новіков, «Конкурентоспроможність України: суть та основні чинники», *International Science Journal of Management, Economics & Finance* 3, no. 4 (2024): 69–78, <https://doi.org/10.46299/ij.isjmef.20240304.07>.

⁹ Міністерство фінансів України, *Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2023 рік*, https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582.

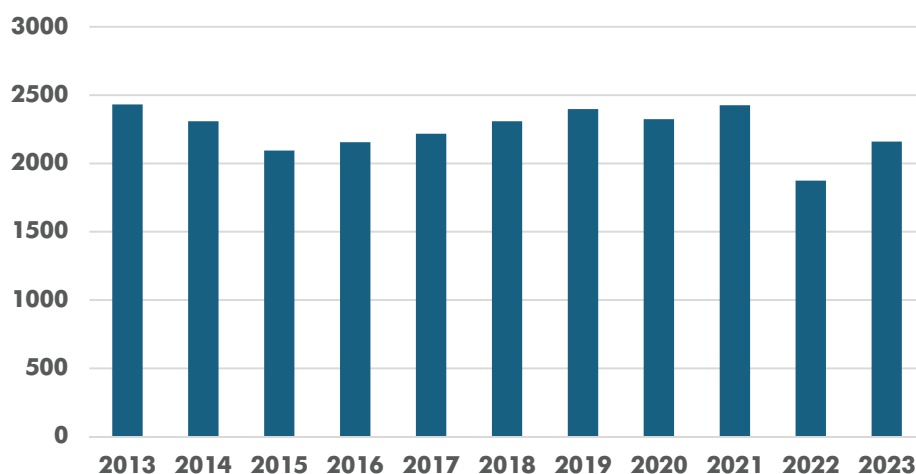

Рис. 1. Динаміка ВВП на душу населення в Україні (виражений у постійних доларах США 2015 р.), 2013–2023 рр.

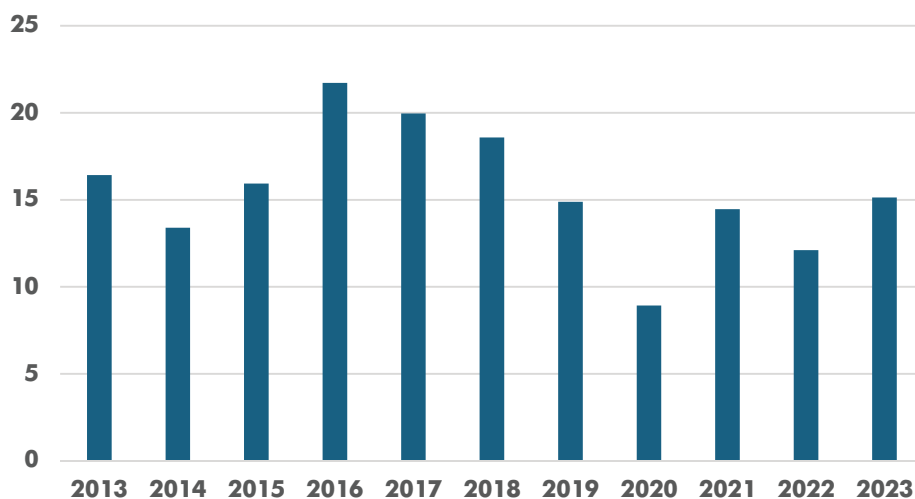

Рис. 2. Валове нагромадження основного капіталу (% від ВВП), 2013–2023 рр.

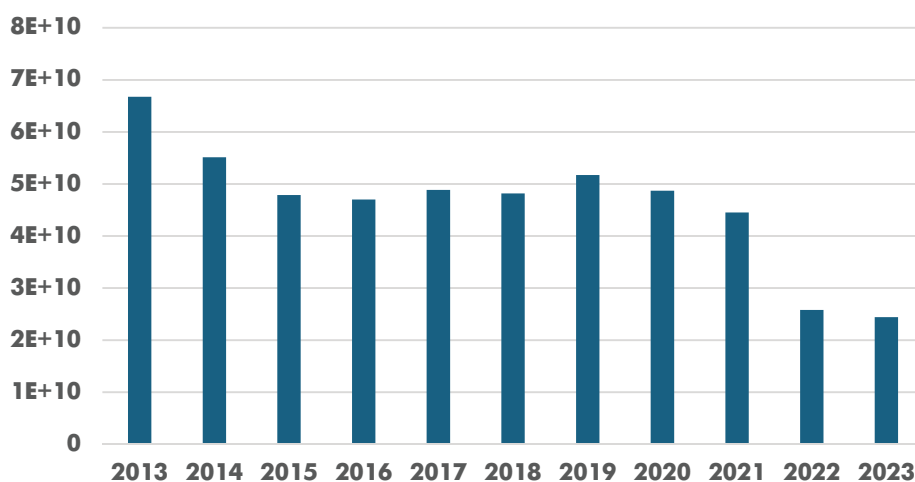

Рис. 3. Динаміка експорту товарів і послуг України (постійний долар США за 2015 р.), 2013–2023 рр.

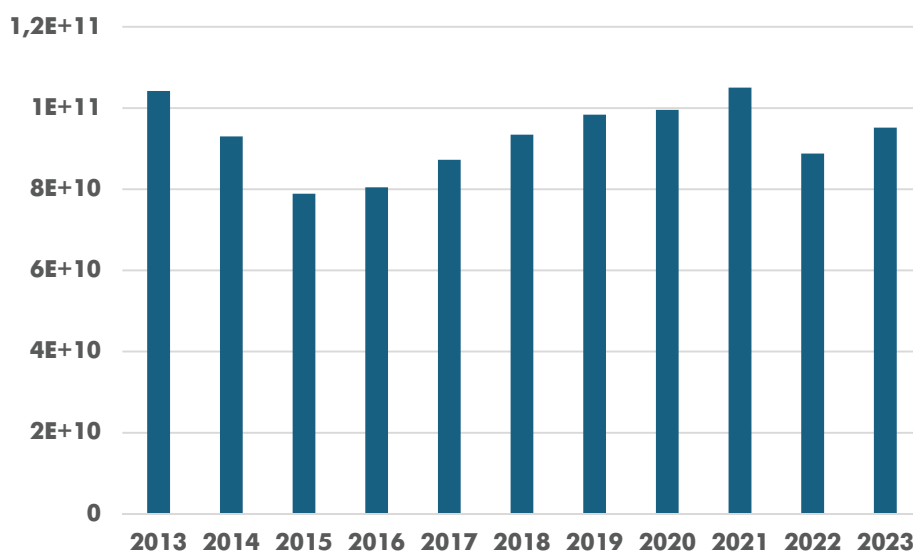

Рис. 4. Витрати на кінцеве споживання (постійний долар США 2015 р.), 2013–2023 рр.

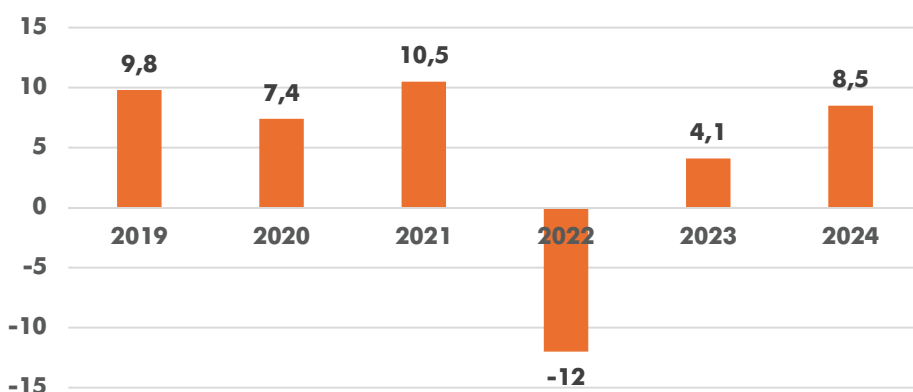

Рис. 5. Зміна реальної заробітної плати, %

Джерело даних: Міністерство фінансів України, Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2024 рік, https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698.

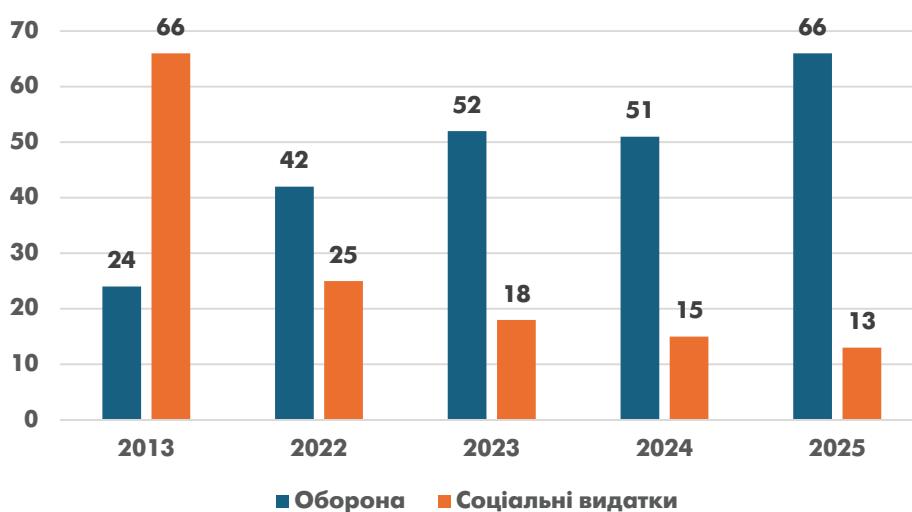

Рис. 6. Динаміка частки соціальних видатків і видатків на оборону в державному бюджеті України, 2013 р. та 2022–2025 рр.

За даними KSE, на початок 2024 р. внаслідок бойових дій Російської Федерації понад 50 % житлового фонду в значній кількості міст та містечок було пошкоджено чи зруйновано. Найбільших руйнувань зазнав житловий фонд Донецької та Луганської областей. Через продовження активних бойових дій кількість пошкоджених житлових будівель збільшується на територіях Харківської, Запорізької, Херсонської областей та тимчасово окупованих територіях України¹⁰.

За попередніми даними обласних військових адміністрацій, на кінець 2023 р. загальна кількість зруйнованих або пошкоджених об'єктів житлового фонду становила близько 250 тис. будівель, з них 222,6 тис. — приватних (індивідуальних) будинків; 27 тис. — багатоквартирних будинків; 0,53 тис. — гуртожитків. У результаті підриву Каховської ГЕС під ризик затоплення потрапили ще майже 36 тис. житлових будинків, більшість з яких — у Херсонській області (різного ступеня затоплення — повністю затоплені, частково затоплені та можливо затоплені). Близько 1000 будинків під ризиком — це багатоповерхові будинки, а решта — приватні¹¹.

Отже, виникає потреба не тільки у відновленні окремих будівель, але й комплексному відновленні міст, розробленні нової містобудівної документації та інших заходах.

Загалом унаслідок бойових дій було пошкоджено 3,8 тис. освітніх закладів, крім того, у багатьох регіонах навчальний процес у школах та інших закладах був зупинений тривалий час. Для відновлення навчального процесу в школах уряд виділяв кошти на облаштування укриттів¹².

Безпосередні збитки від руйнувань закладів освіти становлять 6,8 млрд дол. США. Загалом унаслідок бойових дій зруйновано щонайменше 380 та пошкоджено 3429 об'єктів освітньої інфраструктури¹³. Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень закладів освіти у Донецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій областях.

За даними ОЕСР «Оцінка впливу війни Росії проти України для країн Східного партнерства», потреби в реконструкції та відновленні України на 1 червня 2023 р. приблизно становили 349 млрд дол. США, що в понад 1,6 раза більше від ВВП України у 2021 р.¹⁴ Поточне оцінювання свідчить, що для відновлення української економіки до довоєнного рівня знадобиться щонайменше десять років¹⁵. Виробництво на Сході України повністю зупинено або різко скорочено, сільськогосподарське виробництво серйозно скорочено через знищення сільськогосподарських угідь, обмежену доступність добрив і перерозподіл робочої сили з сільського господарства у зв'язку з мобілізацією.

Показник безробіття за методологією МОП з 2014 р. по 2021 р. спостерігався на стабільному рівні — в межах 9,14–9,83 %, за винятком 2018–2019 рр., коли рівень безробіття впав на 1 %. Зростання до середнього рівня 9 % відбулось після початку збройної агресії на тлі початку масштабного процесу внутрішнього переміщення мешканців окупованих територій (рис. 7).

Суттєвим наслідком війни стали значні гуманітарні втрати України, а отже втрати її соціального капіталу. За даними Управління Генерального прокурора України, станом на лютий 2023 р. вторгнення призвело до загибелі 9655 осіб цивільного населення, з них 461 дитина; поранено 12 829 осіб цивільного населення. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, до 10 млн українців (або чверть населення) піддаються ризику певної форми психічного розладу, від хвилювання та стресу до більш важкого стану.

За оцінками Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на кінець лютого 2023 р. 8,1 млн українців є переміщеними по всій Європі.

За даними Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, у складі українських воєнних мігрантів закономірно переважають жінки та діти. Частка дорослих чоловіків (18+ років)

¹⁰ KSE, *Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року*, квітень, 2024.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ OECD, *Assessing the Impact of Russia's War against Ukraine on Eastern Partner Countries* (OECD Publishing, 2023), <https://doi.org/10.1787/946a936c-en>.

¹⁵ Economist Intelligence Unit, *Country Report Ukraine Outlook for 2022-26 Data and charts Basic data* (2022), <http://www.eiu.com>.

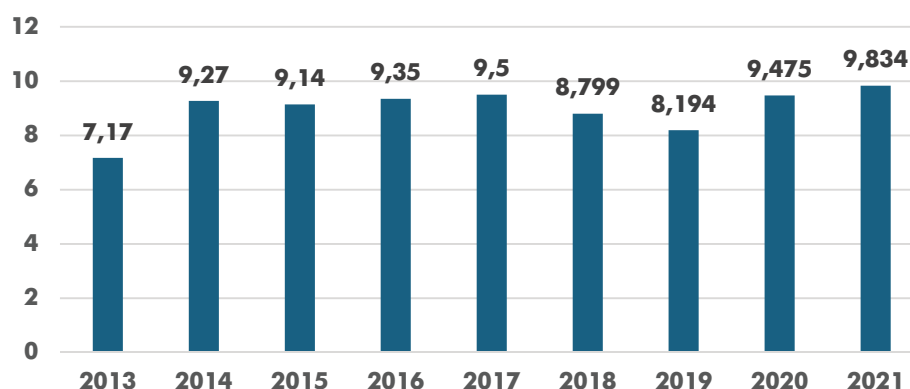

Рис. 7. Загальний рівень безробіття (% від загальної кількості робочої сили)
(змодельована оцінка МОП)

становить лише 20,7 %. Натомість питома вага дітей і підлітків (0–17 років) сягає 33,2 %, молодих жінок (18–34 роки) — 16,4 %, а загалом жінок економічно активного віку (18–64 роки) — 41,7 %¹⁶. Поширення статеві-вікової структури воєнних мігрантів, зареєстрованих у країнах ЄС, на всю сукупність (з урахуванням інших країн) дає оцінку загальної чисельності мігрантів економічно активного віку в 4,0 млн осіб, а дітей та підлітків — у 2,2 млн осіб. Отже, можна констатувати щонайменше дворазове зростання міграційних втрат населення економічно активного віку. За цей же час з України виїхало понад 2,1 млн дітей та підлітків, а всього на контрольованій українською легітимною владою території проживає менше ніж 5,5 млн. За висновками Е. Лібанової, такі зміни вікової структури населення важко переоцінити, особливо з огляду на перспективи репродуктивної та економічної активності, а отже впливу на демографічний і трудовий баланс України.

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на кінець січня 2023 р. 5,4 млн осіб були внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в межах України. Орієнтовна кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні неухильно знижувалася з серпня 2022 р. Проте кількість фізичних осіб, офіційно зареєстрованих як ВПО в Мінсоцполітики, зростає з лютого 2022 р., досягнувши піку трохи менше ніж 4,9 млн у грудні 2022 р. Тривале переміщення стає більш поширеним, і 58 % усіх ВПО були такими протягом шести місяців і більше відповідно до Звіту МОМ за січень 2023 р.

Грошової підтримки потребують 75 % ВПО порівняно з 62 % населення загалом та 59 % тих, хто повернувся. Згідно з дослідженням Світового банку¹⁷, приблизно кожен четвертий респондент-ВПО (24 %) заявив про те, що щомісячна грошова допомога для ВПО була основним джерелом доходу домогосподарства. Частка домогосподарств із недостатнім споживанням їжі зросла як серед переміщених, так і серед непереміщених осіб після 2022 р.

Загальне опитування населення МОМ за 2023 р. показало, що 17 % ВПО потребували житла, порівняно з 4 % загального населення та 3 % репатріантів.

Враховуючи те, що ВПО переважно орендують житло або залишаються в родичів і друзів, лише 18 % ВПО потребують будівельних матеріалів порівняно з 26 % загального населення та 23 % репатріантів.

За даними Національного інформаційного бюро, станом на лютий 2023 р. загальна кількість депортованих та незаконно переміщених громадян України становила 143 239, з них 16 221 дитина.

У 2022 р. Міністерство з питань реінтеграції та тимчасово окупованих територій України перерахувало понад 190 млн грн тим, хто перебуває чи був у полоні, ще 46,2 млн грн надійшли сім'ям незаконно утримуваних РФ громадян України.

Кількість центрів колективного проживання по Україні зросла зі 160 у 2021 р. до 7200, вони можуть прийняти майже 500 тис. людей.

¹⁶ Е. М. Лібанова, «Воєнна міграція» з України: проблеми та перспективи розвитку», *Український географічний журнал* 4 (128) (2024): 3–11, <https://doi.org/10.15407/ugz2024.04.003>.

¹⁷ World Bank Group, *Ukraine rapid damage and needs assessment* (The World Bank, The Government of Ukraine, The European Union, The United Nations, 2023).

У квітні 2022 р. Комітет ООН з прав людей з інвалідністю повідомив, що 2,7 млн людей з інвалідністю в Україні опинилися під загрозою бути покинутими у своїх домівках або в житлових приміщеннях «без доступу до життєво необхідних ліків, запасів кисню, їжі, води, санітарії, підтримки для повсякденного проживання та інших основних зручностей»¹⁸.

Станом на січень 2023 р. приблизно 1,3 млн ВПО (25 % від загальної кількості 5,4 млн ВПО) повідомили про наявність в одного або більше членів домогосподарства інвалідності.

Очевидно, що глибина падіння кінцевого споживання, загострення проблем соціального забезпечення не мали критичної величини через зростання державної підтримки вразливим категоріям населення, яка переважно забезпечувалася міжнародною допомогою.

З 24 лютого до кінця 2022 р. від міжнародних партнерів у бюджет України надійшло 28,1 млрд дол. США: «Значні обсяги зовнішньої допомоги від ... міжнародних партнерів допомогли профінансувати всі пріоритетні видатки державного бюджету вчасно та у повному обсязі: пенсії та соціальні виплати, зарплати медиків і вчителів, видатки на безпеку й оборону, на охорону здоров'я, освіту тощо»¹⁹. 26,9 % (481,1 млрд грн) усіх доходів державного бюджету України за 2022 р. становили гранти від міжнародних партнерів (МФО, Європейського Союзу та окремих країн), які надійшли після початку повномасштабної війни²⁰.

У 2023 р. було здійснено державних зовнішніх запозичень до державного бюджету у сумі 1 151,6 млрд грн, із яких 20,3 млрд грн надійшло від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів до спеціального фонду на впровадження спільних проєктів. У 2023 р. Європейський Союз став найбільшим донором прямої бюджетної підтримки. У межах нової Програми макрофінансової допомоги на 2023 рік Україна отримала пільговий кредит на загальну суму 18 млрд євро (у гривневому еквіваленті — 714,9 млрд грн). Міжнародний валютний фонд у березні 2023 р. затвердив нову чотирирічну програму — Механізм розширеного фінансування (EFF) для України в умовах війни із загальним фінансуванням у розмірі 15,6 млрд дол. США (11,6 млрд СПЗ).

За підсумками 2023 р. Україна успішно пройшла два перегляди програми з виконання відповідних кількісних критеріїв ефективності та отримала три транші на суму 3,3 млрд СПЗ (у гривневому еквіваленті — 164,0 млрд грн). Від Міжнародного банку реконструкції та розвитку, зокрема у співфінансуванні з Міжнародною асоціацією розвитку, надійшли кошти позик у сумі 4,6 млрд дол. США та 451,3 млн євро (у гривневому еквіваленті — 188,1 млрд грн).

Уряд Канади надав кредит у сумі 2,4 млрд канадських доларів (у гривневому еквіваленті — 64,2 млрд грн).

У 2024 р. міжнародна допомога також була основним джерелом підтримки фінансової системи та забезпечення фінансування нагальних пріоритетних напрямів соціального, гуманітарного характеру та інших першочергових невійськових видатків державного бюджету. Пріоритетом залишається залучення пільгового фінансування від міжнародних донорів у формі кредитів та грантів. Загальна сума надходжень зовнішніх запозичень на фінансування загального фонду державного бюджету становила 1 248,5 млрд грн. ЄС залишається найбільшим донором прямої бюджетної підтримки²¹.

Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ за підсумками 2022–2024 рр. становили 1 388 млрд грн (рис. 8).

У 2024 р. ЄС започаткував інструмент для надання макрофінансової підтримки Україні Ukraine Facility, що передбачає можливість отримання протягом 2024–2027 рр. прямої бюджетної та технічної допомоги. У межах цього інструменту було розроблено і схвалено План України, у червні 2024 р. підписано Угоду з ЄС щодо залучення 27 млрд євро на період 2024–2027 рр. План України визначає конкретний перелік структурних реформ та заходів, виконання яких, з одного боку, сприятиме стійкому економічному відновленню країни, а з іншого — забезпечуватиме

¹⁸ World Bank Group, *Ukraine rapid damage and needs assessment*.

¹⁹ Міністерство фінансів України, *Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік*, https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538.

²⁰ Там само.

²¹ *Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2024 рік*.

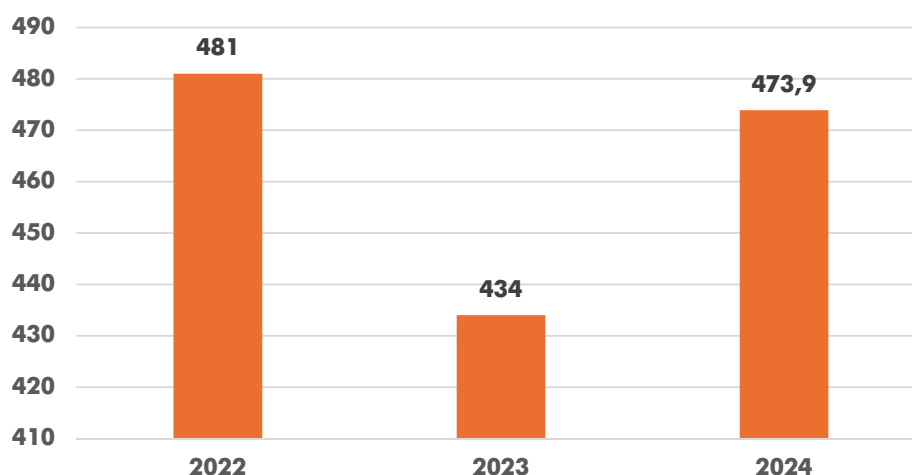

Рис. 8. Офіційні трансфери від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, млрд грн

регулярною та прогнозованою фінансовою підтримкою з боку ЄС. Загалом у 2024 р. в межах Ukraine Facility прямого бюджетного фінансування до загального фонду державного бюджету надійшло 13,1 млрд євро (що в гривневому еквіваленті дорівнює 567,8 млрд грн)²².

Надходження до загального фонду державного бюджету в рамках співпраці з Міжнародним валютним фондом у 2024 р. становили 5,3 млрд дол. США (що в гривневому еквіваленті дорівнює 215,6 млрд грн), а з початку функціонування Механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility, EFF) загальна сума залучених коштів дорівнює 9,8 млрд дол. США²³.

Світовий банк від початку повномасштабного вторгнення впроваджує проекти та механізми, кошти від яких повністю (проекти PEACE, DPL, INSPIRE, LEARN, RISE, SURGE, THRIVE) або частково (рамкові проекти відновлення HOPE, HEAL, ARISE) спрямовуються на підтримку державного бюджету. У зазначених проєктах напрями витрачання коштів мають цільовий узгоджений характер. Загалом у 2024 р. через проєкти та механізми Світового банку (зокрема й додаткові фінансові ресурси від партнерів на умовах спільного фінансування) залучено пільгового фінансування на підтримку державного бюджету в сумі 395,4 млрд грн²⁴.

Надходження до спеціального фонду державного бюджету на фінансування інвестиційних та інфраструктурних проєктів від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів упродовж 2024 р. становили 25,3 млрд гривень.

Висновки. Компаративне оцінювання соціально-економічних наслідків збройної агресії РФ проти України дає змогу зробити висновки про спричинені ними глибокі структурні зміни, які відбулися в розподілі валового внутрішнього продукту за регіонами (суттєве зменшення часток східних регіонів України, особливо Донецької та Луганської областей через окупацію значних територій; суттєве збільшення частки міста Києва, що, найімовірніше, пояснюється не так збільшенням виробничих потужностей у столиці, як перереєстрацією материнських компаній промислових холдингів зі Сходу України; зростання часток Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Львівської та Херсонської областей).

Проведений порівняльний аналіз змін у рівнях співвідношення наявного доходу населення в регіонах України в розрахунку на одну особу до середньонаціонального рівня в довоєнний та воєнний періоди дає змогу зробити висновок про збереження високого рівня стратифікації регіонів України за рівнем доходів на душу населення.

²² Європейська Комісія, «Інструмент “Ukraine Facility”». Підтримка відновлення та відбудови України на шляху до членства в ЄС», https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_uk.

²³ Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2024 рік.

²⁴ Там само.

Від початку збройної агресії Росії у 2014 р. та внаслідок окупації частини східних регіонів України, де зосереджувалися ключові промислові підприємства, що формували значну частку експортного потенціалу держави, простежується тенденція різкого скорочення експорту товарів і послуг.

Аналіз динаміки витрат на кінцеве споживання свідчить про суттєвий вплив збройної агресії на рівень добробуту населення. Найглибші падіння зафіксовано у 2015 та 2022 рр., що безпосередньо корелює з ескалацією воєнних дій та економічною нестабільністю. Хоча в довгостроковій перспективі (2013–2023 рр.) скорочення кінцевого споживання становило 8 %, така динаміка підтверджує вразливість соціально-економічної системи України до воєнних ризиків і необхідність формування стійких механізмів відновлення та підтримки внутрішнього попиту.

Російська збройна агресія призвела до значних гуманітарних втрат і критичних змін у соціальному капіталі України. Війна спричинила численні людські жертви серед цивільного населення, масову внутрішню та зовнішню міграцію, значне скорочення економічно активного населення та зміну віково-статевої структури населення, що негативно впливає на демографічний і трудовий потенціал держави. Внутрішньо переміщені особи, значна частина яких потребує фінансової та житлової підтримки, стають соціально вразливими, що підкреслює необхідність комплексної гуманітарної допомоги та системної політики щодо реінтеграції і підтримки постраждалих верств населення.

Міжнародна фінансова допомога у 2023–2024 рр. залишалася головним джерелом підтримки державного бюджету України, забезпечуючи фінансування першочергових соціальних, гуманітарних та інших невійськових видатків. Основну роль у бюджетній підтримці відіграють Європейський Союз, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та окремі уряди партнерських країн, що підтверджується отриманням значних пільгових кредитів, грантів та позик. Загальна сума зовнішніх запозичень та офіційних трансфертів протягом 2022–2024 рр. демонструє високу залежність державного фінансування від міжнародної підтримки та підкреслює стратегічну важливість подальшого залучення пільгового фінансування для стабілізації економіки та забезпечення функціонування соціально значущих сфер.

Список використаних джерел

- Європейська Комісія. «Інструмент “Ukraine Facility”. Підтримка відновлення та відбудови України на шляху до членства в ЄС». https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_uk.
- Задоя, Олександр, Аліса Магдіч, Артем Новіков. «Конкурентоспроможність України: суть та основні чинники». *International Science Journal of Management, Economics & Finance* 3, no. 4 (2024): 69–78. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240304.07>.
- Іванова, І. М., Толстанов О. К. «Шляхи соціально-економічного розвитку регіону». *Інвестиції: практика та досвід* 19 (2021): 102–109. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.19.102>.
- Іванова, Наталія. «Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів». *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* 6 (128) (2017): 29–32. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2017_6_9.
- Київська школа економіки. *Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року*. KSE. Квітень, 2024.
- Лібанова, Елла. «Воєнна міграція” з України: проблеми та перспективи розвитку». *Український географічний журнал* 4 (128) (2024): 3–11. <https://doi.org/10.15407/ugz2024.04.003>.
- Міністерство фінансів України. *Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік*. https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538.
- Міністерство фінансів України. *Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2023 рік*. https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582.
- Міністерство фінансів України. *Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2024 рік*. https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698.
- Селюченко, Надія, Володимир Кічор. «Сегментація та рейтингування регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку». *Інфраструктура ринку* 55 (2021): 157–65. <https://doi.org/10.32843/infrastruct55-26>.

- Турський, Ігор. «Економетричний підхід до кластеризації регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»* 14 (2) (2017): 147–52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14%282%29__32.
- Ярошенко, Іван, Ірина Семигуліна. «Соціально-економічний розвиток регіонів України в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів». *Бізнес Інформ* 7 (2016): 28–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_5.
- Economist Intelligence Unit. *Country Report Ukraine Outlook for 2022-26 Data and charts Basic data*. 2022. Accessed May 13, 2022. <http://www.eiu.com>.
- OECD. *Assessing the Impact of Russia's War against Ukraine on Eastern Partner Countries*. OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/946a936c-en>.
- World Bank Group. *Ukraine rapid damage and needs assessment*. The World Bank, The Government of Ukraine, The European Union, The United Nations, 2023.

Bibliography

- Economist Intelligence Unit. *Country Report Ukraine Outlook for 2022-26 Data and charts Basic data*. 2022. Accessed May 13, 2022. <http://www.eiu.com>.
- European Commission. “The “Ukraine Facility” instrument Supporting the recovery and reconstruction of Ukraine on the path to EU membership.” https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_uk [in Ukrainian].
- Ivanova, I., and O. Tolstanov. “Ways of Socio-Economic Development of the Region.” *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* 19 (2021): 102–109. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.19.102> [in Ukrainian].
- Ivanova, Nataliia. “Disproportions of Regions’ Social and Economic Development.” *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine* 6, no. 128 (2017): 29–32. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2017_6_9 [in Ukrainian].
- Kyiv School of Economics. *Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024*. KSE. April 2024 [in Ukrainian].
- Libanova, Ella. “‘War Migration’ From Ukraine: Problems and Development Prospects.” *Ukrainian Geographical Journal* 4, no. 128 (2024): 3–11. <https://doi.org/10.15407/ugz2024.04.003> [in Ukrainian].
- Ministry of Finance of Ukraine. *Information from the Ministry of Finance of Ukraine on the implementation of the State Budget of Ukraine for 2022*. https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 [in Ukrainian].
- Ministry of Finance of Ukraine. *Information of the Ministry of Finance of Ukraine on the implementation of the State Budget of Ukraine for 2023*. https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 [in Ukrainian].
- Ministry of Finance of Ukraine. *Information of the Ministry of Finance of Ukraine on the implementation of the State Budget of Ukraine for 2024*. https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 [in Ukrainian].
- OECD. *Assessing the Impact of Russia's War against Ukraine on Eastern Partner Countries*. OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/946a936c-en>.
- Seliuchenko, Nadiia, and Volodymyr Kichor. “Segmentation and Rating of Ukraine’s Regions by Level of Socio-Economic Development.” *Market Infrastructure* 55 (2021): 157–65. <https://doi.org/10.32843/infrastructure55-26> [in Ukrainian].
- Turskyj, I. “Econometric Approach to Ukraine’s Regions Clusterization on the Social-Economic Development Level.” *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations and World Economy* 14, no. 2 (2017): 147–52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14%282%29__32 [in Ukrainian].
- World Bank Group. *Ukraine rapid damage and needs assessment*. The World Bank, The Government of Ukraine, The European Union, The United Nations, 2023.
- Yaroshenko, Ivan, and Iryna Semygulina. “Socio-Economic Development of the Regions of Ukraine in the Conditions of External and Internal Challenges.” *Business Inform* 7 (2016): 28–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_5 [in Ukrainian].
- Zadoya, Oleksandr, Alisa Magdich, and Artem Novikov. “Competitiveness of Ukraine: Essence and Main Factors.” *International Science Journal of Management, Economics & Finance* 3, no. 4 (2024): 69–78. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240304.07> [in Ukrainian].

Serhiy Kozyr

National University of Kyiv-Mohyla Academy

SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF RUSSIA'S ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Abstract

The article is devoted to the study of the socio-economic situation in the country in the pre-war period and during the period of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which is currently ongoing. A comparative analysis of the structural shifts occurring in the regional distribution of the formation of the Gross Domestic Product and the challenges facing humanitarian and social policy in Ukraine was carried out. Based on the analysis of changes in the ratio of disposable income per capita in the regions of Ukraine to the national average in the pre-war and post-war periods, a conclusion was made about the preservation of a high level of stratification of the regions of Ukraine by per capita income.

Analysis of the dynamics of exports of goods and services from Ukraine for the period 2013–2023 indicates a trend of a sharp reduction in exports, which is primarily explained by the occupation of part of the eastern regions of Ukraine, whose industrial enterprises played a significant role in the country's export potential.

It has been proven that the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has had a significant impact on the well-being of the population in the country, which indicates the vulnerability of the socio-economic system of Ukraine to military risks and the need to form sustainable mechanisms for the restoration and support of domestic demand. It is emphasized that a significant portion of internally displaced persons (IDPs) requires financial and housing support, which emphasizes the need for comprehensive humanitarian assistance and a systemic policy for the reintegration and support of the affected population.

It is concluded that international financial assistance in 2023–2024 remained a key source of support for the state budget of Ukraine, providing financing for priority social, humanitarian, and other non-military expenditures related to the restoration of the socio-economic sphere of Ukraine. The main role in budget support is played by the European Union, the International Monetary Fund, the World Bank, and individual governments of partner countries, which is confirmed by the receipt of significant concessional credits, grants, and loans.

Keywords: competitiveness of territories, restoration of Ukraine, uneven development of regions, comparative analysis, socio-economic consequences of the Russian-Ukrainian war, Russian armed aggression.

*Подано / Submitted: 28.08.2025**Схвалено до публікації / Accepted: 16.09.2025**Оприлюднено / Published: 07.10.2025*

Козир Сергій В'ячеславович — здобувач наукового ступеня доктора філософії з політології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Serhiy Kozyr — PhD Candidate in Political Science, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0009-0009-5742-8167

E-mail: s.kozyr@ukma.edu.ua

.....

Цитування (Чикаго: виноски і бібліографія):

Козир, Сергій. «Соціально-економічні наслідки російської збройної агресії проти України». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 3–17. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.3-17>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Kozyr, Serhiy. “Socio-Economic Consequences of Russia’s Armed Aggression Against Ukraine.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 3–17. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.3-17> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.18-31>
УДК 32:327:911.3(100)“20”

Ігор Озадовський

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0002-0759-7351>

ПОЛІТИЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОПОРЯДКУ: КОМПАРАТИВНА АНАЛІТИКА

Автор розглядає прикордонні території як спірні (суперечливі) простори на перетині гегемоній, юрисдикцій та ідентичностей, де трансформації сучасного світопорядку проявляються найвиразніше. Вони можуть бути зоною конфліктів чи простором міжкультурного діалогу. Причини цього лежать у площині їхньої суб'єктності як категорії прикладного політичного аналізу та компаративної аналітики зокрема. У попередніх дослідженнях автор (у співпраці з колегами) виокремлював три типи прикордонних територій та пропонував сценарії, за яких пограниччя різних типів можуть набути суб'єктності. У цій роботі застосовано компаративний аналіз за шістьма індикаторами: географічне та геополітичне положення; історія заселення; «сусідство»; статус і режим держави-носія; ресурси та капітали (економічний, людський, символічний, соціальний); формат політики «центр — периферія». Об'єктами аналізу є ті прикордонні території, які вже здобули суверенітет або проголосили курс на його отримання та значно посилили власну політичну суб'єктність (Косово, Південний Судан, Гренландія). Це дало змогу перевірити запропоновану раніше типологію прикордонних територій, визначити межі її застосування, а також уточнити сценарії набуття політичної суб'єктності прикордонними територіями різних типів і дослідити траєкторії розвитку таких регіонів після відокремлення від держави, до якої вони належали, або на задекларованому шляху до такого відокремлення.

Отримані результати показують, що динаміка суб'єктності визначається конфігурацією змінних. Географія і «сусідство» формують довготермінові можливості та обмеження; режим держави-носія задає логіку взаємодії (діалог / конфронтація); ресурсна й інституційна база визначає стійкість після зміни статусу. Косово конвертувало стійку громадянську ідентичність та зовнішню підтримку в проголошення державності, однак залишилось у полі «спірної» суб'єктності та зовнішньої залежності. Південний Судан засвідчує, що фронтір може набути суверенітету, але переважно у разі кризи центру та довгострокового зовнішнього втручання, проте зберігає високу крихкість інститутів і економіки. Гренландія демонструє альтернативну траєкторію — поступове розширення повноважень, цілеспрямовану інституційну диверсифікацію, покликані мінімізувати шоки потенційного переходу до повної державності.

Теоретично робота підтверджує валідність трирівневої типології (самодостатні простори; моноетнічні / монорелігійні прикордоння; географічні фронтири) за умови гнучкого застосування та врахування неоднакової «ваги» індикаторів у різних кейсах. Практично результати окреслюють параметри політик, що знижують конфліктогенність прикордонних територій: інституційний діалог, передбачуване передання повноважень і попередня економічна підготовка до зміни статусу.

Ключові слова: світопорядок, трансформація світопорядку, прикордонні території, політична суб'єктність територій, порівняльна (компаративна) аналітика, Гренландія, Південний Судан, Косово.

Сучасний світопорядок перебуває у стані невизначеності, що призводить до зростання безпечних викликів, вразливості усталених норм і цінностей та дестабілізації глобальних політичних інститутів. На прикордонних територіях — історично змінних і політично спірних просторах, сформованих на перетині гегемоній, юрисдикцій та ідентичностей — ці тенденції проявляються особливо виразно. Невизначеність і плинність меж, політична багаторівневність і конфліктогенність пограниччя створюють нові осередки дестабілізації. Водночас саме такі території концентрують міжкультурні контакти та зберігають потенціал для діалогу. У цьому сенсі прикордоння є не лише периферіями національних держав або імперій, а й дедалі частіше стають «майданчиками випробування» глобальних трансформацій влади, ідентичностей і способів організації простору.

Попередні дослідження автора містять міркування щодо історії формування та перспектив розвитку прикордонних територій як складових державних суверенітетів і водночас можливих осередків як конфліктів, так і міжкультурного діалогу. На основі компаративного аналізу запропоновано типологію таких просторів і висунуто прогностичні припущення щодо їхньої динаміки в умовах трансформації світопорядку¹.

Мета статті полягає у верифікації та подальшому уточненні запропонованої раніше аналітичної типології прикордонних територій за допомогою порівняльного аналізу історії формування та актуальних траєкторій розвитку тих із них, котрі у ХХІ ст. набули або суттєво розширили політичну суб'єктність. Окреме завдання — окреслити межі її застосовності, тобто умови, за яких типологія адекватно пояснює варіації у статусі й динаміці розвитку прикордонних територій.

У цьому дослідженні під суб'єктністю розуміємо усталене в українській політичній науці поняття, що означає здатність актора вчиняти впливові політичні дії, виробляти колективні смисли й цінності, конструювати соціальну реальність та інституціоналізувати політичні процеси. Отже, прикордонна територія не обов'язково стає суверенною або окремим суб'єктом міжнародного права; достатньо, щоб вона отримала якісно ширші можливості дії як політичний актор².

Для забезпечення порівнянності з попереднім дослідженням автор застосовує ті самі індикатори для компаративного аналізу:

- географічне та геополітичне положення території;
- історія заселення території;
- сусідство (міжнародний статус держав, з якими територія має спільні кордони);
- міжнародний статус і внутрішній політичний режим держави, до складу якої входила територія;
- ресурси і потенціал території (економічний, культурна спадщина, політичний вплив, людський, символічний і соціальний капітал);
- державна регіональна політика (формат взаємовідносин між центром і територією)³.

¹ Teresa Atramowicz-Leyk et al., "Historical Formation of Border Regions in the Context of the Transformation of the Modern World Order," *Echa Przyszłości* XXV/2 (2024): 176, <https://doi.org/10.31648/ep.10926>.

² Tetyana Nagornyak et al., "Political Subjectivity in the Conditions of New World Order Formation," *Politology Bulletin* 87 (2021): 222, <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2021.87.218-240>.

³ Atramowicz-Leyk et al., "Historical Formation of Border Regions in the Context of the Transformation of the Modern World Order," 176–77.

Із широкого кола релевантних випадків (зокрема Тимор-Лешті, Шотландія, Іранський Курдистан, Вельс, Косово, Південний Судан, Гренландія) у цій статті свідомо обрано три контрастні кейси: Косово, Південний Судан і Гренландію. Така конфігурація забезпечує географічне, економічне та історичне розмаїття з дотриманням обмежень журнального обсягу та дає змогу перевірити типологію на територіях, що набули / розширили суб'єктність різними шляхами.

Формування прикордонних територій відбувається під впливом різноманітних чинників, аналіз яких потребує міждисциплінарного підходу та залучення наукових здобутків представників різних галузей. Корисними були наукові доробки політологів-компаративістів (В. Кобильник), політичних географів та теоретиків геополітики (І. Валлерстайн, С. Роккан, О. Фісун), історичні розвідки щодо порубіжної ідентичності (Я. Верменич, О. Жуленова, Р. Коллінз, Т. Зарицький), дослідження транскордонного співробітництва (С. Коч, М. Лендзел).

Косово. Косово належить до прикордонних просторів, які завдяки своєму географічному розташуванню та історичній долі стали одночасно прикордонням імперій і осередкам конфліктів. Уже в середньовіччі через Призрен та косовську рівнину пролягали головні торговельні маршрути, що поєднували Адріатичне узбережжя зі Скоп'є та далі з Константинополем. Косовський історик Б. Мухадри наголошує, що у XIII–XV ст. Призрен поєднував функції розвиненого торговельного центру та важливого вузла середньовічних шляхів; до міста надходили товари з провідних середземноморських осередків — Венеції, Неаполя, Рагузи та Константинополя⁴. Багаті рудники Ново Брдо та Трепча перетворювали цей регіон на стратегічний об'єкт боротьби: спершу між Візантією і середньовічною Сербією, згодом — між Сербією та Османською імперією, а у XX ст. — на арену суперництва Белграда й Тирани.

У політичному вимірі сучасності, згідно з характеристикою Європейського банку реконструкції та розвитку, Косово розташоване «в самому серці Західних Балкан та на перехресті регіональних інфраструктурних коридорів»⁵, що підкреслює його роль як контактного простору.

Історія заселення свідчить про складність цього прикордонного простору. У Середньовіччі Косово входило до ядра Сербського королівства, тоді як після османського завоювання XV–XVI ст. етноконфесійний баланс поступово зміщувався на користь албанців. Процеси ісламізації були нерівномірними та розтягнутими в часі; протягом «класичного» османського періоду XVI–XVIII ст. більшість албанців перейшла в іслам, тоді як серби зберігали православ'я — це поглибило міжетнічну дистанцію й закріпило різні траєкторії соціальної інтеграції⁶.

Наприкінці XIX — на початку XX ст., коли регіон перейшов від Османської імперії до Сербського королівства, албанці вже становили більшість у Косові. У міжвоєнній Югославії держава поєднувала аграрну реформу та колонізацію сербськими й чорногорськими поселенцями з політикою організованої еміграції мусульман до Туреччини; кульмінацією стала югославсько-турецька конвенція 1938 р., а в 1953 р. — «джентльменська угода», що поновила міграційний канал (хоча й у менш репресивний спосіб стосовно косовських албанців)^{7, 8}.

Після Другої світової війни комуністична влада ревізувала міжвоєнну колонізаційну спадщину в межах загальноюгославської аграрної політики; водночас Конституція Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (СФРЮ) 1974 р. надала Косову широку автономію в складі Сербії. Це сприяє довгій хвилі консолідації албанської більшості: за переписами 1948–1981 рр. частка албанців зросла приблизно з 68–69 % до 77–78 %, тоді як частка сербів зменшилась

⁴ Bedri Muhadri, "Economic Aspects of the City of Prizren XIII – XV Century," *Journal of Awareness* 5, no. 2 (2020): 147–48, <https://doi.org/10.26809/joa.5.012>.

⁵ EBRD, *Country Strategy for Kosovo 2023–2028* (European Bank for Reconstruction and Development, 2022), 3, https://www.ebrd.com/content/dam/ebd_dxp/assets/pdfs/country-strategies/kosovo/EBRD-Latest-Kosovo-Strategy.pdf.

⁶ Oliver Jens Schmitt and Bernd-Jürgen Fischer, *Concise History of Albania* (Cambridge University Press, 2021).

⁷ Edvin Pezo, "Emigration and Policy in Yugoslavia: Dynamics and Constraints Within the Process of Muslim Emigration to Turkey During the 1950s," *European History Quarterly* 48, no. 2 (2018), <https://doi.org/10.1177/0265691418757391>.

⁸ Ahmet İçduygu and Deniz Sert, "The Changing Waves of Migration From the Balkans to Turkey: A Historical Account," in *Migration in the Southern Balkans. IMISCOE Research Series* (Springer, 2015), XXXX, https://doi.org/10.1007/978-3-319-13719-3_5.

із близько 24 % до близько 13 %⁹. Після 1999 р. внутрішні переміщення та зовнішня міграція додатково змінили структуру населення; за підсумками перепису 2011 р. (із суттєвим бойкотом у північних муніципалітетах) албанці становили понад 90 % населення¹⁰, а підсумки перепису 2024 р.¹¹ фіксують стійкість перетворення Косова на майже **моноетнічний регіон**.

Сусідство є головним чинником, який змушує Косово постійно шукати власний шлях і баланс між зовнішніми орієнтирами та внутрішньою легітимністю. Албанія є головним культурним і політичним союзником, який відіграв визначальну роль на шляху до незалежності та був тилом для косовського спротиву. Однак Приштина свідомо дистанціюється від проєкту «Великої Албанії», формуючи окремий державний канон. За останні півтора десятиліття рівень підтримки ідеї об'єднання з Албанією поступово знижується, що додатково підкреслює прагнення Косова утверджувати власний державний проєкт. Вибір державної символіки засвідчує це: замість албанського червоно-чорного орла — прапор із контуром мапи Косова та шістьма зірками, що символізують усі національні спільноти; державний гімн залишено без слів, щоб уникнути домінування будь-якої мови.

Водночас Сербія, яка й далі категорично не визнає незалежність Косова, консервує прикордонний статус регіону, перетворюючи північні райони на простір суперечливих юрисдикцій і символічної конкуренції. Натомість Чорногорія та Північна Македонія, інтегровані до НАТО й орієнтовані на ЄС, формують інше «оточення» — вбудоване в західну архітектуру безпеки та інтеграції. У такій конфігурації символічний капітал Косова стає інструментом відокремлення від албанського національного проєкту, опору тискові Сербії і водночас заявкою на місце в ширшому західному політичному просторі.

Сусідське оточення та вибудований символічний канон окреслюють межі самовизначення Косова. Втім, межі можливого впродовж XX ст. та на рубежі XX–XXI ст. визначали передусім політики держав-«носіїв» суверенітету над регіоном (різні інкарнації югославської / сербської державності), які формували економічний та правовий статус регіону і задавали траєкторію його конфліктності.

Попри великі поклади лігніту та металів, Косово залишалося найбіднішою частиною Югославії. Звіти Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо Югославії фіксували великі міжрегіональні диспропорції, високе безробіття й залежність «відсталіх» регіонів від бюджетних перерозподілів¹² — типову конфігурацію внутрішньої периферії. У політичному вимірі Косово з 1974 р. мало автономію, але вже у 1989–1991 рр. Белград здійснив її демонтаж. Скорочення автономії підірвало баланс, закріплений 1974 р. Реакцією стало самоорганізоване створення «паралельних» інститутів косовських албанців у 1990-х рр.

Націоналістична політика режиму Слободана Мілошевича та активний опір Приштини стали основою для подальшої ескалації 1998–1999 рр. Звіт Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) «Kosovo/Kosova: As Seen, As Told»¹³ зібрав широку доказову базу порушень прав людини й міжнародного гуманітарного права, а Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ) кваліфікував депортацію, насильницьке переміщення та переслідування цивільних албанців як злочини проти людяності¹⁴. Це створило підстави для проголошення незалежності, юридичну рамку якого доповнив консультативний висновок

⁹ Statistical Office of Kosovo and European Stability Initiative, *Kosovo and Its Population: A Brief Description* (Pristina: SOK/ESI, 2003), table 1.1 “Total population and population by ethnic origin according to population censuses,” <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/kosovo/16/14.pdf>.

¹⁰ Mehmet Musaj, “Kosovo 2011 Census: Contested Census Within a Contested State,” *Contemporary Southeastern Europe* 2 (2015): 89, <https://contemporarysee.org/allfiles/documents/37-kosovo-2011-census-contested-census-within-a-contested-state.pdf>.

¹¹ Kosovo Agency of Statistics, *Census 2024: First Final Results* (2024), <https://askapi.rks-gov.net/Custom/5f6ee57f-f5e1-4cac-86d4-6e68447a0f91.pdf>.

¹² *OECD Economic Surveys: Yugoslavia 1990* (OECD, 1990), XXXX, https://doi.org/10.1787/eco_surveys-yucs-1990-en.

¹³ OSCE, *Kosovo/Kosova: As Seen, as Told* (OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 1999), <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/17772.pdf>.

¹⁴ ICTY, *Prosecutor v. Milutinović et al., Judgment*. 2009, <https://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf>.

Міжнародного суду ООН (МС ООН): декларація незалежності Косова не порушила норм міжнародного права¹⁵. Разом ці акти фіксують причинно-наслідковий ланцюг «звуження автономії — паралельні інститути — масові порушення прав людини — насильство — легалізація відокремлення».

Проте здобуття незалежності стало можливим лише на тлі значного ослаблення Белграда і за безпосереднього втручання західних держав. Становлення Косова як незалежного суб'єкта залежало від підтримки ключових зовнішніх акторів не лише політично та юридично, а й економічно. Приштина досі має вразливу економіку, залежну від зовнішніх впливів.

Після 1999 р. відновлення господарства й базове функціонування секторів значною мірою забезпечувалися позабюджетними вливаннями донорів та прямою підтримкою бюджету Тимчасовою місією ООН у Косові (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK*). Спільна програма реконструкції Світового банку та Єврокомісії оцінювала потреби на 1999–2003 рр. приблизно у 2,3 млрд дол. США¹⁶. У 1999 р. на двох донорських конференціях було оголошено зобов'язання на близько 1,5 млрд дол., а в 2001 р. — ще понад 593 млн дол.¹⁷ За оцінкою Європейської рахункової палати, у 1999–2007 рр. на Косово спрямовано близько 3,5 млрд євро міжнародної допомоги, з яких приблизно дві третини — від ЄС і держав-членів¹⁸. Попри значні природні активи, побудувати самодостатню економіку досі не вдалося. Ключовим стабілізатором залишаються перекази від діаспори: у 2023 р. вони становили майже 14 % ВВП¹⁹. Товарний дефіцит у 2023 р. становив 30,8 % ВВП²⁰. У 2024 р., за оцінкою Міжнародного валютного фонду (МВФ), зростання становило близько 4,4 %, інфляція — близько 1,6 %, а дефіцит поточного рахунку — близько 9 % ВВП²¹. Стійкість підтримується зовнішніми потоками, тоді як внутрішні виробничі спроможності відстають.

Набуття державності забезпечило політичну автономію, але залишило комплекс структурних обмежень: інституційну слабкість, тривалу зовнішню залежність, неповне міжнародне визнання та затяжний конфлікт із попереднім центром. Висновок МС ООН окреслив юридичну рамку (правомірність декларації), однак у політичному вимірі питання не вирішені: Косово не є членом ООН, а частина держав-членів ЄС досі не визнає його незалежність; у науковому дискурсі це описують як «спірну державність»²². Окрім того, російська влада регулярно експлуатує «косовський прецедент» як риторичну підставу для виправдання агресії проти України.

Південний Судан. Південний Судан є «географічним фронтиром» — периферійним простором із природними бар'єрами, слабкими інститутами, несформованою громадянською ідентичністю.

Історична периферійність Південного Судану має і природні, і інституційні підвалини. Гігантські болота Садд ускладнювали комунікації та контроль, «буферуючи процеси державотворення»²³.

¹⁵ International Court of Justice, “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo,” in *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders* (United Nations, 2010), <https://doi.org/10.18356/9789211543209c001>.

¹⁶ *Transitional Support Strategy for Kosovo – Progress Report* (International Bank for Reconstruction and Development, 2000), 4.

¹⁷ Curt Tarnoff, *Kosovo: Reconstruction and Development Assistance* (Congressional Research Service, 2001), 2.

¹⁸ *European Union Assistance to Kosovo Related to the Rule of Law* (European court of auditors, 2012), 10, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR12_18/SR12_18_EN.PDF.

¹⁹ European Commission, *Kosovo 2024 Report* (2024), 48, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/c790738e-4cf6-4a43-a8a9-43c1b6f01e10_en?filename=Kosovo+Report+2024.pdf.

²⁰ Ibid.

²¹ International Monetary Fund. European Dept, “Republic of Kosovo: Fourth Reviews Under the Stand-By Arrangement and the Arrangement Under the Resilience and Sustainability Facility-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Republic of Kosovo,” *IMF Staff Country Reports* 2025, 112 (2025), 2, accessed September 10, 2025, <https://doi.org/10.5089/9798229011105.002>.

²² Alexandros Lefteratos, “Contested Statehood, Complex Sovereignty and the European Union’s Role in Kosovo,” *European Security* 32, no. 2 (2022): 294–313, <https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2138350>.

²³ Peer Schouten and Jan Bachmann, “Buffering State-Making: Geopolitics in the Sudd Marshlands of South Sudan,” *Geopolitics* 29, no. 3 (2020): 1027–45, <https://doi.org/10.1080/14650045.2020.1858283>.

Британська колоніальна адміністрація закріпила периферійний статус регіону. Як зазначає дослідник історії та конфліктів в Африці Е. Роландсен, «Постанова про закриті округи 1922 року та Постанова про дозволи на торгівлю 1925 року, що обмежували пересування та можливості торгівлі для північних суданців на Півдні, були ухвалені як заходи для захисту південців від передбачуваного культурного домінування Півночі»²⁴. У результаті Південь інтегрувався інакше й повільніше, ніж Північ, — радше як прикордоння, ніж як ядро колоніального чи постколоніального проєкту.

На додачу в довгій історичній перспективі Південний Судан радше залишався периферією великих геополітичних проєктів на відміну від Півночі та Червоного моря. Винятки останніх десятиліть мають вибірковий та інструментальний характер: зовнішнє посередництво в досягненні Всеосяжної мирної угоди 2005 року (роль США, Великої Британії, Норвегії разом з IGAD) і точковими інтересами до нафтовидобутку^{25, 26}.

Регіону притаманні мультиетнічність і багатоконфесійність. На його території співіснують десятки етнічних груп. Конфесійний профіль — переважно християнський, із сильним підґрунтям традиційних вірувань і меншиною мусульман. Ця картина принципово відрізняється від Судану, де історично домінувала мусульманська більшість і арабська культурна матриця.

Така мозаїка ускладнює формування спільної громадянської ідентичності. Ця тенденція додатково посилюється трьома чинниками: 1) низьким рівнем урбанізації — станом на 2024 р. міське населення становило лише близько 21,6 %²⁷; 2) низьким рівнем освіти — рівень грамотності становить лише 34,7 %²⁸; 3) відносини «держава — громада» опосередковує звичаєва влада: від колоніальних часів вона є головним посередником між громадами та чиновництвом²⁹. У підсумку «національна» ідентичність, що мала б перевершувати етнічні, лишається слабкою³⁰.

Упродовж колоніальної та постколоніальної доби саме «сусідство» визначало можливості та межі розвитку регіону, який нині є Південним Суданом. Держава не має виходу до моря; експорт та імпорт критично залежать від сухопутного коридору Момбаса — Уганда — Німале — Джуба й від транзиту нафти трубопроводами через Судан до Червоного моря^{31, 32}. Війна в Судані з 2023 р. не раз переривала нафтові потоки, демонструючи, що зовнішня безпека безпосередньо визначає внутрішню економічну стабільність^{33, 34}. Окрім того, війна в Судані перетворилася на одну з найбільших гуманітарних катастроф сучасності. Після 2023 р. Південний Судан приймає значні хвилі біженців, тоді як понад 2,3 млн південносуданців є біженцями в сусідніх країнах³⁵.

²⁴ Øystein Rolandsen, *Guerrilla Government: Political Changes in the Southern Sudan During the 1990s* (Nordic Africa Institute, 2005), 23.

²⁵ Kasaija Phillip Apuuli, "Regional Organizations and Conflict Management in Africa: The Case of the Intergovernmental Authority on Development (IGAD) in the Horn of Africa Region," *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, September 20, 2023, <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-640>.

²⁶ Alex Waal, "The Ambiguities of Self-determination: IGAD and the Secession of South Sudan," *Nations and Nationalism* 27, no. 1 (2021): 80–95, <https://doi.org/10.1111/nana.12648>.

²⁷ World Bank Open Data, 2025, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?end=2024&locations=SS&start=1960&view=chart>.

²⁸ UNESCO, "Project: Provide Literacy, Numeracy and Life Skills Classes in South Sudan Details," 2024, <https://core.unesco.org/en/project/3210112061>.

²⁹ Cherry Leonardi, *Making Order Out of Disorder: Customary Authority in South Sudan* (Rift Valley Institute, 2019), 5.

³⁰ Chas Morrison et al., "Cultures and Practices of Local Civilian Self-Protection in South Sudan," *Peacebuilding* (June 18, 2025): 1, <https://doi.org/10.1080/21647259.2025.2517538>.

³¹ TTCA-NC, *Strategic Plan 2022–2026*, 2022, <https://ttcanc.org/downloads/strategic-plan-2022-2026.pdf>.

³² UNDP and Government of South Sudan, Diagnostic Trade Integration Study Update (DTISU) 2022, 2023, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/diagnostic_trade_integration_update_undp_online_0.pdf.

³³ Reuters, "Sudan War Causes Stoppages on South Sudan Oil Pipeline," March 25, 2024, <https://www.reuters.com/business/energy/sudan-war-causes-stoppages-south-sudan-oil-pipeline-officials-say-2024-03-25/>.

³⁴ Reuters, "Sudan Lifts Force Majeure on Oil Transport from South Sudan," January 6, 2025, <https://www.reuters.com/world/africa/sudan-lifts-force-majeure-oil-port-sudan-2025-01-06/>.

³⁵ UNHCR, *South Sudan Situation – Regional Overview*, 2025, <https://data.unhcr.org/en/situations/southsudan>.

Визначальними на шляху до незалежності Південного Судану стали як політика Хартума щодо своєї прикордонної території, так і міжнародний статус Судану, динаміка якого прямо залежала від керівного режиму. Після проголошення незалежності у 1956 р. Судан формально став парламентською республікою. Однак інститути виявилися слабкими: політичні партії роздирали міжрегіональні й релігійні суперечності, і доволі швидко держава увійшла в цикл коротких експериментів із парламентаризмом і тривалих військових диктатур, кульмінацією якого став переворот Омара аль-Башира 1989 р. та посилення курсу на централізацію та ісламізацію³⁶.

Як наголошував американський історик Д. Джонсон, південносуданці сприймали політику ісламізації та арабізації центрального уряду як пряму загрозу їхній культурній та релігійній ідентичності³⁷. Наслідком стала Друга громадянська війна, що розпочалася у 1983 р. й тривала понад два десятиліття. Вона паралізувала розвиток країни й вичерпувала ресурси Хартума.

Міжнародна реакція на політику Судану поступово посилювалася. Указ Президента США № 13067³⁸ від 1997 р. запровадив широкі обмеження в торгівлі та фінансових операціях із Суданом; Указ № 13412³⁹ у 2006 р. прямо заборонив для громадян США операції, пов'язані з нафтовою та нафтохімічною промисловістю Судану, передбачивши винятки для діяльності, що стосується Південного Судану. У 2011 р. OFAC додатково роз'яснив застосування санкційного режиму у зв'язку зі створенням нової держави⁴⁰.

Неефективна державна політика, поєднана з громадянською війною та міжнародними санкціями, створила ситуацію, у якій утримання Півдня стало економічно й політично неможливим. Тиск зовнішніх акторів змусив уряд погодитися на автономію, а зрештою — визнати незалежність Південного Судану.

Проте, здобувши незалежність, Джуба стикається з викликами, які ставлять під сумнів стійкість і виживання нової держави. Ресурсна база Південного Судану залишається одновимірною — нафта і майже нічого крім неї. Поряд із цим людський капітал залишається низьким, і цей тренд стійкий: ЮНІСЕФ фіксує високий рівень дитячої смертності⁴¹, а чистий показник зарахування до початкової школи становить лише 37,6 %⁴². Такі індикатори пояснюють, чому донорські програми фактично утримують базові послуги у сфері охорони здоров'я та освіти. Однак ця допомога радше «гасить пожежі», ніж забезпечує стійке зростання.

Соціальний капітал має виразно локальну природу: громади організовані довкола родинно-кланових зв'язків і «звичаєвої влади», які не трансформуються в національну ідентичність і не створюють стійких загальноновизнаних символів. У підсумку ресурсна, людська та символічна вразливість взаємно підсилюються. Це значно обмежує потенціал та формує фундаментальні виклики для державотворення.

Південний Судан стабільно належить до групи найбільш крихких держав за *Fragile States Index*⁴³.

Розглядаючи приклад «географічного фронтиру», варто зазначити, що, крім здобуття «крихкого» суверенітету, Південний Судан наочно демонструє здатність подібних прикордонних територій до дестабілізації держав, у межах яких вони перебувають. Наслідки для державності Судану

³⁶ Iris Seri-Hersch, "Arabization and Islamization in the Making of the Sudanese "Postcolonial" State (1946-1964)," *Cahiers d'études africaines* 240 (2020), <https://doi.org/10.4000/etudesafriaines.32202>.

³⁷ Robert O. Matthews and Douglas H. Johnson, "The Root Causes of Sudan's Civil Wars," *International Journal* 60, no. 2 (2005): 608, <https://doi.org/10.2307/40204326>.

³⁸ United States (President), *Executive Order 13067*, 1997, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/WCPD-1997-11-10/pdf/WCPD-1997-11-10-Pg1727.pdf>.

³⁹ United States (President), *Executive Order 13412*, 2006, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/WCPD-2006-10-23/pdf/WCPD-2006-10-23-Pg1824.pdf>.

⁴⁰ U.S. Department of the Treasury, OFAC, *Guidance on the Application of Sanctions to Southern Sudan*, 2011, <https://ofac.treasury.gov/media/17751/download?inline>.

⁴¹ *Levels & Trends in Child Mortality : Report 2023: Estimates Developed by the United Nations Inter-Agency Group for Child Mortality Estimation* (United Nations Children's Fund (UNICEF), 2024), 76.

⁴² UNICEF South Sudan, *South Sudan Country Programme 2023–2025* (Juba: UNICEF South Sudan, 2023), 15.

⁴³ Fund for Peace, *Fragile States Index 2024 – Annual Report*, February 18, 2025, <https://fragilestatesindex.org/2025/02/18/https-fragilestatesindex-org-wp-content-uploads-2025-02-fsi-2024-report-a-world-adrift-2-pdf/>

від сецесії виходили за межі простого «відсікання» периферії. Після відокремлення Півдня у 2011 р. Хартум втратив приблизно три чверті видобутку нафти, близько половини фіскальних доходів і дві третини валютних надходжень⁴⁴. Цей шок спричинив тривалу макроекономічну турбулентність. Держава, яка поступово деградувала, протягом кількох років перетворилася на простір збройних конфліктів. Нині вона переживає «безпрецедентну гуманітарну кризу»⁴⁵. У цьому сенсі «фронтирний ефект» Південного Судану трансформував не лише периферію, а й сам центр, пришвидшивши деградацію інститутів сучасного Судану.

Гренландія. Гренландія загалом відповідає типові самодостатніх прикордонних територій. Переважаюча інуїтська ідентичність, інституційно оформлена через власний парламент і уряд, поєднується з розбудованою представницькою присутністю в зовнішніх зв'язках. У правовому сенсі фундамент цієї суб'єктності закріплено Актом про самоврядування 2009 р., який визнає гренландців «народом за міжнародним правом» і фіксує право на майбутню державність: «рішення щодо незалежності Гренландії ухвалює народ Гренландії»⁴⁶. Актуальна стратегія зовнішньої, безпекової та оборонної політики прямо формулює довгострокову мету зовнішньої політики: бути визнаною державою і повноправним членом ООН⁴⁷. У науковій літературі інституційну спроможність самоврядування та еволюцію «часткової державності» розглянуто як послідовне накопичення компетенцій, ресурсів і нормотворчих практик у межах «єдності королівства»⁴⁸.

Економічна конфігурація демонструє і «крихіткість», і прагматичний курс на її подолання. База експорту надзвичайно вузька: «рибна промисловість забезпечує понад 90 % товарного експорту»⁴⁹. Водночас помітна структурна залежність бюджету від данського блок-гранта. За даними Національного банку Данії, «блок-грант за Законом про бюджет на 2025 рік становить 4,45 млрд крон — трохи більше половини доходів національної скарбниці»⁵⁰. Саме тому офіційна стратегія Гренландії на 2024–2033 рр. зосереджується на диверсифікації — від модернізації транспортної інфраструктури до обережного залучення інвестицій у мінеральні ресурси, щоб зменшити вразливість і поступово підготувати фінанси та ринок праці до сценарію повного суверенітету⁵¹.

Відмінність гренландської траєкторії від Косова та Південного Судану — пошук діалогу, а не конфронтації. Референдум 2008 р. легітимізував розширене самоврядування; Акт 2009 р. передбачив механізм поетапного передання повноважень і зафіксував можливість незалежності. Паралельно закріплено участь Нуука в питаннях зовнішньої та безпекової політики, що стосуються виключно Гренландії. Цей «мирний конституційний трек» посилив міжнародну суб'єктність Гренландії без виходу за межі чинного конституційного порядку.

Сучасна невизначеність на тлі трансформації світопорядку ускладнює траєкторію руху Гренландії до незалежності. Стан світової політичної системи, в якому ключовий гарант її стабільності (США) переходить до агресивних заяв і публічного висування територіальних претензій, підштовхує Нуук і Копенгаген до зближення. Політична динаміка останніх років — від електоральних сигналів на користь поступового, економічно обґрунтованого руху до суверенітету до спільних кроків із врегулювання болісних сюжетів колоніального минулого — працює

⁴⁴ International Monetary Fund. Middle East and Central Asia Dept., *Sudan: Staff Report for the 2014 Article IV Consultation and Second Review Under the Staff-Monitored Program* (International Monetary Fund, 2014).

⁴⁵ OCHA, *Sudan: Humanitarian Response Plan 2025—Overview*, 2025, <https://www.unocha.org/publications/report/sudan/sudan-humanitarian-needs-and-response-plan-2025-overview>.

⁴⁶ Government of Denmark, Ministry of State, *Act on Greenland Self-Government (Act No. 473 of 12 June 2009)*, Copenhagen, <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/110442/DNK110442%20Eng.pdf>.

⁴⁷ Naalakkersuisut, *Greenland's Foreign, Security and Defense Policy 2024-2033 – an Arctic Strategy* (2024), 37, https://paartoq.gl/wp-content/uploads/2024/03/Greenlands_Foreign_Security_and_Defense_Policy_2024_2033.pdf.

⁴⁸ Maria Ackrén and Uffe Jakobsen, “The Capacity of Self-Government in Greenland,” in *Governing Partially Independent Nation-Territories* (Springer, 2024), 135–76, https://doi.org/10.1007/978-3-031-54176-6_5.

⁴⁹ Statistics Greenland, *Greenland in Figures 2024*, 29, <https://stat.gl/publ/en/GF/2024/pdf/Greenland%20in%20Figures%202024.pdf>.

⁵⁰ Søren Bjerregaard, *Reforms Can Make Greenland's Economy More Self-Sustaining* (Danmarks Nationalbank, 2025), XXXX, <https://www.nationalbanken.dk/media/ixmd0nrj/reforms-can-make-greenlands-economy-more-self-sustaining.pdf>.

⁵¹ Naalakkersuisut, *Foreign, Security and Defence Policy Strategy 2024–2033* (Nuuk, 2024), 6, 22, https://paartoq.gl/wp-content/uploads/2024/03/Greenlands_Foreign_Security_and_Defense_Policy_2024_2033.pdf.

на відновлення довіри в межах «єдності королівства»⁵². У підсумку Гренландія постає як «самодостатнє прикордоння», що прагне мінімізувати шоки до формального розриву, накопичуючи інституційні, фінансові та міжнародно-правові передумови для можливого переходу до повного суверенітету.

Висновки. Порівняльний аналіз трьох прикордонних територій на тлі трансформації сучасного світопорядку показав, що динаміка політичної суб'єктності визначається не «лінійністю історії», а конфігурацією кількох змінних. Географічні чинники, сусідство та історія заселення не визначають результат наперед, але формують довготривалі «правила гри»: обмеження й вікна можливостей для набуття та утримання політичної суб'єктності. Південний Судан, як простір без доступу до моря зі складними природними бар'єрами (Садд) і розрідненими схемами поселення, стикається з хронічно високими транспортними витратами й труднощами інтеграції території; сусідство з Суданом та залежність від наземних коридорів і транзиту лише підсилюють цю вразливість. Косово, навпаки, лежить на перетині регіональних шляхів; однак історично зумовлені зсуви в заселенні й етноконфесійній структурі, помножені на напружені взаємини із Сербією, створюють стійкі точки напруги. Гренландія, завдяки арктичному розташуванню та близькості до північноатлантичних маршрутів, нарощує переговорну спроможність у відносинах із Копенгагеном, але невизначеність світопорядку та позицій ключових держав щодо Арктики змушує місцеві еліти ще більш обережно діяти на шляху до незалежності та шукати способи посилити безпеку.

Міжнародний статус і внутрішній політичний режим держави, до складу якої входила територія, обумовлює характер взаємодії між «центром» і «периферією», а подекуди й прямо визначає можливість здобуття прикордонною територією суверенітету. На прикладі Данії та Гренландії можемо побачити, що стабільні демократії обирають діалог як спосіб комунікації з прикордонними територіями: інституційно оформлені канали переговорів, референдуми, поетапне передання повноважень. Це сприяє зниженню конфліктогенності, пошуку взаємовигідних умов «розлучення», а в умовах загроз національній безпеці навіть сповільнює темпи відокремлення прикордоння.

Натомість у централізованих режимах із націоналістичною мобілізацією — як у Сербії часів С. Мілошевича чи Судані за тривалого правління військових еліт — звуження автономій, силові практики та дискримінаційні політики щодо етнічно та конфесійно відмінного пограниччя підвищують імовірність насильницької ескалації. Реалізація такої політики призводить до зовнішньої ізоляції та запровадження санкцій. Ресурсне виснаження, бойові дії, перетворення на «парію» у світовій політиці та пряме втручання зовнішніх гравців зробило для Хартума та Белграда утримання «непокірних» територій політично й економічно нестерпним, відкриваючи шлях до їхнього виходу з-під контролю центру. Проте тривале перебування під контролем цих режимів та їхня свідомо етнічна, економічна політика, спрямовані на обмеження потенціалу прикордонних територій, досі впливають на стабільність траєкторії розвитку Південного Судану та Косова та обмежують потенціал цих суверенітетів.

Економічний розвиток, ресурсний потенціал і ступінь фінансової залежності від центру критично впливають на стійкість прикордонних територій, але не визначають готовність до політичного відокремлення. Приклади Косова та Південного Судану підтверджують: у фазі набуття статусу вирішальною є не так «рівновага рахунків», як поєднання політичної мобілізації, зовнішньої легітимації та поява «вікна можливостей». Для Косова ним стали консолідація більшості й підтримка зовнішніх акторів; для Південного Судану — зовнішнє втручання та виснаження держави-носія. Проте саме економічна вразливість надалі стає головним джерелом «крихкості» нових держав.

Після здобуття суверенітету Джуба залишається залежною від нафти і транзиту через сусідів; будь-яке порушення постачання або загострення війни в Судані миттєво б'є по доходах,

⁵² Jacob Gronholt-Pedersen, "Denmark apologises for involuntary birth control in Greenland," *Reuters*, August 27, 2025, <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/denmark-apologises-involuntary-birth-control-greenland-2025-08-27/>

ускладнюючи інституційну розбудову. Приштина, маючи вужчу виробничу базу, спирається на зовнішні впливання та перекази від діаспори; це підтримує внутрішній попит, але водночас посилює чутливість до позицій зовнішніх акторів і обмежує простір для політичних рішень.

На цьому тлі Гренландія діє превентивно. Визнаючи вразливість вузької експортної бази й бюджетну залежність від Копенгагена, Нуук шукає способи диверсифікації доходів і офіційно декларує тривалу підготовку до можливого суверенітету. Мета такого підходу — зменшити економічні та фінансові шоки в момент зміни статусу та не втратити керованість економіки.

У площині символічного капіталу асиметрія ще більш відчутна. Косово та Гренландія мають відносно консолідовані наративи ідентичності та канони символів, що підсилюють внутрішню легітимність і зовнішню суб'єктність; Південний Судан як типовий фронтір поки що не продукує стійкого інтегративного символічного ядра, а слабка громадянська ідентичність гальмує процес націєтворення.

Інституційна тяглість, дієздатність політичних інститутів і традиції державності визначають не лише саму можливість заявити претензію на суверенітет, а й те, наскільки стійким буде здобутий статус. Порівняння цих трьох кейсів фіксує різні траєкторії. Гренландія вже має сформований державний апарат, усталені виборчі процедури, а також практику поступового розширення повноважень у межах конституційного порядку Данії. Діалоговий формат із Копенгагеном фактично є «інкубатором» інституційної спроможності, що дає змогу прогнозувати відносно м'який перехід до повноцінної державності.

Косово ввійшло в незалежність із обмеженою інституційною спадщиною: автономія періоду конституції 1974 р. не дорівнювала рівню розбудови республіканських систем у СФРЮ. Важливим компенсатором стала поява паралельних структур у 1990-х та подальша міжнародна опіка, що пом'якшили перший післясепаратистський шок. Проте інституційна консолідація просувалася нерівномірно: інтеграція сербської громади залишалася слабкою, а тривала політична конфронтація з Белградом і неповне міжнародне визнання обмежували легітимність і керованість системи. Південний Судан у спадок від колоніальної доби має потужні звичаєві структури, що формують паралельні канали влади та ускладнюють централізацію. Досвід автономного врядування був епізодичним і не встиг трансформуватися у стійкі загальнодержавні інституції; низький рівень урбанізації та освіти лише посилював проблему. Перші роки після проголошення незалежності позначені збройними протистояннями, тож інституційне будівництво відбувається повільно, із відкатами, що робить державу крихкою не лише економічно, а й політично.

Проведений аналіз уточнює межі застосовності запропонованої типології. Насамперед це інструмент порівняння, а не алгоритм прогнозу: вага індикаторів є неоднаковою та змінюваною в часі, тому для кожного кейсу вирішальними стають різні комбінації географії, «сусідства», інституційної тягlosti, ресурсів і політики держави-носія. Ідеться також про ідеальні типи: у реальності прикордоння рідко бувають «чистими», а належність до типу визначаємо за найбільш виразними ознаками. Також варто виокремити особливості самодостатніх територій, які здатні заздалегідь нарощувати інституційну й економічну автономію — риса, менш притаманна «фронтирам» і «моноетнічним» прикордонням на етапі здобуття суб'єктності.

Водночас аналіз прояснює, чому попередня версія типології потребувала деталізації. «Географічний фронтір» **може набувати суверенітету**, але передусім за поєднання зовнішнього втручання та кризи держави-носія, проте навіть тоді політична суб'єктність зазвичай лишається обмеженою зовнішніми ризиками. Натомість самодостатні прикордоння можуть просуватися шляхом тривалого діалогу та поетапного передання повноважень, зменшуючи конфліктогенність і м'яко готуючи потенційний перехід.

Утім, базові розрізнення підтверджено: три типи демонструють відмінні траєкторії, а спроби сепаратизму «фронтира» здатні істотно дестабілізувати державу-носія. Отже, типологія зберігає пояснювальну силу за умови гнучкого застосування.

Bibliography

- Ackrén, Maria, and Uffe Jakobsen. "The Capacity of Self-Government in Greenland." In *Governing Partially Independent Nation-Territories*, 135–76. Springer, 2024. https://doi.org/10.1007/978-3-031-54176-6_5.
- Apuuli, Kasaija Phillip. "Regional Organizations and Conflict Management in Africa: The Case of the Intergovernmental Authority on Development (IGAD) in the Horn of Africa Region." *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. September 20, 2023. <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-640>.
- Astramowicz-Leyk, Teresa, Tetyana Nagornyak, and Ihor Ozadovskyi. "Historical Formation of Border Regions in the Context of the Transformation of the Modern World Order." *Echa Przeszłości XXV/2* (2024): 175–92. <https://doi.org/10.31648/ep.10926>.
- Bjerregaard, Søren. *Reforms Can Make Greenland's Economy More Self-Sustaining*. Danmarks Nationalbank, 2025. <https://www.nationalbanken.dk/media/ixmd0nrj/reforms-can-make-greenlands-economy-more-self-sustaining.pdf>.
- European Bank for Reconstruction and Development. *Country Strategy for Kosovo 2023–2028*. European Bank for Reconstruction and Development, 2022. https://www.ebrd.com/content/dam/ebd/_dvp/assets/pdfs/country-strategies/kosovo/EBRD-Latest-Kosovo-Strategy.pdf.
- European Commission. *Kosovo 2024 Report*. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/c790738e-4cf6-4a43-a8a9-43c1b6f01e10_en?filename=Kosovo+Report+2024.pdf.
- European Court of Auditors. *European Union Assistance to Kosovo Related to the Rule of Law*. 2012. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR12_18/SR12_18_EN.PDF.
- Fund for Peace. *Fragile States Index 2024 – Annual Report*. February 18, 2025. <https://fragilestatesindex.org/2025/02/18/https-fragilestatesindex-org-wp-content-uploads-2025-02-fsi-2024-report-a-world-adrift-2-pdf/>.
- Government of Denmark, Ministry of State. *Act on Greenland Self-Government (Act No. 473 of 12 June 2009)*. <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/110442/DNK110442%20Eng.pdf>.
- Gronholt-Pedersen, Jacob. "Denmark apologises for involuntary birth control in Greenland." *Reuters*, August 27, 2025. <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/denmark-apologises-involuntary-birth-control-greenland-2025-08-27/>.
- İçduygu, Ahmet, and Deniz Sert. "The Changing Waves of Migration From the Balkans to Turkey: A Historical Account." In *Migration in the Southern Balkans. IMISCOE Research Series*. Springer, 2015. https://doi.org/10.1007/978-3-319-13719-3_5.
- ICTY. *Prosecutor v. Milutinović et al., Judgment*. 2009. <https://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf>.
- International Bank for Reconstruction and Development. *Transitional Support Strategy for Kosovo – Progress Report*. International Bank for Reconstruction and Development, 2000.
- International Court of Justice. "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo." In *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. United Nations, 2010. <https://doi.org/10.18356/9789211543209c001>.
- International Monetary Fund. European Dept. "Republic of Kosovo: Fourth Reviews Under the Stand-By Arrangement and the Arrangement Under the Resilience and Sustainability Facility-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Republic of Kosovo." *IMF Staff Country Reports* 2025, no. 112 (2025), 2. Accessed September 10, 2025. <https://doi.org/10.5089/9798229011105.002>.
- International Monetary Fund. Middle East and Central Asia Dept. *Sudan: Staff Report for the 2014 Article IV Consultation and Second Review Under the Staff-Monitored Program*. International Monetary Fund, 2014.
- Kosovo Agency of Statistics. *Census 2024: First Final Results*. 2024. <https://askapi.rks-gov.net/Custom/5f6ee57f-f5e1-4cac-86d4-6e68447a0f91.pdf>.
- Lefteratos, Alexandros. "Contested Statehood, Complex Sovereignty and the European Union's Role in Kosovo." *European Security* 32, no. 2 (2022): 294–313. <https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2138350>.
- Leonardi, Cherry. *Making Order Out of Disorder: Customary Authority in South Sudan*. Rift Valley Institute, 2019.
- Matthews, Robert O., and Douglas H. Johnson. "The Root Causes of Sudan's Civil Wars." *International Journal* 60, no. 2 (2005): 608–610. <https://doi.org/10.2307/40204326>.
- Morrison, Chas, Haji Elias Hillary, and Diria Vicky Thomas. "Cultures and Practices of Local Civilian Self-Protection in South Sudan." *Peacebuilding* (June 18, 2025): 1–13. <https://doi.org/10.1080/21647259.2025.2517538>.

- Muhadri, Bedri. "Economic Aspects of the City of Prizren XIII – XV Century." *Journal of Awareness* 5, no. 2 (2020): 147–58. <https://doi.org/10.26809/joa.5.012>.
- Musaj, Mehmet. "Kosovo 2011 Census: Contested Census Within a Contested State." *Contemporary Southeastern Europe* 2 (2015): 83–97. <https://contemporarysee.org/allfiles/documents/37-kosovo-2011-census-contested-census-within-a-contested-state.pdf>.
- Naalakkersuisut. *Greenland's Foreign, Security and Defense Policy 2024–2033 – an Arctic Strategy*. 2024. https://paartoq.gl/wp-content/uploads/2024/03/Greenlands_Foreign_Security_and_Defense_Policy_2024_2033.pdf.
- Nagornyak, Tetyana, Nataliia Natalina, and Mykola Polovyi. "Political Subjectivity in the Conditions of New World Order Formation." *Politology Bulletin* 87 (2021): 218–40. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2021.87.218-240>.
- OCHA. *Sudan: Humanitarian Response Plan 2025—Overview*. 2025. <https://www.unocha.org/publications/report/sudan/sudan-humanitarian-needs-and-response-plan-2025-overview>.
- OECD Economic Surveys: *Yugoslavia 1990*. OECD, 1990. https://doi.org/10.1787/eco_surveys-yucs-1990-en.
- OSCE. *Kosovo/Kosova: As Seen, as Told*. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 1999. <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/17772.pdf>.
- Pezo, Edwin. "Emigration and Policy in Yugoslavia: Dynamics and Constraints Within the Process of Muslim Emigration to Turkey During the 1950s." *European History Quarterly* 48, no. 2 (2018): 283–313. <https://doi.org/10.1177/0265691418757391>.
- Reuters. "Sudan Lifts Force Majeure on Oil Transport from South Sudan." January 6, 2025. <https://www.reuters.com/world/africa/sudan-lifts-force-majeure-oil-port-sudan-2025-01-06/>
- Reuters. "Sudan War Causes Stoppages on South Sudan Oil Pipeline." March 25, 2024. <https://www.reuters.com/business/energy/sudan-war-causes-stoppages-south-sudan-oil-pipeline-officials-say-2024-03-25/>
- Rolandsen, Øystein. *Guerrilla Government: Political Changes in the Southern Sudan During the 1990s*. Nordic Africa Institute, 2005.
- Schmitt, Oliver Jens, and Bernd-Jürgen Fischer. *Concise History of Albania*. Cambridge University Press, 2021.
- Schouten, Peer, and Jan Bachmann. "Buffering State-Making: Geopolitics in the Sudd Marshlands of South Sudan." *Geopolitics* 29, no. 3 (2020): 1027–45. <https://doi.org/10.1080/14650045.2020.1858283>.
- Seri-Hersch, Iris. "Arabization and Islamization in the Making of the Sudanese "Postcolonial" State (1946–1964)." *Cahiers d'études africaines* 240 (2020): 779–804. <https://doi.org/10.4000/etudesafriaines.32202>.
- Statistical Office of Kosovo, and European Stability Initiative. *Kosovo and Its Population: A Brief Description*. Pristina: SOK/ESI, 2003. <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/kosovo/16/14.pdf>.
- Statistics Greenland. *Greenland in Figures 2024*. 2024. <https://stat.gl/publ/en/GF/2024/pdf/Greenland%20in%20Figures%202024.pdf>.
- Tarnoff, Curt. *Kosovo: Reconstruction and Development Assistance*. Congressional Research Service, 2001.
- TTCA-NC. *Strategic Plan 2022–2026*. 2022. <https://ttcanc.org/downloads/strategic-plan-2022-2026.pdf>.
- U.S. Department of the Treasury, OFAC. *Guidance on the Application of Sanctions to Southern Sudan*. 2011. <https://ofac.treasury.gov/media/17751/download?inline>.
- UNDP and Government of South Sudan. *Diagnostic Trade Integration Study Update (DTISU) 2022*. 2023. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/diagnostic_trade_integration_update_undp_online_0.pdf.
- UNESCO. *Project: Provide Literacy, Numeracy and Life Skills Classes in South Sudan Details*. 2024. <https://core.unesco.org/en/project/3210112061>.
- UNHCR. *South Sudan Situation – Regional Overview*. 2025. <https://data.unhcr.org/en/situations/southsudan>.
- UNICEF South Sudan. *South Sudan Country Programme 2023–2025*. UNICEF South Sudan, 2023.
- UNICEF. *Levels & Trends in Child Mortality : Report 2023: Estimates Developed by the United Nations Inter-Agency Group for Child Mortality Estimation*. United Nations Children's Fund (UNICEF), 2024.
- United States (President). *Executive Order 13067*. 1997. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/WCPD-1997-11-10/pdf/WCPD-1997-11-10-Pg1727.pdf>.
- United States (President). *Executive Order 13412*. 2006. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/WCPD-2006-10-23/pdf/WCPD-2006-10-23-Pg1824.pdf>.
- Waal, Alex. "The Ambiguities of Self-determination: IGAD and the Secession of South Sudan." *Nations and Nationalism* 27, no. 1 (2021): 80–95. <https://doi.org/10.1111/nana.12648>.
- World Bank Group. World Bank Open Data. 2025. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?en d=2024&locations=SS&start=1960&view=chart>.

Ihor Ozadovskyi

National University of Kyiv-Mohyla Academy

POLITICAL SUBJECTIVITY OF BORDERLANDS IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE WORLD ORDER: A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

Borderlands are contested spaces at the intersection of hegemonies, jurisdictions, and identities — poised between the potential for dialogue and the risk of conflict — where the transformations of the contemporary world order are most conspicuous. In prior research conducted jointly with colleagues, the author delineated three types of border territories and proposed scenarios under which borderlands of different kinds may acquire political subjectivity. This article employs comparative analysis across six indicators: geographic and geopolitical position; settlement history; neighborhood; the status and regime of the state-holder; resources and forms of capital (economic, human, symbolic, social); and the format of centre-periphery policy.

The analysis focuses on borderlands that have already attained sovereignty or have declared a course toward it and have substantially enhanced their political subjectivity (Kosovo, South Sudan, and Greenland). This design enables verification of the earlier typology of borderlands, specification of its limits of applicability, refinement of scenarios for the acquisition of political subjectivity by different types of border regions, and examination of their developmental trajectories after separation from—or along a declared path toward separation from the state to which they belonged.

The findings indicate that the dynamics of subjectivity are determined by a configuration of variables. Geography and neighborhood shape long-term opportunities and constraints; the regime of the state-holder sets the logic of interaction (dialogue vs. confrontation); and the resource and institutional base determines resilience after a change of status. Kosovo converted a cohesive civic identity and external support into a declaration of statehood yet remains in a condition of “contested” subjectivity and external dependence. South Sudan demonstrates that a frontier can acquire sovereignty, but typically under conditions of a central state crisis and sustained external intervention, while retaining high institutional and economic fragility. Greenland illustrates an alternative trajectory — gradual empowerment, incremental institutional capacity-building, and targeted diversification designed to minimise the shocks of a potential transition to full statehood.

Theoretically, the study confirms the validity of a three-tier typology (self-sufficient spaces; monoethnic/monoreligious borderlands; geographic frontiers), provided it is applied flexibly and with attention to the unequal “weights” of indicators across cases. Practically, the results outline policy parameters that reduce the conflict propensity of borderlands: institutionalised dialogue, predictable devolution of competences, and prior economic preparation for status change.

Keywords: world order, transformation of the world order, border territories, political subjectivity of territories, comparative analytics, Greenland, South Sudan, Kosovo.

*Подано / Submitted: 28.08.2025**Схвалено до публікації / Accepted: 12.09.2025**Оприлюднено / Published: 07.10.2025*

Озадовський Ігор Борисович — здобувач наукового ступеня доктора філософії з політології, старший викладач кафедри міждисциплінарної освіти Києво-Могилянської школи професійної та неперервної освіти, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Ihor Ozadovskyi — PhD Candidate in Political Science, Senior Lecturer at the Department of Interdisciplinary Education, Kyiv-Mohyla School of Professional and Continuing Education, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0000-0002-0759-7351

E-mail: ozadovskyi@ukma.edu.ua

.....

Цитування (Чикаго: виноски і бібліографія):

Озадовський, Ігор. «Політична суб'єктність прикордонних територій в умовах трансформації світопорядку: компаративна аналітика». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 18–31. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.18-31>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Ozadovskyi, Ihor. “Political Subjectivity of Borderlands in the Context of the Transformation of the World Order: A Comparative Analysis.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 18–31. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.18-31> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.32-39>

УДК 378(4ЄС):37.014.5:004:374.7(100)

Максим Студілко

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0001-7896-9987>

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЯК ВІДПОВІДЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ НА ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

У статті описано модернізацію Європейського освітнього простору як відповідь на сучасні глобальні виклики, що постають перед вищою освітою. Розглянуто як глобальні, так і точкові виклики, спричинені пандемією COVID-19, тотальною цифровізацією та глобалізацією освіти. Метою статті є огляд, дослідження та узагальнення освітніх трендів у Європейському освітньому просторі як відповідь на глобальні виклики, що постали перед вищою освітою на світовій та європейській аренах у XXI ст. Проаналізовано історію становлення, цілі та основні досягнення Болонського процесу у створенні Європейського освітнього простору вищої освіти. Акцентовано на таких здобутках, як трирівнева структура ступенів, запровадження кредитів ECTS, принцип автоматичного взаємного визнання кваліфікацій вищої та старшої середньої освіти та результатів навчання, отриманих за кордоном. Розглянуто виклики, що поставали перед Болонським процесом за 20 років, та дії для їх подолання.

Акцентовано на досвіді Європейської Комісії в реалізації окремих освітніх програм Європейського Союзу. Зокрема, розглянуто програму Erasmus+ етапу 2021–2027 рр., а також Ініціативу європейських університетів із впровадження мікрокредитів та концепцію «інтернаціоналізації вдома» як доповнення до традиційної академічної мобільності. Висвітлено принципи інклюзії, закріплені в Римському комюніке 2020 року, що передбачають розширення доступу до університетської освіти для недостатньо представлених груп та формування інклюзивного освітнього середовища.

Зроблено висновки, що роль університетів докорінно змінюється внаслідок сучасних процесів модернізації. З традиційних освітніх інституцій вони трансформуються в ключових суб'єктів, що забезпечуватимуть розвиток людського капіталу. Адаптація академічних спільнот до сучасних викликів, забезпечення і популяризація освіти впродовж життя, цифровізація, системна та неперервна модернізація стануть наріжним каменем у функціонуванні закладів вищої освіти як спроможних інституцій, що ефективно реалізують свою місію.

Ключові слова: державна освітня політика, Європейський освітній простір, вища освіта, освіта впродовж життя, держави Європейського Союзу, Європейська Комісія, тренди світового розвитку, цифровізація.

Виклики, що постали перед освітою, спонукають експертів Європейського освітнього простору переосмислити моделі співпраці між університетами, між університетами та бізнесом, місію та політики університетів, спрямовані на розв'язання глобальних проблем, їхню відповідність нинішнім реаліям. Водночас зберігається потреба дослідити діяльність Європейського Союзу та його провідних країн задля збереження якості освітнього процесу, зважаючи на сучасні тренди розвитку.

Цим питанням у європейському та світовому вимірах присвятили дослідження Б. Джонбloed (B. Jongbloed), Р. Болден (R. Bolden), Б. Кларк (B. Clark), М. Квік (M. Kwiek), С. Маргінсон (S. Marginson), Ф. Альтбах (P. Altbach), Л. Харвей (L. Harvey), А. Кураж (A. Suraj), К. Крістенсен (C. Christensen), Р. Прікопі (R. Pricopie), К. Тсоу (C. Tsou) та ін.

Політологічний аналіз змін Європейського освітнього простору цікавить автора в частині формування та провадження державних політик у сфері вищої освіти та освіти впродовж життя. **Мета цієї статті** — узагальнити специфіку формування освітніх трендів у Європейському освітньому просторі та з'ясувати особливості реалізації державних освітніх політик у ЄС як відповіді на глобальні виклики, що постали перед вищою освітою на світовій та європейській аренах.

У Меморандумі нідерландської команди експертів Болонського процесу «Модернізація вищої освіти в європейському контексті у 2023 році»¹ зазначено, що під час конференції міністрів освіти країн-учасниць Болонського процесу, яка відбулася в Римі в листопаді 2020 р., було запропоновано звернути увагу на наслідки низки ключових соціальних подій, як-от цифровізація суспільства, підриг таких європейських цінностей, як демократія та етика, та 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), розроблених ООН. У Меморандумі йдеться про проблему віртуалізації освіти, до якої вимушено звернулося людство під час пандемії COVID-19: «У березні 2020 р. звичайна очна освіта була значною мірою перенесена на онлайн-платформи з різним ступенем успіху. Це дало змогу учасникам (освітнього процесу) усвідомити пропонувані можливості через онлайн-навчання, але також оголило його (онлайн-навчання) обмеження. З'ясувалося, що поки що онлайн-навчання може бути бажаним доповненням до навчання в класі, особливо у формі змішаного навчання, а не справжньою альтернативою. Студентам потрібне соціальне середовище, щоб працювати в майбутньому разом»².

Як відповідь у 2021 р. було запущено нову програму Erasmus+, у межах якої Європейська Комісія розробила Ініціативу європейських університетів для посилення співпраці між європейськими університетами. Актуальним у Європейському освітньому просторі є заклик звернути увагу на важливість навчання впродовж життя шляхом запровадження мікрокредитів. Ця політика відображена в Європейських стратегіях для університетів, запроваджених Європейською Комісією в січні 2022 р.³ У цьому стратегічному документі визначено чотири ключові цілі, які є життєво важливими для вищої освіти:

- 1) посилити європейський аспект в освіті та дослідженнях;
- 2) позиціонувати вищі навчальні заклади як маяки європейського способу життя;
- 3) зміцнити роль вищої освіти як дієвого суб'єкта в зусиллях, спрямованих на досягнення зеленого та цифрового переходів;
- 4) зміцнити провідну роль ЄС як світового гравця.

Усі ці теми викликали дебати та запитання в закладів вищої освіти як на національному, так і на міжнародному рівні. У 1998 р. міністри освіти чотирьох найбільших держав-членів ЄС (Франції, Італії, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та Німеччини) підписали Спільну декларацію про гармонізацію архітектури європейської системи вищої

¹ The Dutch Team of Bologna Experts, *Modernisation of Higher Education in a European Context in 2023*, April 15, 2023, https://www.erasmusplus.nl/sites/default/files/2023-05/Modernisation%20of%20HE%20in%20European%20Context%202023_2.pdf.

² Ibid.

³ European Commission, *Communication on a European Strategy for Universities*, January 18, 2022, <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-01/communication-european-strategy-for-universities-graphic-version.pdf>.

освіти, відому як Сорбонська декларація⁴. Цей документ мав подвійне спрямування: зміцнення конкурентоспроможності європейської вищої освіти в глобальному контексті та якість і актуальність освіти для економіки та суспільства країн. Поява цієї декларації була зумовлена тим, що, за висновками Європейської Комісії, освіта в Європі не відповідала переходу від індустріальної економіки до економіки знань.

Сорбонська декларація стала поштовхом до підписання через рік Болонської декларації 29 державами-членами ЄС та потенційними державами-членами, а також запустила Болонський процес, який має на меті створення Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА). Ядром Болонського процесу є три зобов'язання, які взяли на себе 49 європейських країн:

1. *Запровадження трициклової системи* (бакалавр, магістр і докторантура / PhD). Ця модель є зразком для інших країн світу та сприяла співпраці за межами країн Європи. Асоційовані ступені також знайшли місце в цій системі, хоча вони не однакові в усіх країнах.
2. *Взаємне визнання успішності та кваліфікації студентів закладами вищої освіти.*
3. *Використання адекватних інструментів забезпечення якості.*

У перше десятиліття Болонський процес набирав обертів, привертав увагу ЗМІ, посідав важливе місце в політичному порядку денному та був пріоритетом для закладів вищої освіти.

Проте через більш ніж 20 років інтерес до Болонського процесу значно впав. Однією з головних причин є те, що низка його досягнень стала звичним явищем (у Нідерландах, наприклад, використання кредитів ECTS у вищій освіті, запровадження 3-циклової структури та обов'язкову видачу додатка до диплома закріплено в Законі про вищу освіту та дослідження). Складалося враження, що Болонський процес завершено. Завдання, які ще не було виконано, відійшли на задній план.

Відтоді увагу привернули нові ініціативи, наприклад, ініціатива президента Франції Еммануеля Макрона, підтримана Європейською Комісією, «*Європейські університети*». Крім того, великого значення надають такому новому явищу, як *мікрокредитування*. Це форма сертифікації певних завершених одиниць навчання, яка стала сучасним інструментом руху до гнучкості освіти та реагування на потреби розвитку освіти впродовж життя в умовах динамічного ринку праці та суспільства. Мікрооблікові одиниці є відповіддю на введення Європейською Комісією концепції навчання впродовж життя наприкінці ХХ ст.⁵ Не буде перебільшенням сказати, що у 2021 р. Болонський процес знову нагадав про себе у зв'язку з модернізацією вищої освіти. Причиною «другого дихання» стало уточнення цілей Болонського процесу в Римському міністерському комюніке⁶ та запуск нової 7-річної рамкової програми Erasmus+ (2021–2027 рр.).

Римське міністерське комюніке зосереджується на *інклюзивній та інноваційній сфері вищої освіти* і демонструє взаємозв'язок з метою досягнення *Цілей сталого розвитку до 2030 року*. Очікується, що вища освіта зробить значний внесок у програму цифровізації, озеленення економіки та зміцнення соціального виміру, приділяючи увагу інклюзії. Серед інших чинників згадано інноваційність вищої освіти, що формується через дослідження та впровадження мікроакредитацій, а також шляхом оновлення бачення та місії освіти, спрямованих на студентоцентризований підхід та активне навчання в робочому середовищі. Міжнародні зв'язки зміцнюються за допомогою фізичної та віртуальної мобільності, а також через постійну увагу до міжнародного виміру освіти, наприклад, через інтернаціоналізацію вдома.

Реалізація цих структурних реформ і вдосконалення також є метою Програми Європейської Комісії Erasmus+. Можна стверджувати про значне взаємне перекриття цілей Болонського процесу (розвиток Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА)) та ЄК (розвиток Європейського освітнього простору (ЕЕА) до 2025 р.).

Остання частково базується на філософії Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя, яка поєднує всі рівні освіти, а отже, є набагато ширшою і більш амбітною, ніж

⁴ Ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom, *Sorbonne Joint Declaration*, May 25, 1998, https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf.

⁵ Ibid.

⁶ EHEA, *Rome Ministerial Communiqué*, November 19, 2020, https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.

ЕНЕА. Хартія Erasmus for Higher Education (ECHE) була представлена на початку попередньої Програми Erasmus+ (2014–2021 pp.). Запровадження ECHE було необхідною умовою для отримання права установами вищої освіти брати участь у програмі Erasmus+. ECHE слід розглядати як своєрідну гарантію впевненості ЄС у тому, що вищі навчальні заклади в країнах-членах ЄС і сторонніх країнах, афілійованих з програмою, мають можливість здійснювати заходи міжнародної співпраці в межах програми Erasmus+. За міжвідомчими угодами (ІА) у програмі Erasmus+ можуть брати участь і сторонні країни, не пов'язані з програмою.

Враховуючи підтримку у ECHE низки угод (наприклад, угод щодо використання інструментів Болонського процесу), програма ERASMUS+ підтримує реалізацію Болонського процесу щодо співпраці між ЗВО. Остання версія ECHE містить такі нові елементи, як цифровізація, інклюзія та сталість. Після того як у 1987 р. була започаткована програма Erasmus, вона та її програми-наступники сприяли *фізичній мобільності учасників освітнього процесу*. Хоча фізична мобільність стала невіддільною частиною вищої освіти в Європі, альтернативою їй є інтерес до ідеї набуття «міжнародного досвіду», залишаючись у «домашньому» закладі, — «інтернаціоналізація вдома».

Інтернаціоналізація тісно пов'язана з розвитком знань, розумінням і цінуванням інших культур. Це стосується як інших країн, так і концепції об'єднаної Європи. Ідея полягає у формуванні поваги до різноманіття мультикультурного суспільства. Занепокоєння щодо стійкості та розвитку зеленої економіки, а також нещодавній досвід COVID-19 дали новий імпульс інтернаціоналізації вдома. Це стосується як фізичних міжнародних класів, так і їхніх цифрових аналогів. В останні кілька років зростає увага до теми «*інклюзивності освіти*» в контексті Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Тема є відомою частиною соціального виміру 10 пунктів дій Болонського процесу. Римське міністерське комюніке (2020) має додаток «Принципи та рекомендації щодо посилення соціального виміру вищої освіти в ЄПВО». Наприкінці цього документа сформульовано 10 принципів, спрямованих на привернення уваги до «недостатньо представлених, знедолених і вразливих студентів», а також до просування у кар'єрних траєкторіях принципів «різноманітності, рівності та інклюзивності». Оскільки ці принципи розрізняють відповідальність органів державної влади та вищих навчальних закладів, вони передбачають співпрацю між ними. На практиці йдеться про поліпшення доступу до вищої освіти потенційних студентів, які належать до зазначених вище груп.

Основна ідея полягає в тому, що вища освіта повинна відображати різноманіття суспільства. Міжнародні програми мобільності також мають бути узгоджені з цими принципами. Ба більше, від вищих навчальних закладів тепер очікують демонстрації соціальної активності. Це означає, що вони повинні гарантувати культуру інклюзивного навчання, яка висуває вимоги не лише до керівництва університету, але й до всіх учасників освітнього процесу. Викладачі повинні мати навички, необхідні для роботи та поширення академічних знань серед різноманітної студентської групи, яка складається з людей з абсолютно різними потребами.

26 листопада 2018 р. країни-члени ЄС прийняли Рекомендацію Ради ЄС щодо сприяння *автоматичному взаємному визнанню кваліфікацій вищої та старшої середньої освіти та результатів навчання, отриманих за кордоном*. Відповідно до цього документа, автоматичне визнання ступеня означає, що заявник, який має кваліфікацію певного рівня, отримує автоматичне право на розгляд його як кандидата для участі в ринку праці або програмі подальшого навчання на наступному рівні в будь-якій іншій країні ЕНЕА. Визнання навчальних програм (або компонентів програм, як-от модулі чи підрозділи), успішно завершених в іншому місці, є ключовим елементом інтернаціоналізації освіти. Це робиться для того, щоб запобігти невідповідним бар'єрам або створенню непотрібної затримки завершення навчання.

Оскільки політичні документи ЄС запроваджують автоматичне визнання, може скластися враження, що контроль документів про попередню освіту у ЗВО перебуває на неналежному рівні або його зовсім немає. Це не відповідає дійсності. У контексті Болонського процесу було погоджено, що бакалаврські програми дають доступ до магістерських програм, а магістерські програми — до докторських програм. Однак можуть бути введені додаткові вимоги та/або процедури відбору.

Як зазначено в Лісабонській конвенції, визнання вимагає від закладів вищої освіти обґрунтовувати випадки, коли допуск не надається автоматично, через надання доказів «суттєвих відмінностей».

Конкретний профіль програми може бути вирішальним у цьому сенсі. У програмі Erasmus+ іноді обговорюється автоматичне визнання результатів навчання, здобутих у межах міжнародних обмінів. У цих випадках термін «автоматичний» стосується дотримання минулих угод щодо освіти, здобутої в іншому місці. Докторський ступінь / PhD у межах Болонського процесу / Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) визначено як третій цикл. На міжнародному рівні, як і в Європі, є основні розбіжності в тлумаченні, які майже протягом 25 років Болонського процесу не змогли усунути. Найбільші відмінності стосуються статусу. У 2005 р. було вирішено, що найкраще посилалися на «докторантів», визначених як «дослідників на ранній стадії», яких слід визнавати «професіоналами з відповідними правами, які роблять ключовий внесок у створення нових знань»⁷.

Формальна тривалість докторської програми відрізняється в різних країнах, але зазвичай становить від трьох до чотирьох років, середній час, необхідний для завершення докторської програми / дисертації в Європі, становить чотири з половиною роки. Положення та статус університетського диплома також різні в різних країнах. Це визначення впливає як на статус студентів і стипендіатів, так і на положення працівників. І «визнання», і «мобільність» є важливими елементами докторських програм, які завжди містять навчальний і дослідницький компоненти. Переважна більшість програм, які пропонують докторські школи, також містять компонент мобільності. Створення та реалізація докторських програм є важливим елементом Європейського простору вищої освіти. Це стало причиною появи десятого пункту дій Болонського процесу, який передбачає координацію між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором досліджень. Важливою частиною інтенсивної співпраці між ЗВО є також *спільні програми закладів освіти*. Існує багато форм спільних навчальних програм, які пропонують два або більше закладів вищої освіти. Результатом спільних програм можуть бути спільний подвійний ступінь або кілька ступенів.

За підтримки спеціальної робочої групи ЄК розробила Європейський підхід до мікрооблікових даних⁸. На думку ЄК, такий підхід допоможе «відкрити навчальні можливості для громадян та посилити роль вищої та професійно-технічної освіти, а також навчальних закладів з навчання впродовж життя»⁹. У червні 2022 р. Європейська рада опублікувала Рекомендації щодо європейського підходу до мікrokредитів для навчання впродовж життя та працевлаштування. Як зазначено у Звіті Європейської Комісії: «Європейські університети є транснаціональними альянсами, які стануть університетами майбутнього, що пропагують європейські цінності та ідентичність, а також революціонізують якість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти»¹⁰.

Ініціатива європейських університетів є частиною програми Erasmus+ і розглядається як флангманська ініціатива, яка має сприяти створенню Європейського освітнього простору.

Головна мета цієї ініціативи — «об'єднати нове покоління креативних європейців, здатних співпрацювати незалежно від мов, кордонів і дисциплін над суспільними викликами та браком навичок, з якими стикається Європа»¹¹.

⁷ European University Association, *Bologna Seminar on 'Doctoral Programmes for the European Knowledge Society' Salzburg 2005 — Conclusions and Recommendations* (Salzburg, February 18, 2005), <https://www.eua.eu/publications/positions/salzburg-2005-conclusions-and-recommendations.html>.

⁸ European Education Area, *A European Approach to Micro-credentials*, December 19, 2024, <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/micro-credentials>.

⁹ European Commission, *Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Achieving the European Education Area by 2025*, EUR-Lex Access to European Union Law (Brussels, Belgium: European Commission, September 30, 2020), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0625>.

¹⁰ European Commission et al., *Report on the Outcomes and Transformational Potential of the European Universities Initiative* (Publications Office of the European Union, 2025), <https://doi.org/10.2766/48011>.

¹¹ Ibid.

Суспільний розвиток, а також інформація, комунікація та технології зумовили модернізацію діапазону освітніх програм, пропонованих ЗВО. Підхід, орієнтований на викладача, поступився підходу, орієнтованому на студента, і різноманітним формам активного навчання. Програми базуються на результатах навчання за програмою та модулем.

Ці розробки дали багато нових освітніх програм, більшість з яких є *багатодисциплінарними та навіть міждисциплінарними за характером*. Процес збільшення гнучкості було започатковано для ефективнішого задоволення потреб ринку праці і суспільства, з одного боку, і окремих студентів, з іншого. Заклади працюють із так званим «вікном можливостей програми». Зазвичай це семестри, протягом яких студенти можуть вибрати власний зміст у формі навчання за кордоном, стажування та/або факультативів. Це також може бути основою для індивідуальних планів навчання, заснованих на модульних програмах, — ідея, яка є близькою до зв'язку з можливостями, що відкриваються завдяки цифровізації.

Отже, структура освітніх програм на рівні бакалавра / магістра / доктора філософії розширила можливості мобільності як на національному, так і на міжнародному рівнях, що сприяло розвитку міжнародних подвійних та спільних ступенів. Це тісно пов'язано з інтернаціоналізацією системи освіти, що відбувається як за кредитною мобільністю, так і за мультикультурним та міжнародним виміром. Ці події сприяли швидкому розвитку інфраструктури для обміну документацією у вигляді договорів про навчання, виписок з оцінками та додатками до диплома. Визнання досягнень навчання має вирішальне значення в цьому контексті.

Висновки. Узагальнюючи формування освітніх трендів у Європейському освітньому просторі, варто сказати, що такі тренди, як інтернаціоналізація, цифровізація та активізація освіти впродовж життя, сприяли модернізації Європейського освітнього простору вищої освіти. Самі ж тренди стали наслідками зміни світопорядку через технологічний прогрес, оптимізацію закладів вищої освіти в результаті міграційних процесів та зміни центрів критичної маси дослідників, старіння Європи. Державна освітня політика країн ЄС та модернізація ЄПВО є відповідями на глобальні виклики, що постали перед вищою освітою на світовій та європейській аренах. Світовий досвід навчання впродовж життя має глибоку історію та широку практику застосування в різних сферах та для різних цільових аудиторій. Насамперед можна стверджувати, що освіта впродовж життя (*Lifelong Learning*) стала справжнім глобальним трендом державних освітніх політик розвинутих юрисдикцій. Завдяки інтернаціоналізації освіти — як за формою, так і за змістом, — а також цифровізації з'явилися нові форми (онлайн і змішане навчання), а також менші навчальні одиниці (мікрокредити) як спосіб швидко реагувати на суспільні події, особливо ті, що пов'язані з навчанням упродовж життя. Через надзвичайно швидкий перебіг соціальних подій, які нині відбуваються частково завдяки четвертій промисловій революції, вища освіта, ймовірно, і далі зазнаватиме значних змін. Це означає, що потрібне постійне коригування, що висуватиме вимоги до всіх учасників. Ці тенденції призведуть не тільки до революції у вищій освіті, а й до зміни місії ЗВО. Університети мають стати організаціями, які контролюватимуть розвиток людського капіталу, регіональний / національний розвиток через різні форми прикладних і публічно-політичних досліджень, забезпечення освіти упродовж життя, що має слугувати інструментом вирішення суспільних проблем ХХІ століття, які формують нові виклики завдяки численним конвергентним подіям. Ці зміни пов'язані з розвитком нової моделі неоліберального університету, нових надавачів (зокрема комерційних) освітніх послуг, онлайн-університетів, зростаючою кількістю іноземних студентів, гнучкішим призначенням професорсько-викладацького складу та збільшенням кількості допоміжних ролей, більшими обов'язками підзвітності тощо. У результаті цих подій характер традиційних університетів різко зміниться за короткий проміжок часу, бо адаптивність до нових викликів стане запорукою життєздатності освітніх закладів та професійної конкурентоспроможності їхніх співробітників.

Bibliography

- EHEA. *Rome Ministerial Communiqué*. November 19, 2020. https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.
- European Commission. *Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Achieving the European Education Area by 2025*. EUR-Lex Access to European Union Law. Brussels, Belgium: European Commission, September 30, 2020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0625>.
- European Commission. *Communication on a European Strategy for Universities*. January 18, 2022. <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-01/communication-european-strategy-for-universities-graphic-version.pdf>.
- European Commission, Ieva Grumbinaite, Flávia Colus, Hugo Buitrago Carvajal, Manja Klemencic, Sabine Hoidn, Hanne Shapiro, Dragana Avramov, Hans De Wit, and Simone Ravaoli. *Report on the Outcomes and Transformational Potential of the European Universities Initiative*. Publications Office of the European Union, 2025. <https://doi.org/10.2766/48011>.
- European Education Area. *A European Approach to Micro-credentials*. December 19, 2024. <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/micro-credentials>.
- European University Association. *Bologna Seminar on 'Doctoral Programmes for the European Knowledge Society' — Conclusions and Recommendations*. Salzburg, February 18, 2005. <https://www.eua.eu/publications/positions/salzburg-2005-conclusions-and-recommendations.html>.
- Ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom. *Sorbonne Joint Declaration*. May 25, 1998. https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf.
- The Dutch Team of Bologna Experts. *Modernisation of Higher Education in a European Context in 2023: Updated Version, 15 April 2023*. April 15, 2023. https://www.erasmusplus.nl/sites/default/files/2023-05/Modernisation%20of%20HE%20in%20European%20Context%202023_2.pdf.

Maksym Studilko

National University of Kyiv-Mohyla Academy

MODERNIZATION OF THE EDUCATIONAL SPACE AS A RESPONSE OF EUROPEAN STATES TO GLOBAL CHALLENGES IN HIGHER EDUCATION

Abstract

The article explores the modernization of the European Higher Educational Area as a response to contemporary global challenges facing higher education. It considers both global transformations and specific challenges caused by the COVID-19 pandemic, pervasive digitalization, and the globalization of education. The purpose of the article is to review, explore, and generalize educational trends within the European Educational Area as a reaction to global challenges confronting higher education on the world and European levels in the twenty-first century. The study analyzes the historical development, goals, and major achievements of the Bologna Process in shaping the European Higher Education Area. Emphasis is placed on such accomplishments as the three-cycle degree structure, the implementation of ECTS credits, the principle of automatic mutual recognition of higher- and upper-secondary qualifications, as well as the recognition of learning outcomes obtained abroad. Current challenges facing the Bologna Process after twenty years of its implementation, and measures undertaken to overcome them are examined.

Additionally, the article highlights the European Commission's experience in implementing specific educational programs within the European Union. In particular, attention is given to the Erasmus+

program for the 2021–2027 period and the European Universities Initiative, which promotes the introduction of micro-credentials and the concept of “internationalization at home” as a complement to traditional academic mobility. The principles of inclusion published in the Rome Communiqué of 2020 are analyzed, with a focus on expanding access to higher education for underrepresented groups and fostering an inclusive educational environment.

The study concludes that the role of universities is fundamentally changing amid current modernization processes. From traditional educational institutions, they are transforming into key actors responsible for advancing human capital development. The adaptation of academic communities to modern challenges, the promotion of lifelong learning, digitalization, and continuous systemic modernization are identified as cornerstones in ensuring the effective functioning of higher education institutions as resilient entities capable of fulfilling their mission.

Keywords: public educational policy, European Higher Education Area (EHEA), higher education, lifelong learning, European Union member states, European Commission, global development trends, digitalization.

Подано / Submitted: 27.08.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 17.09.2025

Оприлюднено / Published: 07.10.2025

Студілко Максим Анатолійович — аспірант кафедри політології факультету соціальних наук та соціальних технологій Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Maksym Studilko — postgraduate student in the Department of Political Science, Faculty of Social Sciences and Social Technologies, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0000-0001-7896-9987

E-mail: m.studilko@ukma.edu.ua

Цитування (Чикаго: виноска і бібліографія):

Студілко, Максим. «Модернізація освітнього простору як відповідь європейських держав на глобальні виклики у вищій освіті». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 32–39. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.32-39>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Studilko, Maksym. “Modernization of the Educational Space as a Response of European States to Global Challenges in Higher Education.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 32–39. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.32-39> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.40-53>
УДК 323.1(477)

Єлизавета Тюканкіна

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
<https://orcid.org/0009-0009-3926-9238>

Маргарита Чабанна

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
<https://orcid.org/0000-0002-0898-8290>

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ПАРТІЙНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Статтю присвячено визначенню наявності, характеру та наслідків впливу європейської інтеграції на становлення і трансформацію партійної системи України. Аналіз базується на основних теоріях євроінтеграції (теорії федералізму, функціоналізму, неофункціоналізму та міжурядового підходу) для осмислення природи європейської інтеграції та її впливу на трансформацію внутрішньополітичних систем держави, насамперед партійної системи; застосуванні історико-порівняльного, системного, структурно-функціонального та статистичного методів для комплексного вивчення основних етапів формування та функціонування сучасної партійної системи України протягом 1991–2024 рр., визначення основних змін її структурних параметрів та виявлення основних тенденцій розвитку, а також використанні удосконаленої аналітичної рамки Р. Ладреха для вивчення та оцінювання впливу євроінтеграції на партійну систему України. Виділено три основні етапи еволюції партійної системи України у світлі євроінтеграційних процесів, окреслено їхні особливості та характер змін, яких зазнала партійна система на кожному з цих етапів свого розвитку. На основі зазначеної модернізованої аналітичної рамки, яка має сім елементів, розглянуто динаміку змін у програмно-ідеологічному змісті політичних партій, їхній організації, політичній конкуренції, взаємодії з європейськими партійними структурами, ставленні виборців та виборчій системі. Результати аналізу вказують на очевидний вплив євроінтеграції на політичні партії та партійну систему України на шляху її приєднання до ЄС. Перспективи подальших досліджень передбачають детальніше вивчення впливу євроінтеграції на українську партійну систему за кожним із визначених критеріїв відповідно до запропонованої аналітичної рамки, а також проведення порівняльного аналізу досвіду країн Центрально-Східної Європи щодо трансформації їхніх партійних систем під впливом євроінтеграції з метою оцінювання можливості адаптації цих моделей до українського контексту.

Ключові слова: європейська інтеграція, теорії євроінтеграції, європеїзація, аналітична рамка Р. Ладреха, партійна система, політична партія, Україна.

У політичній науці партійну систему трактують як складний політичний інститут, що формується під впливом різноманітних чинників. Традиційно наукові пояснення становлення та трансформації партійної системи держави спираються на дію внутрішніх чинників. Однак, як слушно зауважують Л. Бодонне та Р. Гомес¹, із зростанням політизації Європейського Союзу (далі — ЄС або Союз), важливості європейського питання та процесів євроінтеграції для виборців особливо актуальним стало дослідження впливу євроінтеграції, зокрема на партійні системи європейських держав.

Не є винятком і Україна, на шляху розвитку якої впродовж останніх трьох десятиліть — від здобуття незалежності та в умовах посткомуністичної трансформації суспільства і держави — європейська інтеграція, особливо після подій 2014 р., не тільки стала стратегічним вектором зовнішньополітичного курсу України, а й суттєво впливає як головний чинник на формування та розвиток політичної системи й внутрішньополітичні процеси нашої держави, зокрема й партійну систему.

Дослідження питання впливу європейської інтеграції на політичні партії та партійні системи держав-членів, а також держав, які не є членами ЄС, але мають статус кандидата на вступ до Союзу, з'явилися в західній науковій літературі на початку ХХІ ст.^{2, 3, 4, 5, 6, 7} Останні публікації з цієї проблематики зосереджені на аналізі цього впливу на партійні системи десяти країн Центрально-Східної Європи (далі — ЦСЄ) в період до вступу в ЄС та після набуття повноправного членства в Союзі; зокрема, вони констатують вплив євроінтеграційних процесів на механіку (механізми функціонування) партійних систем, зокрема на стратегії партій та їхню взаємодію. Серед українських науковців К. Меркотан⁸ вивчала питання трансформації європейських партійних систем; колектив українських і закордонних авторів під керівництвом Ю. Якименка представив комплексне дослідження процесу формування партійної системи України у 1990–2017 рр., його основних етапів, чинників і тенденцій у європейському контексті⁹; Ю. Копинець¹⁰ досліджував вплив сучасних тенденцій розвитку партійних систем країн ЄС на еволюцію та функціонування партійної системи України. Попри значну увагу вітчизняних дослідників до проблем становлення та розвитку партійної системи України, недостатньо вивченим залишається питання впливу євроінтеграції як головного чинника трансформації цієї системи. Це зумовлює актуальність нашого дослідження, **метою** якого є спроба з'ясувати наявність, характер і наслідки впливу євроінтеграційних процесів на становлення та розвиток партійної системи України від проголошення незалежності у 1991 р. до сьогодні на шляху нашої держави до набуття повноправного членства в ЄС.

¹ Laurie Beaudonnet and Raul Gomez, "The Imbalanced Effect of Politicization: How EU Politicization Favours Eurosceptic Parties," *European Union Politics* 25, no. 2 (2024): 354–75, <https://doi.org/10.1177/14651165231220615>.

² Simon Hix and Klaus H. Goetz, "Introduction: European Integration and National Political Systems," *West European Politics* 23, no. 4 (2000): 1–26, <https://doi.org/10.1080/01402380008425398>.

³ Robert Ladrech, "Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis," *Party Politics* 8 (2002): 389–403, <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/15525447.pdf>.

⁴ Paul G. Lewis and Zdenka Mansfeldova, eds., *The European Union and party politics in Central and Eastern Europe* (Palgrave Macmillan, 2007), <https://doi.org/10.1057/9780230596658>.

⁵ Lieven de Winter, *The impact of European integration on ethnoregionalist parties* (2001), 2–26, <https://core.ac.uk/download/pdf/13283223.pdf>.

⁶ Gary Marks, Carole J. Wilson, and Leonard Ray, "National Political Parties and European Integration," *American Journal of Political Science* 46 (2002): 585–94, https://garymarks.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/13018/2016/09/Marks.Wilson.Ray_political-parties-and-european-integration.pdf.

⁷ Peter Mair, "The Europeanization Dimension (Review Section)," *Journal of European Public Policy* 11, no. 2 (2004): 337–48, <https://doi.org/10.1080/1350176042000194476>.

⁸ Катерина Меркотан, «Трансформація інституту багатопартійності країн Європи в умовах сучасного політичного процесу» (дис. канд. політ. наук, Київ, 2008).

⁹ Юрій Якименко, ред., *Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті* (Київ: Центр Разумкова, 2017), https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_PARTII.pdf.

¹⁰ Юрій Копинець, «Вплив сучасних тенденцій розвитку партійних систем країн Європейського Союзу на еволюцію та функціонування партійної системи України» (дис. канд. політ. наук, Ужгород; Львів, 2021), https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf.

Європейська інтеграція (далі — євроінтеграція) є багатовимірним явищем, яке пройшло довгий шлях розвитку від ідеї об'єднання європейських держав до створення складної системи наднаціональних інституцій. Сутність євроінтеграції розкривають такі основні теоретичні підходи¹¹: федералізм і неофедералізм, відповідно до яких кінцевою метою євроінтеграції є створення єдиної наднаціональної європейської держави з федеративним устроєм та певною автономією членів; функціоналізм, який акцентує увагу на поетапному об'єднанні держав у наддержавну функціональну спільноту через спільні економічні та соціальні механізми; неофункціоналізм, що розвиває ідею системи взаємозв'язків та взаємодії між суб'єктами за допомогою «ефекту переливу» (*spill-over*), коли співпраця держав в одній сфері спричиняє автоматичне поширення інтеграції на інші; міжурядовий підхід (інтерговерменталізм), згідно з яким основою євроінтеграції є власні інтереси національних держав та їхніх урядів, які є двигуном взаємодії та консолідації інтересів членів спільноти; інституціоналізм та неоінституціоналізм, відповідно до яких основою євроінтеграції є діяльність наднаціональних інститутів.

Як справедливо зазначає О. Сокур¹², у сучасній політичній науці є певний консенсус щодо пояснення феномену інтеграції до ЄС на базі методології федералізму, функціоналізму та неофункціоналізму: євроінтеграція як багатовимірний процес здатна впливати на всі елементи політичної системи, зокрема партійну систему.

З поняттям «євроінтеграція» тісно пов'язане поняття «європеїзація» (англ. *Europenization*). За твердженням Р. Ладреха¹³, європеїзація є поступовим процесом, який переорієнтовує напрямок і форму політики настільки, що політична та економічна динаміка ЄС стає частиною організаційної логіки національної політики та формування політики. У цьому сенсі поняття європеїзації партійної системи відображає рівень адаптації національних політичних акторів до норм, цінностей та процедур ЄС.

Деякі дослідники розглядають європеїзацію як модернізацію посткомуністичних суспільств шляхом прийняття західноєвропейської політичної моделі та впровадження норм ЄС, а також як потужний інструмент демократизації та дороговказу для трансформацій, які відбулись у країнах ЦСЄ з 1989 р. після руйнування комуністичного режиму¹⁴.

У розумінні Л. де Вінтера¹⁵, який запропонував доволі широке та комплексне визначення, європеїзація партійної системи — це складний, багаторівневий та динамічний процес, який охоплює такі аспекти: 1) розвиток політичних партій і партійних систем на європейському рівні; 2) адаптація партій на національному та субнаціональному рівнях; 3) розгортання цього процесу через висхідну (знизу вгору), низхідну (зверху вниз) та елітарну взаємодію під впливом таких структурних чинників, як національні розколи, політичні культури та інститути. До того ж процес європеїзації по-різному проходить для партій та країн залежно від характеру національних розколів, політичної культури, рівня розвитку інститутів, партійної організації та конкретних (переговорних) можливостей щодо участі в уряді¹⁶.

Отже, незалежно від обраного теоретичного підходу західні дослідники дійшли згоди щодо істотного впливу євроінтеграційних процесів на внутрішні національні політичні системи та сфери життя суспільства, включно з партійною системою та політичними партіями, як у державах-членах ЄС, так і в державах-кандидатах. Процеси євроінтеграції, основою яких є консолідація та гармонізація спільних інтересів через проведення узгодженої спільної політики у визначених сферах, стають ключовим чинником глибинних змін політичних, економічних, правових та соціальних

¹¹ Сергій Вонсович, «Концепт “євроінтеграція”: історико-політологічний дискурс», *Політикус* 4, № 2 (2022): 34–9, http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2022_4%282%29_7.

¹² Олексій Сокур, «Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів», *Актуальні проблеми політики* 55 (2015): 50–58, http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_55_8.

¹³ Ladrech, “Europenization and Political Parties,” 390.

¹⁴ Lewis and Mansfeldova, eds., *The European Union and party politics in Central and Eastern Europe*, 2.

¹⁵ De Winter, *The impact of European integration on ethno-regionalist parties*, 3.

¹⁶ Ibid.

систем європейських держав. Також науковці¹⁷ справедливо зазначають, що цей вплив є більш очевидним для країн ЦСЄ, ніж для країн Західної Європи, через особливості їхнього історичного розвитку, формування політичних інститутів, зокрема політичних партій та партійних систем.

Щоб оцінити вплив євроінтеграції на політичні партії і партійну систему держав-членів ЄС, Р. Ладрех¹⁸ запропонував базову аналітичну рамку, яка складається з п'яти основних елементів (сфер) змін: 1) політика та програмний зміст, 2) організація, 3) модель партійної конкуренції, 4) партійно-владні відносини, 5) відносини за межами національної партійної системи. Дослідник стверджує, що ця рамка є частиною аналізу партійного розвитку та зміни партійної системи в процесі розширення ЄС.

Ми також погоджуємося з цим твердженням з огляду на те, що за наведеними вище критеріями можна відстежити зміни партійної системи та отримати відповідні емпіричні дані. Водночас вважаємо за потрібне доповнити цю рамку, щоб мати змогу оцінити не тільки зміни, що стосуються політичних партій як основного елемента партійної системи, але й динаміку інших елементів партійної системи, як-от виборча система та зміни електоральних настроїв.

Отже, удосконалена аналітична рамка Р. Ладреха для вивчення впливу євроінтеграції на партійну систему держави матиме такі сім основних елементів (критеріїв): 1) зміни в політиці та програмно-ідеологічних засадах партій; 2) зміни в організації, функціонуванні та внутрішньопартійній демократії партій; 3) зміни моделей партійної конкуренції; 4) зміни партійно-владних відносин; 5) зміни у відносинах з європейськими партійними силами; 6) зміни уподобань електорату; 7) зміни виборчої системи. Ця рамка визначатиме наявність і характер впливу євроінтеграції та її наслідків, що матиме вияв у відповідних змінах (трансформації чи модернізації) партійної системи держави.

Застосовуючи цю аналітичну рамку, у другій частині цієї статті більш детально дослідимо вплив євроінтеграції на партійну систему України.

Аналізуючи розвиток партійної системи України протягом 1991–2024 рр., можемо виокремити три основні етапи: 1) становлення багатопартійної системи (1991–2002 рр.) — період домінування атомізованої структури партій, що поступово переходить у поляризований плюралізм; 2) формування системи поміркованого плюралізму (2002–2014 рр.) — консолідація партійної конкуренції та орієнтація на європейські цінності; 3) трансформація в напрямку поляризованого плюралізму (2014 р. — дотепер) — зростання ролі ідеологічних протиставлень і партій, орієнтованих на виконання євроінтеграційних зобов'язань.

Для періодизації формування та трансформації української партійної системи ми використали ключовий чинник змін — суспільний поділ українського суспільства в соціокультурному аспекті на два табори: спочатку (1991–2002 рр.) прокомуністичний та національно-демократичний, який згодом (2002 р. — дотепер) трансформувався в прозахідний (проєвропейський) та проросійський. Це, зокрема, підтверджують результати парламентських виборів в Україні за період 1998–2019 рр. (рис. 1).

Для кожного етапу розвитку української партійної системи були характерні відповідні кількісні та якісні зміни: кількість політичних партій, формат їх утворення, структурні та організаційні зміни в партіях, конфігурація та акторний склад партійної системи, зміст ідеологічно-програмних засад партій, переважаючий тип суспільного поділу та лінії розколу, зміни у вподобаннях виборців, тип виборчої системи.

За результатами дослідження впливу євроінтеграції на формування й розвиток політичних партій та партійної системи України із застосуванням удосконаленої аналітичної рамки Р. Ладреха із семи елементів встановлено такі прояви цього впливу.

1. Програмно-ідеологічні зміни охоплюють адаптацію ідеологічної позиції та змісту програмних документів українських політичних партій як основних акторів партійної системи до питання євроінтеграції, відображення курсу на інтеграцію та приєднання до ЄС, необхідності проведення євроінтеграційних реформ тощо в програмах партій.

¹⁷ Lewis and Mansfeldova, eds., *The European Union and party politics in Central and Eastern Europe*, 3.

¹⁸ Ladrech, "Europenization and Political Parties," 396.

Вплив європейської інтеграції на партійну систему України

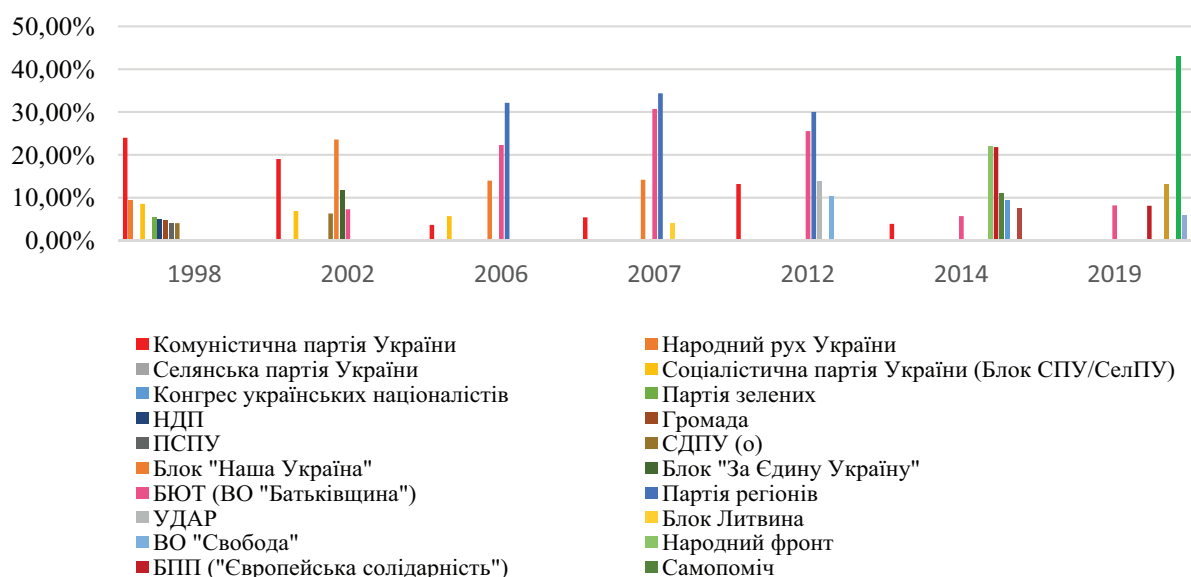

Рис. 1. Результати парламентських виборів в Україні за період 1998–2019 рр.
Джерело: побудували авторки на підставі даних Центральної виборчої комісії¹⁹

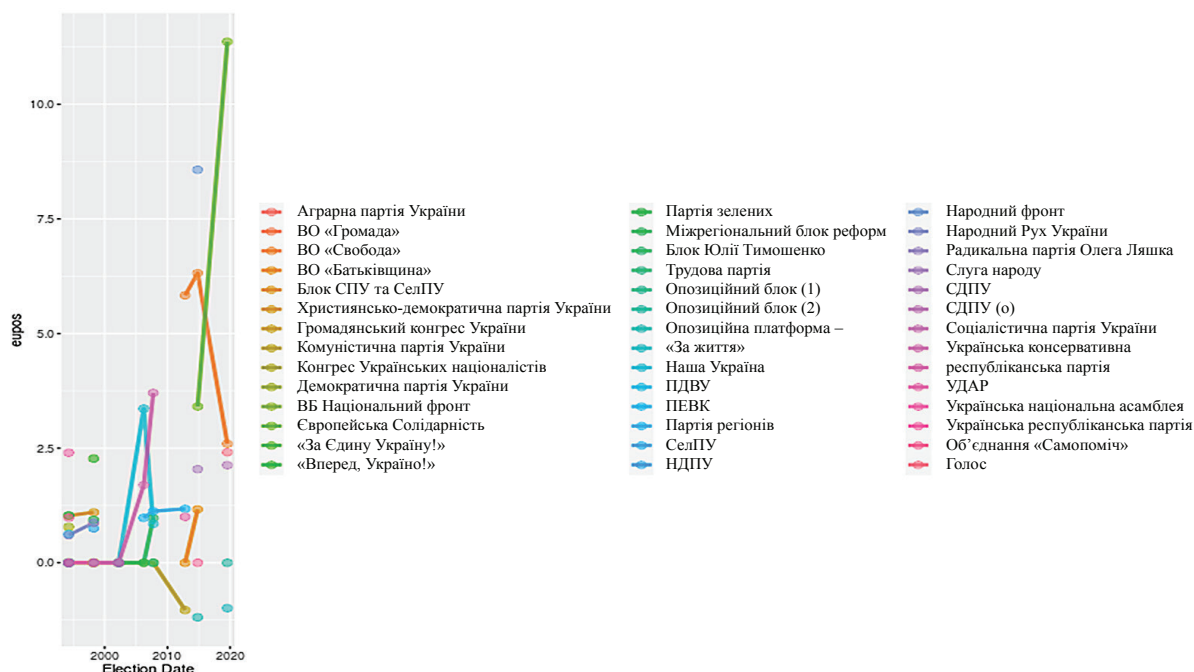

Рис. 2. Позиція з питання євроінтеграції в програмах політичних партій України за період 1991–2020 рр.
Джерело: дані проєкту «Маніфесто»²⁰

Як свідчать дані бази, доступні в межах проєкту «Маніфест дослідження політичного представництва» (Manifesto), щодо питання євроінтеграції в політичних програмах українських партій за період 1991–2020 рр. (див. рис. 2), до 2002 р. питання євроінтеграції не мало відображення в програмах політичних партій України.

¹⁹ Центральна виборча комісія, Вибори народних депутатів України, https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-narodnih-deputativ-ukraini.html.

²⁰ MARPOR Data Dashboard: Single Country, accessed June 10, 2025, https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard/.

Це спричинено тим, що протягом 1993–2002 рр. українська партійна система формувалась навколо протистояння між Комуністичною партією України (далі — КПУ), відродженою у 1993 р., та опозиційним їй Народним Рухом України (далі — НРУ), який об'єднував інші партії (націонал-демократичні, ліберальні, консервативні, християнсько-демократичні сили), що були менш чисельними та впливовими, у виборчі блоки для участі в парламентських виборах. Основний розкол пролягав між комунізмом і антикомунізмом: опозиція мобілізувалась навколо ідей незалежності та демократії, тоді як КПУ та союзні партії (Соціалістична партія України (СПУ), Селянська партія України (СелПУ)) апелювали до радянської ностальгії, відновлення зв'язків із Росією та вирішення соціально-економічних проблем.

Проте, починаючи з парламентських виборів 2002 р., європейська інтеграція поступово сформувалася як новий мейнстрим, змістивши фокус з антикомуністичного / комуністичного розколу, і стала потужним об'єднавчим чинником для національно-демократичного крила українського політикуму. В українській партійній системі відбувся перехід від соціально-економічного до соціокультурного поділу за віссю «Схід – Захід», що спричинило поляризацію партійної системи та чітке розмежування на два табори: проєвропейські сили (Блок В. Ющенко, БЮТ, БПП, ВО «Свобода», «Народний фронт», «УДАР») та проросійські сили, критичні до євроінтеграції (КПУ, Соціалістична партія України, Аграрна партія, «Відродження», «Наш край», Партія регіонів).

Завдяки чіткій проєвропейській позиції та втомі суспільства від політики президента Кучми «Наша Україна» отримала найбільшу підтримку виборців у 2002 р. (23,5 %), обійшовши КПУ та соціалістів, чия популярність знизилася.

Однак, попри успіх на виборах, прозахідна «Наша Україна» втратила довіру через внутрішні конфлікти. КПУ та СПУ, навіть в умовах впливу й посилення значущості євроінтеграції для української держави та суспільства, не змінили своєї програмної ідеології, що згодом призвело до зниження підтримки з боку електорату та поступового усунення з політичної боротьби за місця в парламенті. Це в сукупності дало поштовх до посилення Партії регіонів, яка, продемонструвавши амбівалентність і багатовекторність через поєднання євроінтеграційних декларацій з проросійською риторикою, забезпечила собі перемогу на парламентських виборах 2006, 2007 і 2012 рр. Усвідомлення важливості європейського напрямку зовнішньої політики України стало для цієї партії настільки критичним, що його не тільки зазначили в програмі партії, а й внесли до її статуту як одне з головних завдань²¹. Однак згодом відмова пропартійного уряду від підписання Угоди про асоціацію з ЄС спричинила Революцію Гідності, крах режиму лідера партії — на той час чинного Президента України В. Януковича, втрату легітимності партії та сходження з політичної арени.

На третьому етапі розвитку української партійної системи, починаючи з 2014 р., соціокультурний поділ остаточно оформився в чітке розмежування між проєвропейськими та проросійськими силами з переважним домінуванням перших. Окупація Криму, війна на Донбасі та розпад Партії регіонів унеможливили повернення проросійських партій до влади. Вперше в історії України парламент 2014 р. складався переважно з проєвропейських сил. Опозиційний блок, наступник Партії регіонів, здобув лише 27 мандатів, тоді як більшість отримали націонал-демократичні партії з антиросійською риторикою, які виступали за європейську інтеграцію України.

Остання довоєнна парламентська виборча кампанія 2019 р., зміст програм найпопулярніших політичних партій, які брали участь у виборах, засвідчили, що євроінтеграційний курс і/або членство в ЄС задекларувала більшість таких партій (6 із 10): «Голос», «Європейська Солідарність», «Батьківщина», «Сила і честь», «Українська стратегія Гройсмана» та ВО «Свобода». Найбільш чітку позицію щодо членства в ЄС мають 3 партії: «Голос», «Європейська Солідарність» та «Батьківщина». Програми партій «Опозиційний блок» та «Опозиційна платформа — За життя» взагалі суперечать вступу до ЄС / євроінтеграції. Ці партії вважають, що євроінтеграція суперечить національним інтересам України та може призвести до втрати суверенітету²².

²¹ Станіслав Шух, «Євроінтеграційна шокотерапія від Партії регіонів для Росії», *LB.ua*, 13 вересня 2013, https://lb.ua/blog/stanislav_shukh/226328_ievrointegratsiyna_shokoterapiya_vid.html.

²² *Євроінтеграційні зобов'язання політичних партій: аналіз виборчих програм*, Дослідження Платформи громадянського суспільства Україна–ЄС та Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства (2019), http://old.eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/electoral-programs_analysis.pdf.

Варто зазначити, що прагнення політичних партій позиціонувати себе в межах євроінтеграційного дискурсу проявилось протягом другого та третього етапів розвитку партійної системи, серед іншого, у тому, що європейська ідентичність стала маркером у назвах деяких партій, зокрема: «Європейська столиця» (2005), «Європейська партія України» (2006), «Партія Європейський вибір» (2013), «Європейська Солідарність» (2019).

Отже, євроінтеграційний курс України стимулював українські політичні партії до адаптації своїх програм, формуючи у них позиції партій щодо питання євроінтеграції та вступу до ЄС.

2. Зміни в організації політичних партій. Одним із євроінтеграційних зобов'язань України з реформування організації та діяльності політичних партій стало державне фінансування політичних партій та обов'язкове подання партіями фінансових звітів, які було впроваджено у 2016 р.²³ як один із головних заходів із запобігання та протидії політичній корупції та забезпечення незалежності політичних партій.

Крім того, під впливом європейських практик українські партії почали впроваджувати елементи внутрішньопартійної демократії, зокрема гендерні квоти та прозорі механізми управління партіями й ухвалення рішень, відкритості членства та дотримання внутрішньопартійних процедур.

У 2013 р. до Закону України «Про політичні партії»²⁴ внесено зміни, які запровадили добровільну 30 % гендерну квоту у виборчих списках кандидатів у депутати. У 2015 р. цю квоту поширили й на місцеві вибори: зокрема, змінами до Закону «Про місцеві вибори»²⁵ було встановлено вимогу щодо наявності у статутах політичних партій положень про мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків серед кандидатів.

Виборчим кодексом України 2019 р.²⁶ передбачено запровадження обов'язкової 40 % гендерної квоти для жінок у виборчих списках, а черговість (порядкові номери) кандидатів у виборчих списках кандидатів у депутати в єдиному багатомандатному виборчому окрузі та в багатомандатних округах із відповідних виборів визначають на конференції (зборах) республіканської організації партії під час висування кандидатів у депутати.

Посилення міжпартійної співпраці українських політичних партій з європейськими політичними родинками також має істотний вплив на організацію відповідних національних партій, оскільки для всіх європартій передбачено спільні вимоги щодо схожості ідеологічних орієнтирів.

3. Зміни в моделі партійної конкуренції між політичними партіями. На першому етапі розвитку партійної системи України (1991–2004 рр.) євроінтеграція не мала видимого впливу на партійну конкуренцію між політичними партіями внаслідок того, що це питання ще не набуло вагомого значення в суспільстві. Хоча були деякі тенденції появи розмежування між партіями, які підтримували національний (антикомуністичний, прозахідний) та комуністичний (з елементами «зросійщення») курс розвитку держави.

Проте, починаючи з 2004 р., після Помаранчевої революції, перемоги прозахідного кандидата В. Ющенка та найбільшого розширення ЄС 2004 р., позиція щодо питання євроінтеграції стала ключовим чинником для розмежування, співпраці та конкуренції українських політичних партій.

На третьому етапі розвитку партійної системи України підписання Угоди про асоціацію з ЄС стало потужним імпульсом для трансформації партійної конкуренції: з ідеологічного протистояння між проєвропейськими і проросійськими силами вона поступово змістилась у площину прагматичних питань — реформ, боротьби з корупцією та ефективного врядування. Євроінтеграція як стратегічна мета сприяла коаліційності в парламенті: у 2014 р. у Верховній

²³ Верховна Рада України, *Про політичні партії в Україні*, Закон України 2365-III (зі змінами), 5 квітня 2001, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.

²⁴ Там само.

²⁵ Верховна Рада України, *Про місцеві вибори*, Закон України 595-VIII, 14 липня 2015, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>.

²⁶ Верховна Рада України, *Виборчий кодекс України*, Закон України 396-IX, 19 грудня 2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

Раді України VIII скликання сформувалась коаліція «Європейська Україна» з п'яти політичних сил, які, попри ідеологічні відмінності, продемонстрували здатність до внутрішнього діалогу та співпраці²⁷.

На виборах 2019 р. європейський курс уже не був предметом суперечок: конкуренція зосередилась на питаннях реформ і завершення війни. Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 р. підтримка євроінтеграції ще більше зросла, перетворившись на об'єднавчий чинник. Партії, незалежно від належності до влади чи опозиції, досягли широкого консенсусу щодо курсу на ЄС та забезпечили ухвалення критично важливих для виживання держави під час воєнного стану законів, а згодом — євроінтеграційних законодавчих актів.

Отже, євроінтеграція стала не лише зовнішнім пріоритетом, а й визначальним внутрішньополітичним чинником, що змінив логіку партійної боротьби в Україні.

4. Зміни в партійно-владних відносинах. Євроінтеграційний процес впливає на баланс влади і взаємодію між партіями та державними інституціями (насамперед урядом), особливо щодо формування та реалізації політики у сфері євроінтеграції.

Участь представників українського уряду в міжурядових переговорах і зустрічах із представниками інституцій ЄС призводить до розходження позицій уряду з партійними програмами. За Р. Ладре-хом, виникає ситуація «тисни-тягни», коли партія підштовхує уряд до максималістських позицій у питаннях, близьких до партійної політики (наприклад, соціально-економічних), але водночас тягне до мінімалістичних позицій щодо інституційних змін (глибшої інтеграції, повного виконання зобов'язань перед ЄС), оскільки партії намагаються утримати внутрішній контроль над сферами політики, які передбачають отримання вигоди для партій або груп інтересів, які вони представляють.

В Україні така динаміка відносин партій та уряду простежується в повільному поступі або взагалі в безрезультативності проблемних питань євроінтеграційних реформ, як-от кардинальна трансформація певної сфери політики або ухвалення конкретного законодавчого акта (зокрема питання відкриття ринку сільськогосподарських земель, реформи виборчого законодавства, реформи судових і правоохоронних органів, боротьби з корупцією та ін.).

5. Зміни в міжпартійній взаємодії з європейськими партійними родинами. Євроінтеграція значно вплинула на трансформацію партійної системи України, зокрема через вплив європейських партійних родин. Українські партії асоціюються з європейськими не лише заради легітимності, а й для доступу до фінансування та обміну досвідом. Європейські партії просувають свої цінності, ідеологію, принципи демократії та сприяють консолідації політичних сил в Україні. На початку 2000-х рр. українські партії ВО «Батьківщина» та «Наша Україна» стали спостерігачами Європейської народної партії (найбільшої європейської політичної групи), що сприяло впровадженню європейських практик.

Взаємодія між українськими та європейськими політичними партіями відбувається через: 1) Парламентський комітет асоціації, утворений відповідно до статті 467 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 2) Парламентську асамблею Ради Європи, 3) двосторонні міжпартійні угоди про співпрацю. На сьогодні з парламентських партій Верховної Ради України IX скликання партії «Слуга народу» та «Голос» входять до Альянсу лібералів і демократів за Європу (ALDE), а партії «Європейська Солідарність» і «Батьківщина» є асоційованими членами Європейської народної партії (EPP).

6. Зміни в настроях електорату. Вперше про свої проєвропейські прагнення український народ заявив під час Помаранчевої революції 2004 р., що набуло вияву в підтримці прозахідних національно-демократичних сил; ще яскравіше — під час Революції Гідності 2014 р., а остаточно їх політично підтримано і закріплено на рівні Конституції України у 2018 р. як стратегічний курс розвитку держави.

Дані моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України²⁸ за період 2000–2021 рр. (рис. 3) засвідчили, що протягом 2000–2010 рр. спостерігалась більша прихильність (60 %)

²⁷ Олександр Ключев, «Чи відбулася парламентська коаліція?», *LB.ua*, 14 квітня 2015, https://lb.ua/news/2015/04/14/301738_chi_vidbulasya_parlamentska.html.

²⁸ Олександр Резнік, «Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до увиразнення», *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва*, 30 серпня 2022, <https://dif.org.ua/article/evrointegratsiyni-pragnennya-ukraintsiv-vid-ambivalentnosti-do-uviraznennya>.

Вплив європейської інтеграції на партійну систему України

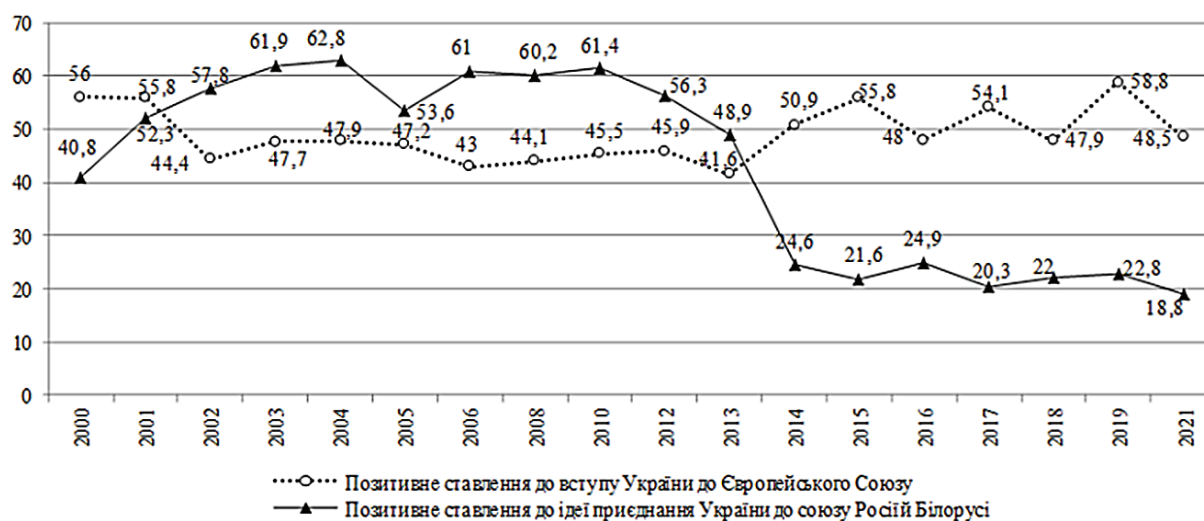

Рис. 3. Зміни в настроях електорату за період 2000–2021 рр.

Джерело: моніторингове дослідження Інституту соціології НАН України²⁹

громадян до союзу Росії й Білорусі, тоді як вступ України до ЄС підтримувала менше ніж половина населення.

Після Помаранчевої революції 2004 р. спостерігалось зростання підтримки євроінтеграції (близько 50–55 %), особливо в західних і центральних регіонах України. У травні 2013 р. 42 % громадян підтримували вступ до ЄС, а 31 % — приєднання до Митного союзу³⁰.

Революція Гідності та агресія Росії проти України стали каталізаторами зростання підтримки вступу до ЄС. За даними соціологічних опитувань, у цей період підтримка сягала 60–70 % з тенденцією до подальшого зростання. Притаманна раніше українським громадянам амбівалентність щодо геополітичних орієнтацій значно зменшилась³¹.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р. спричинило безпрецедентне зростання підтримки євроінтеграції: близько 90 % українців підтримують вступ України до ЄС, у регіональному розрізі ця підтримка загалом є дуже високою і відрізняється несуттєво (92 % на Заході, 82 % на Сході)³².

Отже, за період 1991–2025 рр. підтримка євроінтеграції серед українців зросла з помірного рівня до рекордно високих показників. Це свідчить про глибоку трансформацію суспільних настроїв і стратегічний вибір України на користь європейського курсу. Саме громадська підтримка та важливість для українського суспільства питання інтеграції України до ЄС визначили зміст програм та оголошених позицій політичних партій щодо євроінтеграційного питання.

7. Зміни у виборчій системі. Одним із головних зобов'язань України за Угодою про асоціацію з ЄС і статусом кандидата є гармонізація виборчого законодавства з європейськими стандартами. Перехід до пропорційної виборчої системи, яку застосовує більшість країн ЄС, є важливим кроком у цьому напрямі. У 2019 р. Україна впровадила пропорційну систему з відкритими списками, що підвищує прозорість і підзвітність депутатів. За новим Виборчим кодексом³³, наступні парламентські вибори мають відбуватися за цією системою. Після скасування воєнного стану

²⁹ Резнік, «Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до увиразнення».

³⁰ Марія Золкіна, «Громадська думка щодо євроінтеграції: нові тренди як шанс на консолідацію суспільства», у *Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства* (Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2014), 10, http://dif.org.ua/uploads/pdf/1407765948_3132.pdf.

³¹ Резнік, «Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до увиразнення».

³² *Виміри ставлення до ЄС і НАТО та ставлення до США*, КМІС, 14 січня 2025, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1468&page=1>.

³³ *Виборчий кодекс України*, Закон України 396-IX, 19 грудня 2019.

головним завданням буде організація демократичних повоєнних виборів, які мають відповідати міжнародним стандартам і стати тестом на відповідність європейським цінностям. Для цього потрібно розробити спеціальне законодавство, яке врахує безпекові та соціальні виклики періоду відновлення. Від виборчої моделі після війни залежатиме розвиток партійної системи та політична конкуренція в Україні.

Висновки. Євроінтеграція стала одним із головних рушіїв трансформації партійної системи України, сприяючи впровадженню європейських стандартів у політичні програми, організаційну структуру партій та внутрішньопартійні демократичні процедури, виборчі процеси.

Інтеграція України до ЄС із кінцевою метою набуття статусу повноправного члена Союзу не лише вплинула на зовнішньополітичний курс, а й стала каталізатором внутрішньої політичної модернізації. Попри помітні зрушення — від законодавчих змін до переосмислення ідеологічних засад — партійна система досі стикається з інституційними бар'єрами, що гальмують демократичний розвиток. Тому подальша європеїзація політичних партій та партійної системи України загалом має передбачати не лише формальне наближення до стандартів ЄС, а й глибоку політичну реформу для посилення ролі партій у демократичному процесі.

У результаті дослідження впливу євроінтеграції на розвиток політичних партій і партійної системи України (1991–2024 рр.) відповідно до запропонованої удосконаленої аналітичної рамки Р. Ладреха було виявлено: 1) програмно-ідеологічні зміни — адаптація до тематики євроінтеграції, відображення реформ у програмах партій; 2) організаційні зміни — розвиток внутрішньопартійної демократії, запровадження державного фінансування, зобов'язання щодо прозорості, гендерних квот; 3) зміни моделей конкуренції — зсув від геополітичного протистояння до прагматичної конкуренції за європейський порядок денний; 4) зміни партійно-владних відносин — динаміка взаємодії з виконавчою владою у формуванні євроінтеграційної політики; 5) зміни в міжпартійній взаємодії з європейськими партійними родинками — інституалізація партнерства та інтеграція в політичні партії ЄС; 6) зміни в ставленні електорату — зростання підтримки євроінтеграційного курсу, що сформувало нову лінію суспільного поділу; 7) зміни виборчої системи — запровадження пропорційної системи з відкритими списками.

Перспективи подальших досліджень охоплюють більш поглиблений аналіз впливу за кожним із зазначених критеріїв змін відповідно до запропонованої аналітичної рамки, а також порівняльні дослідження досвіду країн ЦСЄ щодо впливу євроінтеграції на їхні партійні системи та можливостей застосування цих моделей в Україні.

Список використаної літератури

- Верховна Рада України. *Виборчий кодекс України*. Закон України 396-ІХ. 19 грудня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
- Верховна Рада України. *Про політичні партії в Україні*. Закон України 2365-ІІІ (зі змінами). 5 квітня 2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.
- Верховна Рада України. *Про місцеві вибори*. Закон України 595-VІІІ. 14 липня 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>.
- Вонсович, Сергій, «Концепт “євроінтеграція”: історико-політологічний дискурс». *Політикус* 4, № 2 (2022): 34–9. http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2022_4%282%29_7.
- Євроінтеграційні зобов'язання політичних партій: аналіз виборчих програм. Дослідження Платформи громадянського суспільства Україна–ЄС та Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. 2019. http://old.eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/electoral-programs_analysis.pdf.
- Золкіна, Марія. «Громадська думка щодо євроінтеграції: нові тренди як шанс на консолідацію суспільства». У *Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства*, 8–24. Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2014. http://dif.org.ua/uploads/pdf/1407765948_3132.pdf.
- Клюжев, Олександр. «Чи відбулася парламентська коаліція?» *LB.ua*, 14 квітня 2015, https://lb.ua/news/2015/04/14/301738_chi_vidbulasya_parlamentska.html.

- КМІС. *Виміри ставлення до ЄС і НАТО та ставлення до США*. 14 січня 2025. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1468&page=1>.
- Копинець, Юрій. «Вплив сучасних тенденцій розвитку партійних систем країн Європейського Союзу на еволюцію та функціонування партійної системи України». Дис. канд. політ. наук, Ужгород; Львів, 2021. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf.
- Меркотан, Катерина. «Трансформація інституту багатопартійності країн Європи в умовах сучасного політичного процесу». Дис. канд. політ. наук, Київ, 2008.
- Резнік, Олександр. «Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до увиразнення». Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 30 серпня 2022. <https://dif.org.ua/article/evrointegratsiyni-pragnennya-ukraintsiv-vid-ambivalentnosti-do-uivraznennya>.
- Сокур, Олексій. «Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів». *Актуальні проблеми політики* 55 (2015): 50–58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_55_8.
- Центральна виборча комісія. *Вибори народних депутатів України*. https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-narodnih-deputativ-ukraini.html.
- Шух, Станіслав. «Євроінтеграційна шокотерапія від Партії регіонів для Росії». *LB.ua*, 13 вересня 2013. https://lb.ua/blog/stanislav_shukh/226328_jevrointegratsiyna_shokoterapiya_vid.html.
- Якименко, Юрій, ред. *Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті*. Київ: Центр Разумкова, 2017. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_PARTII.pdf.
- Beaudonnet, Laurie, and Raul Gomez. “The Imbalanced Effect of Politicization: How EU Politicization Favours Eurosceptic Parties.” *European Union Politics* 25, no. 2 (2024): 354–75. <https://doi.org/10.1177/14651165231220615>.
- De Winter, Lieven. *The impact of European integration on ethnoregionalist parties*. 2001. <https://core.ac.uk/download/pdf/13283223.pdf>.
- Hix, Simon, and Klaus H. Goetz. “Introduction: European Integration and National Political Systems.” *West European Politics* 23, no. 4 (2000): 1–26. <https://doi.org/10.1080/01402380008425398>.
- Ladrech, Robert. “Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis.” *Party Politics* 8 (2002): 389–403. <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/15525447.pdf>.
- Lewis, Paul G., and Zdenka Mansfeldova, eds. *The European Union and party politics in Central and Eastern Europe*. Palgrave Macmillan, 2007. <https://doi.org/10.1057/9780230596658>.
- Mair, Peter. “The Europeanization Dimension (Review Section).” *Journal of European Public Policy* 11, no. 2 (2004): 337–48. <https://doi.org/10.1080/1350176042000194476>.
- Marks, Gary, Carole J. Wilson and Leonard Ray. “National Political Parties and European Integration.” *American Journal of Political Science* 46 (2002): 585–94. https://garymarks.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/13018/2016/09/Marks.Wilson.Ray_political-parties-and-european-integration.pdf.
- MARPOR Data Dashboard: Single Country. Accessed June 10, 2025. https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard/.

Bibliography

- Beaudonnet, Laurie, and Raul Gomez. “The Imbalanced Effect of Politicization: How EU Politicization Favours Eurosceptic Parties.” *European Union Politics* 25, no. 2 (2024): 354–75. <https://doi.org/10.1177/14651165231220615>.
- Central Election Commission. *Elections of People’s Deputies of Ukraine*. https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-narodnih-deputativ-ukraini.html [in Ukrainian].
- De Winter, Lieven. *The impact of European integration on ethnoregionalist parties*. 2001. <https://core.ac.uk/download/pdf/13283223.pdf>.
- European integration commitments of political parties: analysis of election programs*. Research by the Ukraine-EU Civil Society Platform and the Ukrainian National Platform of the Civil Society Forum. 2019. http://old.eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/electoral-programs_analysis.pdf [in Ukrainian].
- Hix, Simon, and Klaus H. Goetz. “Introduction: European Integration and National Political Systems.” *West European Politics* 23, no. 4 (2000): 1–26. <https://doi.org/10.1080/01402380008425398>.
- KIIS. *Dimensions of attitudes towards the EU and NATO and attitudes towards the USA*. January 14, 2025. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1468&page=1> [in Ukrainian].

- Klyuzhev, Oleksandr. "Did the parliamentary coalition take place?" *LB.ua*, April 14, 2015. https://lb.ua/news/2015/04/14/301738_chi_vidbulasya_parlamentska.html [in Ukrainian].
- Kopynets, Yurii. "The influence of modern trends in the development of party systems in the countries of the European Union on the evolution and functioning of the party system of Ukraine." PhD diss., Uzhhorod; Lviv, 2021. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf [in Ukrainian].
- Ladrech, Robert. "Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis." *Party Politics* 8 (2002): 389–403. <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/15525447.pdf>.
- Lewis, Paul G., and Zdenka Mansfeldova, eds. *The European Union and party politics in Central and Eastern Europe*. Palgrave Macmillan, 2007. <https://doi.org/10.1057/9780230596658>.
- Mair, Peter. "The Europeanization Dimension (Review Section)." *Journal of European Public Policy* 11, no. 2 (2004): 337–48. <https://doi.org/10.1080/1350176042000194476>.
- Marks, Gary, Carole J. Wilson and Leonard Ray. "National Political Parties and European Integration." *American Journal of Political Science* 46 (2002): 585–94. https://garymarks.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/13018/2016/09/Marks.Wilson.Ray_political-parties-and-european-integration.pdf.
- MARPOR Data Dashboard: Single Country. Accessed June 10, 2025. https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard/.
- Merkotan, Kateryna. "Transformation of the multi-party institution of European countries in the conditions of the modern political process." PhD diss., Kyiv, 2008 [in Ukrainian].
- Reznik, Oleksandr. "European integration aspirations of Ukrainians: from ambivalence to expression." Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, August 30, 2022. <https://dif.org.ua/article/evrointegratsiyni-pragnennya-ukraintsiv-vid-ambivalentnosti-do-uviraznennya> [in Ukrainian].
- Shukh, Stanislav. "Eurointegration Shock Therapy from the Party of Regions for Russia." *LB.ua*, September 13, 2013. https://lb.ua/blog/stanislav_shukh/226328_ievrointegratsiyna_shokoterapiya_vid.html [in Ukrainian].
- Sokur, Oleksii. "European Integration: Theoretical Foundations and Evolution of Views." *Actual Problems of Politics* 55 (2015): 50–58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_55_8 [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Electoral Code of Ukraine*. Law of Ukraine 396-IX. December 19, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On Political Parties in Ukraine*. Law of Ukraine 2365-III (as amended). April 5, 2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On Local Elections*. Law of Ukraine 595-VIII. July 14, 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> [in Ukrainian].
- Vonsovych, Serhii. "The Concept of "European Integration": Historical and Political Science Discourse." *Politicus* 4, no. 2 (2022): 34–9. http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2022_4%282%29__7 [in Ukrainian].
- Yakymenko, Yuriy, ed. *Transformation of the party system: Ukrainian experience in the European context*. Kyiv: Razumkov Center, 2017. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_PARTII.pdf [in Ukrainian].
- Zolkina, Maria. "Public opinion on European integration: new trends as a chance for the consolidation of society." In *European integration of Ukraine: the experience of neighbors and prospects for the unification of society*, 8–24. Kyiv, 2014. http://dif.org.ua/uploads/pdf/1407765948_3132.pdf [in Ukrainian].

Yelyzaveta Tiukankina

National University of Kyiv-Mohyla Academy

Marharyta Chabanna

National University of Kyiv-Mohyla Academy

THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE PARTY SYSTEM OF UKRAINE

Abstract

The article is devoted to determining the presence, nature and consequences of European integration's influence on the formation and transformation of the party system of Ukraine. The analysis is based on the main theories of European integration (theories of federalism, functionalism, neofunctionalism, and the intergovernmental approach) to understand the nature of European integration and its influence on the transformation of the domestic political systems of the state, primarily the party system. It also applies historical-comparative, systemic, structural-functional and statistical methods for a comprehensive study of the main stages of the formation and functioning of the modern party system of Ukraine during 1991–2024, identifies the main changes in its structural parameters and the identification of key development trends, and uses R. Ladrech's advanced analytical framework to study and assess the influence of European integration on the party system of Ukraine. The three main stages of the evolution of the party system of Ukraine in the light of European integration processes are identified; their characteristic features and the nature of the changes that the party system has undergone at each of these stages of its development are outlined. Based on the specified modernized analytical framework, which includes seven (7) elements, the dynamics of changes in the programmatic and ideological content of political parties, their organization, political competition, interaction with European party structures are considered, voters' attitudes, and the electoral system. The results indicate the existence of an obvious impact of European integration on political parties and the party system of Ukraine on its path to joining the EU. Prospects for further research include a more detailed study of the impact of European integration on the Ukrainian party system according to each of the identified criteria within the proposed analytical framework, as well as a comparative analysis of the experience of Central and Eastern European countries in transforming their party systems under the influence of European integration, with a view to assessing the possibility of adapting these models to the Ukrainian context.

Keywords: European integration, theories of European integration, R. Ladrech's analytical framework, party system, political parties, party system and political parties of Ukraine.

Подано / Submitted: 23.08.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 12.09.2025

Оприлюднено / Published: 07.10.2025

Тюканкіна Єлизавета Сергіївна — магістр політології («Німецькі та європейські студії»), Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Yelyzaveta Tiukankina — Master of Political Science (“German and European Studies”), National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0009-0009-3926-9238

E-mail: ye.tiukankina@ukma.edu.ua

Чабанна Маргарита Валеріївна — докторка політичних наук, доцентка, завідувачка кафедри політології факультету соціальних наук та соціальних технологій Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Marharyta Chabanna — D. Sc. in Political Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Political Science, Faculty of Social Sciences and Social Technologies, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0000-0002-0898-8290

E-mail: chabanna@ukma.edu.ua

.....
Цитування (Чикаго: виноска і бібліографія):

Тюканкіна, Єлизавета, і Маргарита Чабанна. «Вплив європейської інтеграції на партійну систему України».

Empirio 2, спецвипуск (2025): 40–53. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.40-53>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Tiukankina, Yelyzaveta, and Marharyta Chabanna. “The Impact of European Integration on the Party System of Ukraine.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 40–53. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.40-53> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.54-66>

УДК 321.7:352:005.8:001.89

Аліна Халецька

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0003-0190-3167>

ЛОКАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено дослідженню локальної демократії в Україні в умовах трансформації, постконфліктного відновлення та євроінтеграції. У центрі уваги — необхідність міждисциплінарного підходу, який поєднує політологічну рефлексію з управлінською практикою, а також застосування проєктного підходу як інструменту стратегічного управління. Такий підхід дає змогу поєднувати теоретичні засади з комплексними розробками, що особливо актуально в умовах глобальної невизначеності.

Проведено дослідження еволюції міждисциплінарного підходу в науковому пізнанні, зростаючої ролі політології та менеджменту в умовах трансформації та відновлення України. Визначено особливості європейського дослідницького простору, сформованого в контексті потреби в міждисциплінарному синтезі, еволюцію якого можна простежити від становлення дослідної науки до сучасних міждисциплінарних досліджень.

Розглянуто виклики, пов'язані з імплементацією європейських стандартів місцевого самоврядування, участю громадян в ухваленні рішень, адаптацією глобальних моделей до локального контексту, а також зростаючу роль місцевих органів влади в реалізації Цілей сталого розвитку. Особливу увагу приділено проблемним питанням недостатньої інтеграції локального контексту в дослідженнях, а також виявлено потребу у формуванні релевантних моделей управління, здатних враховувати соціальні, економічні та безпекові особливості українських громад.

Проаналізовано потенціал міждисциплінарних досліджень складних соціальних явищ у сфері політології та менеджменту, проєктного підходу, зокрема в контексті інтеграції України до європейського дослідницького простору. Обґрунтовано важливість впровадження системного бачення, що поєднує теоретичні засади з прикладними розробками, а також необхідність підвищення інституційної спроможності держави в умовах глобальних викликів та загроз.

Запропоновані підходи сприяють формуванню нової якості місцевої демократії, яка ґрунтується на довірі, участі та стійкості, що дає змогу локальним громадам не лише реагувати на ризики, а й робити внесок у реалізацію глобального порядку денного.

Ключові слова: локальна демократія, міждисциплінарні дослідження, проєктний підхід, політологія, менеджмент, відновлення України.

Постановка проблеми. Цю статтю присвячено огляду основних напрямів досліджень і проєктного підходу у сфері політології та менеджменту щодо розвитку локальної демократії. У сучасних дослідженнях трансдисциплінарність використовують для підтримки та експертизи науково-технічних проєктів, а понятійний та методологічний інструментарій однієї галузі знань — в інших галузях науки. Дослідження еволюції міждисциплінарного підходу в науковому пізнанні визначається зростаючою роллю політології та менеджменту в умовах трансформації та відновлення України, що обумовлює необхідність проведення комплексного аналізу досліджень та проєктного підходу в цих сферах.

Попри зростання кількості міжнародних досліджень і проєктів у сфері політології та менеджменту, значна частина з них базується на універсальних моделях, що не беруть до уваги специфіку локального контексту. Для країн, які переживають глибокі трансформації, в яких політичні процеси, управлінські практики та соціальні структури мають унікальні риси і сформовані історичними, культурними та безпековими чинниками, а в сучасному контексті — невизначеністю, в науковому просторі досліджень і проєктів відчувається недостатність міждисциплінарних підходів.

Мета статті — з'ясувати основні тенденції розвитку локальної демократії в Україні в контексті трансформації та відновлення на основі міждисциплінарних досліджень і проєктного підходу у сфері політології та менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед закордонних учених, які звертали увагу на проблеми політичних рішень локального рівня, варто згадати Роберта Патнема, який досліджував соціальний капітал і локальні політичні культури¹; лауреатку Нобелівської премії з економіки Еліно́р Остром, наукові дослідження якої були присвячені проблемним питанням розвитку місцевого самоврядування; Герта Хофстеде, який розробив модель культурних вимірів для адаптації управлінських практик до локального контексту. Вагомий внесок у дослідження сценарного прогнозування, зокрема в умовах невизначеності, зробили Кевін Квіглі та Воррен Макдугалд. У праці «Планування сценаріїв: процес, інструменти та приклад» вони представили інструментарій та методологію стратегічного планування, що дає змогу адаптувати управлінські рішення до складних та непередбачуваних умов. Цей підхід є особливо актуальним для країн, які перебувають у стані трансформації, сприяє формуванню стратегій реагування на ризики та невизначеність².

У сфері політичної теорії значним є внесок американського соціолога, політолога та історика Чарльза Тіллі, який у праці «Демократія» (2007) дослідив природу демократії та чинники, що впливають на загальні процеси демократизації та дедемократизації на національному рівні в глобальному контексті³.

Болгарський науковець Георгі Станков акцентує увагу на участі громадян у публічному врядуванні, підкреслюючи як переваги, так і ризики, що виникають у процесі залучення громадян до ухвалення рішень. Його аналіз є важливим для розуміння місцевої демократії в умовах невизначеності та загроз⁴.

Український вчений Артем Хмельников аналізує специфіку інституційної спроможності локальної демократії та особливості локальних політичних дискусій, які актуалізують питання для загальнодержавного та міжнародного дискурсу. Особливу увагу він приділяє ролі локального політичного менеджменту в умовах війни, наголошуючи, що «від зваженості рішень ... залежить інституційна спроможність та стійкість українських громад в особливий період»⁵.

¹ Robert Putnam, "Social Capital: Measurement and Consequences," *Canadian Journal of Policy Research* 3 (2001): 41–51.

² Kevin Quigley and Warren McDougald, *Scenario Planning: Process, Tools and Example*, April 23, 2020, [https://cdn.dal.ca/content/dam/dalhousie/pdf/dept/maceachen-institute/Scenario%20Planning-%20Process,%20Tools%20and%20Example%20\(1\).pdf](https://cdn.dal.ca/content/dam/dalhousie/pdf/dept/maceachen-institute/Scenario%20Planning-%20Process,%20Tools%20and%20Example%20(1).pdf).

³ Charles Tilly, *Democracy* (Cambridge University Press, 2007).

⁴ Georgi Stankov, "Citizen Participation in Public Governance: Incontestable Advantages and Inevitable Risks," *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування* 7 (2021): 152–60, <https://doi.org/10.33244/2617-5932.7.2021.152-160>.

⁵ Артем Хмельников, «Ефективні політичні рішення: особливості контексту локального політичного менеджменту», *Політикус* 2 (2022): 66–9, <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.11>.

Ганна Музиченко та Борис Кофман стверджують про значущість регіонального та локального вимірів у політологічних дослідженнях, розглядаючи їх через призму міждисциплінарного підходу та багатовимірної концепції сталого розвитку. Відмінною рисою їхнього бачення є поєднання класичних політологічних підходів і методів з економічним інструментарієм, увага до політико-правових аспектів становлення системи місцевого самоврядування в Україні, інституціоналізації інструментів локальної демократії відповідно до міжнародних стандартів та вимог⁶.

З позиції політологічного аналізу А. Хмельников окреслює ключові виміри місцевих проблем, наголошуючи на необхідності корекції наявного стану ідентичності й усунення викликів конфліктогенних чинників, аналізує пов'язані з цим процеси європейської інтеграції⁷.

Застосовуючи міждисциплінарний підхід, ми у співавторстві з Валентиною Квасовою досліджували конфліктогенні чинники, розриви між суспільними вподобаннями та інституційними конструкціями, причини виникнення складних відносин між державою та суспільством через поняття інститутів запобіжних клапанів. На наше переконання, важливо враховувати соціальний контекст, оскільки залучення громадян залежить від таких чинників, як уявна релевантність, довіра, безпека, доступність і чуйність механізму залучення та участі. Навіть незначні успіхи через участь та активне партнерство протягом усього процесу залучення (наприклад, відповідь від міністерства на основі запиту щодо права на інформацію) можуть суттєво вплинути на сприйняття ефективності механізмів взаємодії, стимулювати подальшу участь, навіть попри те, що така відповідь не означає негайного вирішення проблеми⁸.

З управлінського погляду питання взаємодії локалізаційних і глобалізаційних процесів досліджує економіст Ігор Одотюк, розкриваючи нові ознаки менеджменту під впливом глобалізаційних викликів⁹. Галина Захарчин і Тетяна Скларук аналізують трансформацію функцій менеджменту, обґрунтовуючи, що в сучасних реаліях менеджмент набуває нових функцій, які доповнюють функції традиційного менеджменту: системи менеджменту інтелектуалізуються, змінюються підходи до розвитку людського чинника¹⁰.

У цьому контексті врахування локальної специфіки стає не лише теоретично обґрунтованою потребою, а й практично необхідною умовою ефективних політичних рішень, управлінських стратегій і процесів відновлення на місцевому рівні в Україні в умовах євроінтеграції. Водночас міждисциплінарний підхід, що поєднує політологічний аналіз з управлінською практикою, використання проєктного підходу відкриває перспективи для подальших наукових досліджень.

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Попри значну кількість досліджень локального контексту у сфері політології та менеджменту і використання проєктного підходу, низка важливих аспектів залишається недостатньо опрацьованою. Зокрема, у глобальних наукових підходах часто ігнорується локальний контекст, що призводить до домінування універсальних моделей, сформованих на основі досвіду розвинених країн. Такі моделі не завжди враховують специфіку локальних політичних культур, історичних травм, соціальних структур і реальний рівень інституційної спроможності на місцях. Це особливо актуально

⁶ Ганна Музиченко та Борис Кофман, *Регіональна політика і локальна демократія* (Одеса, 2024), <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/21172/1/Textbook%20on%20the%20subject%20Regional%20Politics%20and%20Local%20Democracy.pdf>.

⁷ Артем Хмельников, «Інклюзивність локальної політичної спільноти: особливості та виклики формування сучасних локальних політичних спільнот», *Філософія та політологія в контексті сучасної культури* 14, № 2 (2022): 76–82, <https://doi.org/10.15421/352225>.

⁸ Аліна Халецька та Валентина Квасова, «Роль запобіжних клапанів в залученні громадян та активному партнерстві», у *Могиланські читання – 2023: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: XXVI Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доповідей (Миколаїв, 6–10 листопада 2023 року)* (Миколаїв: [Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили], 2023), 623–24, <https://ekmail.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/edf47bf5-3cf7-47d6-bafc-748d798499c7/content>.

⁹ Ігор Одотюк, «Глобалізація і локалізація: від теорії до практики», *Ефективна економіка* 11 (2021), <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.11.8>.

¹⁰ Галина Захарчин і Тетяна Скларук, «Еволюція менеджменту: основні аспекти в контексті сучасних викликів», *Економіка і суспільство* 19 (2018): 398–402, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-60>.

для країн, які перебувають у стані трансформації або постконфліктного відновлення, зокрема для України. Ігнорування локального контексту може призвести до неефективних реформ, втрати довіри населення до управлінських владних рішень, посилення регіональних дисбалансів.

У дослідженнях локального контексту підходи у сфері політології зосереджуються на аналізі влади, участі громадян, політичній культурі та ідентичності; у сфері менеджменту — на оптимізації процесів, ефективності управління та стратегічному плануванні. Врахування цих відмінностей дає змогу глибше осмислити локальні процеси, поєднуючи нормативне бачення з прикладними рішеннями.

Застосування проєктного підходу в науковій та управлінській практиці сприяє інтеграції локального контексту в процеси аналізу та ухвалення рішень. Такий підхід дає змогу формувати релевантні моделі управління, адаптовані до конкретних умов територій, підвищувати ефективність політик, зміцнювати механізми громадської участі.

Завдяки структурованості, орієнтації на результат і здатності до управління ризиками проєктне мислення забезпечує цілісність управлінських процесів і створює умови для оптимального реагування на виклики невизначеності, що є особливо важливим під час трансформації та відновлення.

Виклад основного матеріалу. Європейський дослідницький простір формується в контексті потреби в міждисциплінарному синтезі, еволюцію якого можна простежити від становлення дослідиної науки до міждисциплінарних підходів. Вдаючись до короткої ретроспективи, зазначимо, що вперше класифікацію наук запропонував Огюст Конт, виокремивши три історичні стадії розвитку знання та загальні системи поглядів на світ: теологічна стадія духовного розвитку людини; метафізичні дослідження світу та явищ, пошук першопричин; позитивна стадія пізнання як дослідження незмінних відношень послідовності та подібності.

Еволюція науки та її законів відбувається від становлення дослідницьких ознак науки античних часів (Аристотель, Евклід, Птолемей, Платон) і формування передумов наукового мислення в середньовічних університетах до революційних перетворень у новій європейській науці (М. Коперник, Г. Галілей, І. Ньютон).

Розвиток основ математичного природознавства, раціоналізму та емпіризму як основних філософсько-методологічних програм у науці «класичного» періоду у XVIII ст. створює підвалини для формування науки як соціального інституту і сукупності наукових організацій. Перехід до конкретних (емпіричних) наук з усвідомленням цінності реального знання знаменує розвиток філософської думки позитивізму у XIX ст. У центрі уваги «першого» позитивізму постає проблема співвідношення науки і філософії, предметного поля і завдань філософії та науки, пов'язаних із вивченням індуктивно-логічних та психологічних процедур емпіричного пізнання. У 20-х роках XX ст. формується неопозитивізм (Віденський гурток в Австрії, англійська наукова школа Бертрана Рассела та Альфреда Аєра, Львівсько-Варшавська школа та Берлінська школа). Після низки видатних відкриттів у фізиці та математиці (Максвел, Ейнштейн, Планк та ін.) змінюється картина світу, розвивається некласичний напрям науки. Предметом дослідження стають процеси, а не застиглі явища. Новий постнекласичний етап розвитку науки починається у другій половині XX — на початку XXI ст. Реалізуються науково-дослідні програми унітарних калібрувальних теорій (С. Вайнберг, А. Салам), а також загальнодослідницькі синергетичні програми (Г. Гакен).

На перетині різних сфер науки та соціальних практик виникає нове явище — трансдисциплінарність. Розвиваються міждисциплінарні галузі знань, у яких використовують поняття, концепції, методи, напрацьовані в різних дисциплінах, які синтезуються в науці для вирішення складних проблемних питань.

Актуальність досліджень і проєктного підходу в міждисциплінарних сферах політології та менеджменту з урахуванням локального контексту зростає в Україні після 2014 року як наслідок децентралізації та реформи місцевого самоврядування, а також після 2022 року, коли питання відновлення територіальних громад набувають критичного значення. Глобальні моделі управління, що не враховують локальних потреб, призводять до неефективності реформ, втрати довіри населення до інституцій та посилення регіональних дисбалансів.

Актуальність широкої наукової дискусії щодо викликів, які постають перед Україною на шляху до європейської інтеграції, значно зросла після підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Це зумовлено необхідністю виконання численних зобов'язань щодо запровадження стандартів Європейського Союзу в усіх сферах життя населення.

Європейська політика щодо імплементації європейських норм і стандартів у внутрішнє законодавство держав, що визнають примат міжнародного права, сприяє зміцненню соціальних, економічних та політичних зв'язків європейського простору, поглибленню процесів глобалізації та стандартизації, забезпеченню рівного обсягу громадянських та політичних прав людини тощо.

Реалізація євроінтеграційної стратегії України потребує адаптації її законодавства та демократичних практик до вимог членства в Євросоюзі.

Впровадження європейських стандартів у сфері місцевого самоврядування в Україні є складним процесом, що має як правові, так і практичні виклики. З одного боку, відповідно до статті 9 Конституції України, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», є нормами чинного права і мають пріоритет у застосуванні¹¹. З іншого боку, ефективне впровадження їх у життя потребує адаптації до національного законодавства та врахування національних особливостей. Ефективною формою співпраці в напрямі імплементації 145 європейських стандартів місцевого самоврядування є спільні міждержавні об'єднання, програми й проекти, оскільки це забезпечує обмін досвідом, ресурсами та управлінськими практиками.

У цьому контексті місцеву демократію розглядають як гарантоване право та реальну можливість мешканців брати участь в управлінні місцевими справами своєї громади. Вона передбачає посилення ролі місцевих органів влади в процесах демократизації, сталого розвитку та у формуванні політичного порядку денного. Традиційно поняття місцевої демократії стосується децентралізації влади, підзвітності місцевих органів перед громадянами та відповідальності перед демократичними інституціями на місцевому рівні — через обраних мерів, депутатів місцевих рад та інших місцевих посадовців. Зasadничими принципами місцевої демократії є участь, автономія та ефективність, тоді як розвиток місцевої демократії означає здатність політичної системи враховувати потреби, інтереси та вподобання місцевих громад у місцевих політиках «знизу».

У загальному розумінні місцева демократія означає право на реальну можливість мешканців брати участь в управлінні справами своєї громади. На думку українських правозахисників та експертів Наталії Єсіної та Тараса Щербатюка, створення нових територіальних громад після впровадження реформи децентралізації в Україні суттєво розширило можливості громадян впливати на місцеву політику. Вони можуть активно долучатися до процесів розвитку своїх громад, захищати власні права та брати участь в ухваленні рішень. Ці можливості реалізуються через механізми місцевої демократії, закріплені як у загальнодержавному законодавстві, так і в локальних нормативно-правових актах¹².

На думку Агусті Фернандеса де Лосади, сучасні глобальні тенденції свідчать про поступове повернення до ідеї місцевої демократії як ключового елементу демократичного врядування¹³.

З кінця 1980-х років у міжнародному дискурсі дедалі більше уваги приділяють фундаментальній ролі місцевих органів влади в процесах демократизації та сталого розвитку. Цей консенсус був посилений політичною та фінансовою підтримкою з боку ключових багатосторонніх інституцій, зокрема Організації Об'єднаних Націй (через програму ООН-Хабітат), Ради Європи та Європейського Союзу, який протягом багатьох років реалізовував масштабні програми та проекти сприяння місцевому демократичному врядуванню.

Одним із визначальних кроків щодо децентралізації стало ухвалення у 1985 р. Європейської хартії місцевого самоврядування. Цей документ, що нині є частиною права 46 держав-членів Ради Європи, закріплює принцип, згідно з яким рівень автономії місцевої влади є фундаментом справжньої демократії.

¹¹ Конституція України, <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

¹² Національний індекс прав людини, «“Місцева демократія” простими словами або як впливати на життя громади?», 26 січня 2022, <https://hro.org.ua/index.php?id=1643193773>.

¹³ Agustí Fernández de Losada, “Retracing the Road Path to Local Democracy,” CIDOB, 2023, https://www.cidob.org/en/articulos/cidob_report/n_10/retracing_the_road_path_to_local_democracy.

У 1996 р. в межах Конференції з населених пунктів (Хабітат II) було прийнято Стамбульську декларацію, яка підтвердила необхідність просування децентралізації через демократичні місцеві інституції. Подальшим кроком стало створення у 1999 р. Консультативного комітету місцевих органів влади ООН (UNACLA), який у 2007 р. сприяв ухваленню Керівних принципів щодо децентралізації та зміцнення місцевого самоврядування.

Підтримка процесів децентралізації та розвитку місцевої демократії стала одним із ключових зобов'язань міжнародної спільноти у сприянні демократичним трансформаціям у глобальному масштабі. Це реалізується через визначення політичного порядку денного та виділення ресурсів через програми, орієнтовані на конкретні географічні регіони (URBAL¹⁴, MED-URBS¹⁵ та AsiaURBS¹⁶), а також тематичні програми та проєкти, зокрема через серію інструментів підтримки місцевих органів влади.

У 2008 р. було оприлюднено першу доповідь Глобальної обсерваторії з місцевої демократії та децентралізації (GOLD I) «Глобальна доповідь про децентралізацію та місцеву демократію у світі». Документ містить узагальнений аналіз стану місцевої демократії та децентралізації в середині 2000-х років, що дає змогу оцінити майбутні успіхи та невдачі на локальному рівні. У доповіді стверджується, що світ переживає «тиху демократичну революцію». Аналіз місцевих органів влади на кожному континенті здійснено за трьома основними темами: еволюція територіальних структур; відповідальність і повноваження, управління та фінанси; місцева демократія¹⁷.

Ця тема набула розвитку в доповіді GOLD V «Локалізація глобальних порядків денних» у 2019 р. У документі докладно оцінено впровадження глобальних порядків денних у 142 країнах, що охоплюють 86 % населення світу. Доповідь містить актуальне глобальне картування процесів локалізації глобальних порядків денних, зокрема демонструє, як децентралізація та багаторівневе врядування сприяють реалізації Цілей сталого розвитку. Особливу увагу приділено механізмам колективної відповідальності, які забезпечують розвиток більш справедливих, неупереджених та стійких суспільств¹⁸.

На ресурсі EUROPE REGION-WEB Порядок денний сталого розвитку представлений як цілісне бачення, орієнтоване на добробут людей, збереження планети, забезпечення миру та процвітання, що реалізується через партнерство та солідарність¹⁹.

У 2015–2016 рр. світова спільнота завдяки багатосторонній співпраці досягла історичного консенсусу в низці ключових глобальних угод щодо сталого розвитку: Порядок денний на період до 2030 року, 17 Цілей сталого розвитку²⁰, Нова програма розвитку міст²¹, Паризька кліматична угода²², Сендайська рамкова угода щодо зменшення ризику стихійних лих²³ та Аддис-Абебська програма дій щодо фінансування розвитку²⁴. Ці документи засвідчили глобальну політичну волю до подолання сучасних глобальних викликів на основі підходу, що ґрунтується на правах людини, сталості та інклюзивності.

¹⁴ Programa URB-AL III, <https://www.observ-ocd.org/es/programme-urb-al-iii>.

¹⁵ MED-URBS programme call for proposals, <https://cordis.europa.eu/article/id/1478-medurbs-programme-call-for-proposals>.

¹⁶ Asia-URBS, <https://cordis.europa.eu/article/id/9232-asiaurbs-strengthening-links-between-local-authorities/es>.

¹⁷ GOLD I Report, *Decentralization and local democracy in the world*, 2008, <https://www.gold.uclg.org/reports/gold-i?qt-reports=0#qt-reports>.

¹⁸ GOLD V Report, *The Localization of the Global Agendas*, 2019, <https://www.gold.uclg.org/reports/gold-v>.

¹⁹ EUROPE REGION-WEB, Official EU Websites, https://european-union.europa.eu/index_en <https://www.who.int/europe/home?v=welcome>.

²⁰ *Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року*, 11 травня 2018, <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>.

²¹ *Нова програма розвитку міст. HABITAT III*, <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Ukrainian.pdf>.

²² *Паризька кліматична угода*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.

²³ Софія Шутяк, *Сендайська рамкова програма зі зменшення ризиків лих та український контекст: аналітика*, Благодійний фонд «Право на захист», 22 листопада 2022, <https://r2p.org.ua/page/sendajska-ramkova-programa-zmenshennya-lyh>.

²⁴ OECD, *Боротьба з податковими злочинами: десять глобальних принципів*, 2-ге вид. (OECD Publishing, 2024), https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2021/06/fighting-tax-crime-the-ten-global-principles-second-edition_1f0b22cf/2c4a39c8-uk.pdf.

Місцеві та регіональні органи влади відповідають на сучасні виклики, демонструючи свою прихильність до реалізації глобальних порядків денних шляхом розроблення, ухвалення та впровадження відповідних стратегій. З їхнього погляду, глобальні цілі сталого розвитку є взаємопов'язаними та не можуть бути досягнуті ізольовано. Усі дії, спрямовані на посилення місцевої демократії та забезпечення сталого розвитку, мають брати до уваги комплексний характер проблем, що впливають на території та міста, і тому потребують інтегрованого підходу²⁵.

Для таких країн, як Україна, що перебуває в стані війни, надзвичайно важливо формувати дослідницькі та практичні підходи, здатні враховувати багатовимірність локальних процесів. Саме тому міждисциплінарні дослідження, що поєднують політологічну рефлексію з управлінською практикою, мають стати основою для глибшого аналізу та розроблення ефективних рішень. Головне питання, яке залишається актуальним у сучасному науковому та практичному дискурсі, полягає в тому, як саме місцеві дії трансформують території та громади. Взаємозв'язок між Цілями сталого розвитку створює, з одного боку, унікальну можливість для комплексного подолання багатовимірних викликів, з якими стикаються сучасні суспільства. З іншого боку, потрібно розробити інтегровану політику, яка забезпечить дотримання принципу «ніхто і жодне місце не залишиться осторонь», що лежить в основі підходу ООН до сталого розвитку²⁶.

У сучасних умовах трансформації та невизначеності особливого значення набуває розвиток міждисциплінарних освітніх програм, які є каталізатором дослідження складних соціальних явищ, як-от локальна демократія в умовах постконфліктного відновлення, євроінтеграції та децентралізації. Такі програми сприяють формуванню системного бачення, що поєднує теоретичне підґрунтя з прикладними розробками, дають змогу глибше інтегрувати локальний контекст у наукову практику та управлінські рішення.

Особливої актуальності набуває дослідження процесів інтеграції України до європейського дослідницького простору (ЄДП) як складової частини імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (статті 375–376)²⁷. Це охоплює: реформування системи управління науковою сферою та модернізацію наукових установ; участь у рамкових програмах ЄС з досліджень та інновацій; спільну реалізацію міжнародних наукових програм та проведення міжінституційних досліджень; поглиблення співпраці з науковою спільнотою ЄС, що відкриває нові можливості для українських вчених; адаптацію європейських стандартів і норм у сфері науки та інновацій на рівні державної політики.

Оновлена дорожня карта інтеграції України до ЄДП (наказ МОН № 167 від 10.02.2021) є стратегічним документом, що охоплює багатовекторні процеси системної підтримки науки та інновацій²⁸. Важливим напрямом також є посилення взаємодії з міжнародними організаціями, зокрема участь України в програмі НАТО «Наука заради миру та безпеки», яку координує Міністерство освіти і науки²⁹.

У цьому контексті проектний підхід є не лише методологічною основою для реалізації освітніх і наукових ініціатив, а й інструментом стратегічного управління, що дає змогу ефективно реагувати на виклики, управляти ризиками, формувати релевантні моделі розвитку та забезпечувати сталість наукових і суспільних процесів³⁰.

²⁵ *The GOLD V Regional Report on Europe. The Localization of the Global Agendas. How local action is transforming territories and communities*, <https://www.gold.uclg.org/sites/default/files/ENG-EUROPA%20REGION-WEB.pdf>.

²⁶ *Цілі сталого розвитку*, <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.

²⁷ *ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі*, 2013, https://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf.

²⁸ Міністерство освіти і науки України, *Про затвердження дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору*, Наказ 167, 10 лютого 2021, <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-dorozhnoyi-karti-z-integraciyi-naukovo-innovacijnoyi-sistemi-ukrayini-do-yevropejskogo-doslidnickogo-prostoru>.

²⁹ *Програма НАТО «Наука заради миру та безпеки»*, <https://mon.gov.ua/nauka/evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya/4-programa-nato-nauka-zaradi-miru-ta-bezpeki>.

³⁰ Міністерство освіти і науки України, «Європейська та Євроатлантична інтеграція», <https://mon.gov.ua/tag/evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya?tag=evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya>.

Політичні рішення в умовах надзвичайних ситуацій повинні враховувати ключову роль людського чинника та необхідність посилення інституційної спроможності держави. Це передбачає реалізацію конкретних заходів, спрямованих на:

- 1) відновлення довіри громадян до органів влади, що є критично важливим для забезпечення легітимності управлінських рішень;
- 2) досягнення національного консенсусу та мінімізацію ризиків опортуністичної поведінки політичних акторів, зокрема партій, у періоди нестабільності;
- 3) адаптацію економічної політики до надзвичайних умов, включно з гнучким регулюванням ринкових процесів та підтримкою критичних секторів;
- 4) підвищення оперативної спроможності державної адміністрації, зокрема її здатності реагувати на кризові ситуації поза стандартними процедурами і звичним управлінням.

Важливо застосовувати інструменти стратегічного управління, зокрема проєктний підхід, який дає змогу системно оцінювати ризики, ухвалювати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності та забезпечувати ефективну координацію дій на всіх рівнях управління³¹.

Висновки. Еволюцію наукового пізнання традиційно розглядають у декількох аспектах: від диференціації до інтеграції наук; від координації до субординації; від суб'єктивності до об'єктивності; від однолінійності до багатовимірної класифікації; від ізольованості наук до трансдисциплінарного підходу та міждисциплінарних досліджень. Ці процеси відображають зростаючу складність об'єктів дослідження та потребу в інтеграції знань із різних галузей, зокрема у сфері політології та менеджменту.

У сучасному європейському дослідницькому просторі міждисциплінарність і трансдисциплінарність є не лише методологічними вимогами, а й інструментами формування нових наукових парадигм, здатних адекватно реагувати на виклики глобалізованого світу й переосмислення локального контексту.

Локальна демократія в Україні, особливо в умовах трансформації, постконфліктного відновлення та євроінтеграції, є складним соціально-політичним явищем, яке потребує системного аналізу. Її розвиток вимагає поєднання політологічного аналізу з управлінськими та проєктними підходами. Такий міждисциплінарний підхід дає змогу не лише описати складні політичні процеси, а й сформувати релевантні моделі управління, здатні враховувати локальний контекст.

Слід зазначити, що в умовах сучасних трансформацій та високої невизначеності особливого значення набуває розвиток міждисциплінарних освітніх програм. Такі програми є каталізатором дослідження складних соціальних явищ, зокрема локальної демократії в контексті постконфліктного відновлення, євроінтеграції та децентралізації. Вони сприяють формуванню системного бачення, яке поєднує теоретичні засади з прикладними інструментами, забезпечуючи глибшу інтеграцію локального контексту в наукову діяльність і практику стратегічного управління.

Підсумовуючи, зазначимо, що участь громадян, побудова довіри, розвиток партисипативних практик та адаптація глобальних моделей до локальних умов є ключовими чинниками формування сталої місцевої демократії. Її потенціал полягає не лише у здатності реагувати на виклики, а й у внеску у формування глобального порядку денного, що об'єднує різні країни та регіони навколо спільних цінностей і Цілей сталого розвитку.

Серед прикладів практичного втілення розглянутих підходів під час війни в Україні можна назвати проєкти і програми, спрямовані на психологічну підтримку населення, яке постраждало внаслідок широкомасштабної агресії проти України (Програма «Відновлення під час війни»³²), спецпроєкти громадських організацій, органів місцевої влади; інфраструктурні проєкти з відновлення транспортного сполучення, мостів, доріг, енергетичних об'єктів.

Авторка цієї публікації у своїй практичній діяльності долучалася до реалізації проєктів і програм міського розвитку Департаменту соціальної та ветеранської політики Київської міської

³¹ Stankov, "Citizen Participation in Public Governance: Incontestable Advantages and Inevitable Risks."

³² Асоціація єврейських організацій та общин України (Ваад), *Програма «Відновлення під час війни»: звіт Вааду України щодо результатів роботи з основних та допоміжних спецпроєктів за 6 місяців 2024 року та упродовж 2022–2024 років*, <https://vaadua.org/news/programa-vidnovlennya-pid-chas-viyni-zvit-vaadu-ukrayini-shchodo-rezultativ-roboti-z-osnovnih>.

державної адміністрації, інформацію про які висвітлено на цифровому ресурсі «Гендерні практики міста Києва»³³, брала участь у роботі Київського центру стресостійкості³⁴.

Отже, поєднання міждисциплінарного підходу з проектним мисленням дає змогу не лише глибше аналізувати політичні та управлінські процеси, а й формувати ефективні стратегії розвитку в умовах складної реальності. Це відкриває нові перспективи для досліджень, які враховують локальний контекст, людський чинник, ризики та потенціал громад, що є критично важливим для України сьогодні.

Список використаних джерел

- Асоціація єврейських організацій та общин України (Ваад). *Програма «Відновлення під час війни»: звіт Вааду України щодо результатів роботи з основних та допоміжних спецпроектів за 6 місяців 2024 року та упродовж 2022–2024 років*. <https://vaadua.org/news/programa-vidnovlennya-pid-chas-viyni-zvit-vaadu-ukrayini-shchodo-rezultativ-roboti-z-osnovnih>.
- ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі. 2013. https://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfat_guidebook_web.pdf.
- Захарчин, Галина, і Тетяна Склярчук. «Еволюція менеджменту: основні аспекти в контексті сучасних викликів». *Економіка і суспільство* 19 (2018): 398–402. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-60>.
- Київська міська державна адміністрація. *Гендерні практики міста Києва*. <https://www.geo-kyiv.com/>.
- Київська міська державна адміністрація. *Київський центр стресостійкості*. <https://www.geo-kyiv.com/posts/kiyivskiy-centr-stresostiykosti>.
- Конституція України. 28 червня 1996. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
- Міністерство освіти і науки України. «Європейська та Євроатлантична інтеграція». <https://mon.gov.ua/tag/evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya?&tag=evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya>.
- Міністерство освіти і науки України. *Про затвердження дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору*. Наказ 167. 10 лютого 2021. <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-dorozhnoyi-karti-z-integratsiyi-naukovo-innovacijnoyi-sistemi-ukrayini-do-evropejskogo-doslidnickogo-prostoru>.
- Музиченко, Галина, і Богдан Кофман. *Регіональна політика і локальна демократія*. Одеса, 2024. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/21172/1/Textbook%20on%20the%20subject%20Regional%20Politics%20and%20Local%20Democracy.pdf>.
- Національний індекс прав людини. «“Місцева демократія” простими словами або як впливати на життя громади?» 26 січня 2022. <https://hro.org.ua/index.php?id=1643193773>.
- Нова програма розвитку міст. *HABITAT III*. <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Ukrainian.pdf>.
- Одотюк, Ігор. «Глобалізація і локалізація: від теорії до практики». *Ефективна економіка* 11 (2021). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.11.8>.
- ОЕСР (OECD). *Боротьба з податковими злочинами: десять глобальних принципів*. 2-ге вид. OECD Publishing, 2024. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2021/06/fighting-tax-crime-the-ten-global-principles-second-edition_1f0b22cf/2c4a39c8-uk.pdf.
- Паризька кліматична угода. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.
- Програма НАТО «Наука заради миру та безпеки». <https://mon.gov.ua/nauka/evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya/4-programa-nato-nauka-zaradi-miru-ta-bezpeki>.
- ПРООН в Україні. *Цілі сталого розвитку*. <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.
- ПРООН в Україні. *Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року*. 11 травня 2018. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>.
- Халецька, Аліна, і Валентина Квасова. «Роль запобіжних клапанів в залученні громадян та активному партнерстві». У *Могиланські читання – 2023: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти : XXVI Всеукраїнська науково-практична конференція : тези доповідей*

³³ Гендерні практики міста Києва, <https://www.geo-kyiv.com/>

³⁴ Київський центр стресостійкості, <https://www.geo-kyiv.com/posts/kiyivskiy-centr-stresostiykosti>.

- (Миколаїв, 6–10 листопада 2023 року), 623–24. Миколаїв: [Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили], 2023. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/edf47bf5-3cf7-47d6-bafc-748d798499c7/content>.
- Хмельников, Артем. «Ефективні політичні рішення: особливості контексту локального політичного менеджменту». *Політикус* 2 (2022): 66–9. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.11>.
- Хмельников, Артем. «Інклюзивність локальної політичної спільноти: особливості та виклики формування сучасних локальних політичних спільнот». *Філософія та політологія в контексті сучасної культури* 14, № 2 (2022): 76–82. <https://doi.org/10.15421/352225>.
- Шутяк, Софія. *Сендайська рамкова програма зі зменшення ризиків лих та український контекст: аналітика*. Благодійний фонд «Право на захист», 22 листопада 2022. <https://r2p.org.ua/page/sendajska-ramkova-programa-zmenshennya-lyh>.
- Asia-URBS. <https://cordis.europa.eu/article/id/9232-asiaurbs-strengthening-links-between-local-authorities/es>.
- EUROPE REGION-WEB. Official EU Websites. https://european-union.europa.eu/index_en <https://www.who.int/europe/home?v=welcome>.
- Fernández de Losada, Agustí. “Retracing the Road Path to Local Democracy.” CIDOB, 2023. https://www.cidob.org/en/articulos/cidob_report/n_10/retracing_the_road_path_to_local_democracy.
- GOLD I Report, *Decentralization and local democracy in the world*. 2008. <https://www.gold.uclg.org/reports/gold-i?qt-reports=0#qt-reports>.
- GOLD V Report, *The Localization of the Global Agendas*. 2019. <https://www.gold.uclg.org/reports/gold-v>.
- GOLD V Regional Report on Europe. *The Localization of the Global Agendas. How local action is transforming territories and communities*. 2020. <https://www.gold.uclg.org/sites/default/files/ENG-EUROPA%20REGION-WEB.pdf>.
- MED-URBS programme call for proposals. <https://cordis.europa.eu/article/id/1478-medurbs-programme-call-for-proposals>.
- Programa URB-AL III. <https://www.observe-ocd.org/es/programme-urb-al-iii>.
- Putnam, Robert. “Social Capital: Measurement and Consequences.” *Canadian Journal of Policy Research* 3 (2001): 41–51.
- Quigley, Kevin, and Warren McDougald. *Scenario Planning: Process, Tools and Example*. April 23, 2020. [https://cdn.dal.ca/content/dam/dalhousie/pdf/dept/maceachen-institute/Scenario%20Planning-%20Process,%20Tools%20and%20Example%20\(1\).pdf](https://cdn.dal.ca/content/dam/dalhousie/pdf/dept/maceachen-institute/Scenario%20Planning-%20Process,%20Tools%20and%20Example%20(1).pdf).
- Stankov, Georgi. “Citizen Participation in Public Governance: Incontestable Advantages and Inevitable Risks.” *Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation* 7 (2021): 152–60. <https://doi.org/10.33244/2617-5932.7.2021.152-160>.
- Tilly, Charles. *Democracy*. Cambridge University Press, 2007.

Bibliography

- Asia-URBS. <https://cordis.europa.eu/article/id/9232-asiaurbs-strengthening-links-between-local-authorities/es>.
- Association of Jewish Organizations and Communities of Ukraine (Vaad of Ukraine). *Prohrama “Vidnovlennia pid chas viiny”: zvit shchodo rezultativ roboty z osnovnykh ta dopomizhnykh spetsproiektiv za 6 misiatsiv 2024 roku ta uprodovzh 2022–2024 rokiv*. <https://vaadua.org/news/programa-vidnovlennya-pid-chas-viyni-zvit-vaadu-ukrayini-shchodo-rezultativ-roboti-z-osnovnih> [in Ukrainian].
- Constitution of Ukraine. June 28, 1996. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> [in Ukrainian].
- EUROPE REGION-WEB. Official EU Websites. https://european-union.europa.eu/index_en <https://www.who.int/europe/home?v=welcome>.
- EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area. 2013. https://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf [in Ukrainian].
- Fernández de Losada, Agustí. “Retracing the Road Path to Local Democracy.” CIDOB, 2023. https://www.cidob.org/en/articulos/cidob_report/n_10/retracing_the_road_path_to_local_democracy.
- GOLD I Report, *Decentralization and local democracy in the world*. 2008. <https://www.gold.uclg.org/reports/gold-i?qt-reports=0#qt-reports>.
- GOLD V Report, *The Localization of the Global Agendas*. 2019. <https://www.gold.uclg.org/reports/gold-v>.

- GOLD V Regional Report on Europe. The Localization of the Global Agendas. How local action is transforming territories and communities.* 2020. <https://www.gold.uclg.org/sites/default/files/ENG-EUROPA%20REGION-WEB.pdf>.
- HABITAT III. Nova prohrana rozvytku mist.* <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Ukrainian.pdf> [in Ukrainian].
- Khaletska, Alina, and Valentyna Kvasova. "Rol zapobizhnykh klapaniv v zaluchenni hromadian ta aktyvnomu partnerstvi." In *Mohylianski chytannia – 2023: dosvid ta tendentsii rozvytku suspilstva v Ukraini: hlobalnyi, natsionalnyi ta rehionalnyi aspekty. XXVI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference: abstracts of reports (Mykolaiv, November 6–10, 2023)*, 623–24. Mykolaiv: [Publishing House of Petro Mohyla National University of Ukraine], 2023. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/edf47bf5-3cf7-47d6-bafc-748d798499c7/content> [in Ukrainian].
- Khmelnikov, Artem. "Effective Political Decisions: Peculiarities of the Local Political Management Context." *Politicus* 2 (2022): 66–9. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.11> [in Ukrainian].
- Khmelnikov, Artem. "Inclusiveness of the Local Political Community: Features and Challenges of Formation." *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture* 14, no. 2 (2022): 76–82. <https://doi.org/10.15421/352225> [in Ukrainian].
- Kyiv City State Administration. *Gender practices of Kyiv*. <https://www.geo-kyiv.com/> [in Ukrainian].
- Kyiv City State Administration. *Kyiv Resilience Center*. <https://www.geo-kyiv.com/posts/kiyivskiy-centr-stresostiykosti> [in Ukrainian].
- MED-URBS programme call for proposals. <https://cordis.europa.eu/article/id/1478-medurbs-programme-call-for-proposals>.
- Ministry of Education and Science of Ukraine. "European and Euro-Atlantic Integration." <https://mon.gov.ua/tag/evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya?&tag=evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya> [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. *On Approval of the Roadmap on Integration of Scientific and Innovation System of Ukraine into the European Research Area*. Order 167. February 10, 2021. <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-dorozhnoyi-karti-z-integraciyi-naukovo-innovacijnoyi-sistemi-ukrayini-doyevropejskogo-doslidnickogo-prostoru> [in Ukrainian].
- Muzychenko, Halyna, and Bohdan Kofman. *Regional Policy and Local Democracy*. Odesa, 2024. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/21172/1/Textbook%20on%20the%20subject%20Regional%20Politics%20and%20Local%20Democracy.pdf> [in Ukrainian].
- National Human Rights Index. "'Local Democracy' in Simple Words or How to Influence Community Life?" January 26, 2022. <https://hro.org.ua/index.php?id=1643193773> [in Ukrainian].
- NATO Science for Peace and Security Programme*. <https://mon.gov.ua/nauka/evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya/4-programa-nato-nauka-zaradi-miru-ta-bezpeki> [in Ukrainian].
- Odotiuk, Ihor. "Globalization and Localization: from Theory to Practice." *Efektivna Ekonomika* 11 (2021). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.11.8> [in Ukrainian].
- OECD. *Fighting Tax Crime — The Ten Global Principles*. Second Edition. OECD Publishing, 2021. <https://doi.org/10.1787/006a6512-en>.
- Paris Climate Agreement*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text [in Ukrainian].
- Programa URB-AL III. <https://www.observe-ocd.org/es/programme-urb-al-iii>.
- Putnam, Robert. "Social Capital: Measurement and Consequences." *Canadian Journal of Policy Research* 3 (2001): 41–51.
- Quigley, Kevin, and Warren McDougald. *Scenario Planning: Process, Tools and Example*. April 23, 2020. [https://cdn.dal.ca/content/dam/dalhousie/pdf/dept/maceachen-institute/Scenario%20Planning-%20Process,%20Tools%20and%20Example%20\(1\).pdf](https://cdn.dal.ca/content/dam/dalhousie/pdf/dept/maceachen-institute/Scenario%20Planning-%20Process,%20Tools%20and%20Example%20(1).pdf).
- Shutiak, Sofia. *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction and the Ukrainian context: analytics*. Right to Protection Charitable Fund, November 22, 2022. <https://r2p.org.ua/page/sendajska-ramkova-programa-zmenshennya-lyh> [in Ukrainian].
- Stankov, Georgi. "Citizen Participation in Public Governance: Incontestable Advantages and Inevitable Risks." *Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation* 7 (2021): 152–60. <https://doi.org/10.33244/2617-5932.7.2021.152-160>.
- Tilly, Charles. *Democracy*. Cambridge University Press, 2007.

UNDP in Ukraine. *Sustainable Development Goals*. <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> [in Ukrainian].

UNDP in Ukraine. *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. May 11, 2018. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> [in Ukrainian].

Zakharchyn, Halyna, and Tetiana Skliaruk. "Evolution of Management: Main Aspects in the Context of Modern Challenges." *Economy and Society* 19 (2018): 398–402. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-60> [in Ukrainian].

Alina Khaletska

National University of Kyiv-Mohyla Academy

LOCAL DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S TRANSFORMATION AND RECOVERY: INTERDISCIPLINARY RESEARCH AND PROJECT-BASED APPROACH

Abstract

This article explores the development of local democracy in Ukraine amid transformation, post-conflict recovery, and European integration. It emphasizes the necessity of an interdisciplinary approach that combines political science reflection with managerial practice, particularly project-based strategic management. Such an approach enables the integration of theoretical foundations with complex applied solutions, which is especially relevant under conditions of global uncertainty.

The study examines the evolution of interdisciplinary research in scientific inquiry, highlighting the growing role of political science and management in Ukraine's transformation and recovery. It identifies the characteristics of the European research space shaped by the need for interdisciplinary synthesis, tracing its development from empirical science to modern interdisciplinary studies.

Key challenges are addressed, including the implementation of European standards for local governance, citizen participation in decision-making, adaptation of global models to local contexts, and the increasing role of local authorities in achieving the Sustainable Development Goals. Special attention is given to the insufficient integration of local contexts in research and the need for relevant governance models that consider the social, economic, and security dimensions of Ukrainian communities.

The article analyzes the potential of interdisciplinary research in political science and management, particularly a project-based approach, in the context of Ukraine's integration into the European research space. It substantiates the importance of a systemic vision that combines theoretical and applied perspectives, as well as the need to enhance the institutional capacity of the state in the face of global challenges and threats.

The proposed approaches contribute to the formation of a new quality of local democracy based on trust, participation, and resilience, enabling local communities not only to respond to risks but also to contribute to the global agenda.

Keywords: local democracy, interdisciplinary research, project-based approach, political science, management, recovery of Ukraine.

Подано / Submitted: 21.08.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 17.09.2025

Оприлюднено / Published: 07.10.2025

Халецька Аліна Анатоліївна — докторка наук з державного управління, професорка, професорка кафедри міждисциплінарної освіти факультету «Києво-Могилянська школа професійної та неперервної освіти» Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Alina Khaletska — Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor at the Department of Interdisciplinary Education, Faculty of Professional and Continuing Education, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0190-3167>

E-mail: a.khaletska@ukma.edu.ua

.....

Цитування (Чикаго: виноски і бібліографія):

Халецька, Аліна. «Локальна демократія в умовах трансформації та відновлення України: міждисциплінарні дослідження та проєктний підхід». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 54–66. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.54-66>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Khaletska, Alina. “Local Democracy in the Context of Ukraine’s Transformation and Recovery: Interdisciplinary Research and Project-Based Approach.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 54–66. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.54-66> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.67-79>

УДК 32.019.5:37.014.6:378.147

Анна Шиліна

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти

<https://orcid.org/0009-0009-9967-7575>

РОЗБУДОВА МЕРЕЖІ АГЕНТСТВ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДНИКА ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено процес формування мережі агентств із забезпечення якості вищої освіти та їхню роль у розбудові державної освітньої політики країн Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Розглянуто ключові вимоги, основні функції, цілі, а також суспільне призначення агентств із забезпечення якості. Простежено еволюцію перших європейських агентств із забезпечення якості та формування сучасної мережі.

На підставі аналізу результатів конференцій міністрів освіти країн Європи виокремлено питання формування політики забезпечення якості вищої освіти від початку створення ЄПВО як одного з пріоритетів для країн-членів. Зобов'язання, покладені на Європейський союз студентів, Європейську асоціацію університетів, Європейську асоціацію закладів вищої освіти та Європейську асоціацію із забезпечення якості вищої освіти (групу E4), демонструють важливість залучення всіх ключових стейкхолдерів до процесу формування державних освітніх політик. Зокрема, простежено становлення та розвиток Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти як політичної фігури та одного з розробників Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG).

Також стаття охоплює становлення української системи забезпечення якості вищої освіти, яка фактично є наймолодшою в країнах ЄПВО. Розглянуто засади створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як провідної установи з розбудови державної політики забезпечення якості та складової інтеграції України до Європейського Союзу, а також невіддільного складника європейської мережі відповідних агентств. Зокрема, визначено низку успішних прикладів реалізації політики забезпечення якості вищої освіти в Україні в умовах пандемії та воєнного стану, а також продемонстровано нинішній рівень визнання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та української системи забезпечення якості загалом на міжнародному рівні.

Ключові слова: державна освітня політика, національне законодавство у сфері освіти, органи державної влади в освіті, забезпечення якості вищої освіти, Болонський процес, Європейський простір вищої освіти (ЄПВО), Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Європейський реєстр із забезпечення якості вищої освіти (EQAR), група E4, Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG).

Постановка проблеми. Держава як ініціатор і координатор освітньої політики визначає вектор руху і стратегічні цілі країни, зокрема те, яким чином відбуватиметься контроль і забезпечення якості вищої освіти. Країни Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), до якого належить і Україна, розвинули мережу європейських агентств із забезпечення якості вищої освіти, поклавши на них зобов'язання розроблення механізмів контролю якості та їх імплементації в освітній простір. Україна як європейська держава та країна-кандидат на вступ до Європейського Союзу, що послідовно досягає і дотримується вимог і стандартів ЄС, має успішний досвід запровадження новітніх рішень, зокрема й у системі забезпечення якості вищої освіти. Оскільки стратегічний курс України, визначений Конституцією, — набуття повноправного членства в Європейському Союзі, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі — Національне агентство) як складова частина освітньої політики визначає набуття повного членства в Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та включення до Європейського реєстру агентств із забезпечення якості (EQAR) як одну зі своїх стратегічних цілей до 2026 р. Перспективи є доволі реалістичними, оскільки за понад п'ять років своєї діяльності Національне агентство досягло значного успіху в розбудові системи забезпечення якості України з нуля та здобуло визнання серед європейських агентств.

Агентства із забезпечення якості вищої освіти нині є невіддільними складниками формування та впровадження освітніх політик країн ЄПВО. Станом на 2025 р. 48 країн-членів ЄПВО мають власні системи, національні та/або приватні агентства. Цікавим також є підхід Ватикану, який спирається на міжнародний досвід та звертається до європейських установ оцінювання якості вищої освіти за відповідними послугами. Знайома всім модель зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості освіти формувалась упродовж десятиліть і далі змінюється, щоб протистояти сучасним викликам та відповідати меті і запитам стейкхолдерів.

Мета статті — з'ясувати особливості розбудови мережі агентств із забезпечення якості вищої освіти як елементу освітньої політики держави в контексті глобальних і національних викликів.

Питання ролі агентств із забезпечення якості вищої освіти як складника державної освітньої політики активно досліджують з початку 2000-х років. Цю тему вивчали, зокрема, Ю. Ендерс (Jürgen Enders), Д. Ф. Вестергайден (Don F. Westerheijden), Ж. Джордана (Jacint Jordana), А. Г. Хуанатей (Ana García Juanatey), П. Д. Ікшель (Pérez Durán Ixchel), Д. Санчо Ройо (David Sancho Royo), П. Вільямс (Peter Williams), К. Тюн (Christian Thune) та ін. Міждисциплінарний підхід до аналізу діяльності акредитаційних агентств застосовували Дж. Абрамо (Giovanni Abramo), С. Марґінсон (Simon Marginson), Е. Хезелкорн (Ellen Hazelkorn) та ін.

Агентство із забезпечення якості вищої освіти є незалежною від впливу держави чи будь-яких інших сторін установою, основною функцією якої є оцінювання якості діяльності закладів вищої освіти на інституційному рівні та/або на рівні освітніх програм. Оцінювання (акредитація) має проводитися за чітко визначеними критеріями та стандартами якості, за розроблення яких безпосередньо відповідає агентство. Акредитаційні агентства можна розділити на дві основні категорії: національні, засновником яких є держава, і приватні. Також поширені агентства, які проводять оцінювання в конкретних галузях. Наприклад, Європейська асоціація закладів ветеринарної освіти (Австрія) проводить оцінювання в галузі ветеринарії, зокрема, має успішний кейс акредитації однієї з українських освітніх програм у 2023 р. Кожна установа з оцінювання якості сама або у співпраці із стейкхолдерами формує перелік стандартів і критеріїв оцінювання, спираючись на національне законодавство, потреби зацікавлених сторін та Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Також на національні агентства із забезпечення якості можуть покладатися й інші функції. Наприклад, на Естонське агентство із забезпечення якості вищої освіти держава поклала обов'язки, окрім акредитації освітніх програм та інституційної акредитації, опікуватися питаннями розроблення системи якості для загальної освіти та відповідати за оцінювання професійно-технічної освіти Естонії. Згідно з українським законодавством у сфері освіти, до повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як органу державної влади в освіті, окрім акредитації освітніх програм, належить проведення інституційної акредитації, розробка порядку присудження ступеня доктора філософії, акредитація незалежних установ оцінювання і забезпечення якості вищої освіти та ведення їхнього реєстру, також Національне агентство

здійснює інші повноваження, передбачені Законом України «Про вищу освіту»¹. Варто зазначити, що станом на 2025 р. Національне агентство розробляє процедури інституційної акредитації та акредитації незалежних установ оцінювання і забезпечення якості вищої освіти.

Ключовою вимогою до європейських агентств із забезпечення якості вищої освіти є їхній незалежний статус. Стандарт ESG 3.3 визначає: «Агентства повинні бути незалежними та діяти автономно. Вони повинні повністю відповідати за свою роботу та її результати без впливу третіх сторін»². У дослідженні «Індекс незалежності агентств із забезпечення якості вищої освіти: порівняння європейських та латиноамериканських країн» (2019) незалежність агентств із забезпечення якості вищої освіти оцінено за трьома параметрами: політична автономія, соціальна відповідальність та діапазон обов'язків. Параметр політичної автономії має три розділи: змінні, що стосуються голови, членів, звітності про діяльність агентств виконавчій владі³.

Тематичний аналіз «Індикатори незалежності агентств із забезпечення якості» (2022), який проводила представниця Словенського агентства із забезпечення якості вищої освіти Мая Мілас, ґрунтується на п'яти головних напрямках: призначення керівника агентства, процес розроблення та затвердження критеріїв оцінювання, призначення експертів, процедури ухвалення рішень, процедури апеляції. Дослідження показало, що агентства загалом мають формальні механізми, які убезпечують від політичного впливу на ухвалення рішень. Також зафіксовано відмінність країн до підходів формування і менеджменту агентств, що впливає на рівень їхньої незалежності⁴.

Національне агентство брало участь у дослідженні «Індикатори незалежності агентств із забезпечення якості» у 2020 р. Згідно з його результатами, Національне агентство вже на той час мало значні здобутки щодо незалежності та прозорості своєї діяльності⁵.

З погляду суспільного призначення, акредитаційні агентства гарантують прозорість і публічність, які забезпечують довіру стейкхолдерів до процедур, їхніх результатів та визнання закладів вищої освіти. Національне агентство має, напевно, найбільш прозору і публічну систему. Усі етапи акредитаційного процесу, відображені в Інформаційно-комунікаційній системі агентства, є у відкритому доступі для всіх зацікавлених сторін, а розгляд акредитаційних справ під час засідання Національного агентства транслюється на офіційних інтернет-ресурсах установи, що є унікальною практикою серед європейських акредитаційних агентств.

Для оцінювання досягнень і прогресу та ухвалення рішень про подальші кроки раз на два-три роки проходять міністерські конференції країн-членів ЄПВО. Підсумком кожної конференції є прийняття міністрами спільного комюніке, яке визначає, зокрема, пріоритетні напрями розвитку державних освітніх політик країн-членів. Міністерські конференції є інструментом проміжного моніторингу узгодженості спільного бачення розвитку освітніх політик країн ЄПВО⁶. Освітня політика Європи, в основі якої лежить Болонський процес, є сукупністю стратегій, угод та інституційних механізмів, спрямованих на гармонізацію та розвиток систем освіти країн ЄПВО. Її зміцнення забезпечує узгодженість європейських систем вищої освіти, що своєю чергою посилює довіру та конкурентність серед закладів вищої освіти, а також підвищує рівень мобільності та гарантує захист інтересів стейкхолдерів завдяки прозорим та єдиним Стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG).

¹ Верховна Рада України, *Про вищу освіту*, Закон України 1556-VII, 1 липня 2014, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text>.

² European Association for Quality Assurance in Higher Education, *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*, 2015, https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

³ Jacint Jordana et al., *An Independence Index of Quality Assurance Agencies in Higher Education: European and Latin American countries compared*, 2019, <https://www.eua.eu/publications/conference-papers/an-independence-index-of-quality-assurance-agencies-in-higher-education-european-and-latin-american-countries-compared.html>.

⁴ Maja Milas, *Thematic Analysis: Independence of the Quality Assurance Agencies*, 2022, https://www.nakvis.si/wp-content/uploads/2023/02/Thematic-analysis_Independence.pdf.

⁵ Slovenian Quality Assurance Agency for Higher Education, *Independence Indicators of Quality Assurance Agencies*, 2020, <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/NAQA-Independence-indicators-report.pdf>.

⁶ European Higher Education Area and Bologna Process, *Ministerial Declarations and Communiqués*, accessed August 21, 2025, <https://ehea.info/page-ministerial-declarations-and-communiqués>.

Агентства із забезпечення якості вищої освіти діють у полі державної освітньої політики, яка своєю чергою визначає стратегічні цілі розвитку системи, як-от європейська інтеграція, доступність, інтернаціоналізація тощо. Правовий статус, повноваження та обов'язки агентства регулюються національним законодавством. Наприклад, Вища рада з оцінювання наукових досліджень та вищої освіти (High Council for Evaluation of Research and Higher Education, HCÉRES) Франції, яка, зокрема, координує роботу інших національних акредитаційних агентств країни, у своїй роботі посилається на Кодекс освіти, Закон про програмування досліджень, Статут оцінювання, Декларацію про інтереси⁷. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у своїй діяльності керується, зокрема, Конституцією України, Законом України «Про вищу освіту», постановами Кабінету Міністрів України.

Питання забезпечення якості вищої освіти як складника освітньої політики Європи постало ще у 1980–1990 рр. У зв'язку з реформуванням вищої освіти в умовах глобалізації, попитом на програми мобільності студентів, комерціалізацією та конкуренцією серед університетів Західної Європи виникла потреба у формуванні механізмів гарантії якості, які мали забезпечити довіру до систем освіти. Першою країною, яка започаткувала розбудову мережі агентств із забезпечення якості, стала Велика Британія. У 1964 р. відповідно до королівської хартії було створено Раду з присудження національних академічних ступенів (The Council for National Academic Awards, CNAA). Це був незалежний орган, що складався з голови та 25 членів. Згідно зі Звітом Комітету вищої освіти, призначеного прем'єр-міністром, під головуванням лорда Роббінса у 1961–1963 рр., Рада з присудження національних академічних ступенів мала також опікуватися питаннями сприяння обміну ідеями й думками серед коледжів та університетів, затверджувати освітні курси. Метою цього кроку було сприяння уніфікації стандартів і заохочення закладів надавати такі послуги⁸.

У 1991 р. було представлено білу книгу «Вища освіта: нова структура», основною метою якої стало «покласти край дедалі більш штучному розмежуванню між університетами, з одного боку, та політехнічними інститутами та коледжами, з іншого». Окремий розділ був присвячений забезпеченню якості викладання. Зокрема, було зазначено, що заклад несе відповідальність за забезпечення та підвищення якості навчання і викладання. Існувала потреба у відповідній звітності щодо використання державних коштів, інвестованих у заклади. Із зростанням попиту на вищу освіту та конкуренції між закладами уряд вважав за потрібне запровадити нові механізми забезпечення якості вищої освіти. Було визначено головні аспекти забезпечення якості: контроль якості, аудит якості, валідація, акредитація та оцінювання якості⁹.

У 1993 р. Раду з присудження національних академічних ступенів було ліквідовано, а функції оцінювання якості делеговано створеній у 1992 р. Раді з якості вищої освіти (Higher Education Quality Council, HEQC). У 1995 р. її засновники, а саме: Комітет віцеканцлерів та директорів, Комітет директорів політехнічних інститутів, Комітет централізовано фінансованих шотландських коледжів та Постійна конференція директорів, разом з органами фінансування вищої освіти сформували Спільну групу планування, метою якої було створення єдиної системи забезпечення якості вищої освіти. Звіт Спільної групи планування (1996) містив пропозицію створити нове агентство, на яке покласти всі функції Ради з якості вищої освіти та більшість функцій відділів оцінювання якості рад з фінансування. У 1997 р. було створено Агентство із забезпечення якості (Quality Assurance Agency, QAA)¹⁰, яке дотепер формує тренди в політиці забезпечення якості вищої освіти Європи.

⁷ High Council for Evaluation of Research and Higher Education, *Self-evaluation report 2021*, https://www.hceres.fr/sites/default/files/media/downloads/hceres_self-evaluation-report_2021_0.pdf.

⁸ Great Britain, Committee on Higher Education, *Higher Education : Report of the Committee appointed by the Prime Minister under the chairmanship of Lord Robbins, 1961-63* (Her Majesty's Stationery Office, 1963), <https://education-uk.org/documents/robbins/robbins1963.html>.

⁹ Great Britain, Department of Education and Science, Department of Employment Welsh Office, *White Paper: Higher Education: A New Framework* (Her Majesty's Stationery Office, 1991), <https://www.education-uk.org/documents/official-papers/1991b-wp-higher-education-new-framework.html#05>.

¹⁰ The National Archives, *Records of the Higher Education Quality Council*, accessed August 21, 2025, <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C1370>.

Також одними з перших країн Європи, які у 1980-х роках почали розбудову систем забезпечення якості як складників державних освітніх політик, були, зокрема, Нідерланди та Франція.

Питання забезпечення якості вищої освіти стало темою політичних дискусій, оскільки інтернаціоналізація, глобалізація, професійне й академічне визнання ступенів та конкурентоспроможність вищої освіти мали високий пріоритет розвитку серед усіх країн Європи¹¹.

Лісабонська Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (1997), яку, зокрема, підписала й Україна, стала правовим підґрунтям для взаємного визнання дипломів, а Сорбонська декларація (1998) як міжурядова угода міністрів, відповідальних за питання освіти Франції, Німеччини, Італії та Великої Британії, визначала необхідність гармонізації підходів та реформування системи вищої освіти в Європі¹². Саме Сорбонська декларація стала каталізатором Болонського процесу.

У процесі розроблення Спільної декларації міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти», відомої як Болонська декларація, питання забезпечення якості вищої освіти було одним із пріоритетних. Одним із першочергових завдань для створення ЄПВО було «сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій»¹³. 19 червня 1999 р. 29 країн Європи підписали Болонську декларацію.

Вже у 2000 р. було створено Європейську мережу із забезпечення якості вищої освіти (European Network for Quality Assurance in Higher Education, ENQA), метою якої була популяризація співпраці та обміну досвідом щодо забезпечення якості вищої освіти між відповідними агентствами, формування тісної співпраці між ключовими стейкхолдерами системи вищої освіти, а саме між університетами та студентами. У вересні 2001 р. відбулась зустріч між Наглядовою радою Європейської мережі із забезпечення якості вищої освіти, Національними спілками студентів Європи (нині — Європейський союз студентів (European Students' Union, ESU)), Європейською асоціацією університетів (European University Association, EUA) та Європейською асоціацією закладів вищої освіти (European Association for the Applied Sciences in Higher Education, EURASHE), під час якої було визначено кроки та заходи для подальшої співпраці й розвитку. Було сформовано групу E4 (E4 Group), до складу якої входять ENQA, ESU, EUA, EURASHE.

Зважаючи на зростання довіри та покладання нових зобов'язань на Європейську мережу із забезпечення якості вищої освіти, її Наглядова рада та члени вирішили, що, окрім надання підтримки та опікування обміном досвідом, потрібно бути політичним гравцем, уповноваженим надавати відповідні рекомендації. Тож у 2003 р. було зроблено офіційну заяву про те, що для відповідності європейським очікуванням Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти має стати сильнішою організаційно і матеріально задля забезпечення незалежності, а на Генеральній асамблеї 2004 р. було представлено напрацювання щодо реформування мережі в асоціацію, організаційні зміни, оновлені критерії членства та кодексу принципів. Отже, ці нововведення стали основою для розгляду членства в Європейській мережі із забезпечення якості вищої освіти як механізму визнання агентств із забезпечення якості. З-поміж структурних змін можна назвати зміну Наглядової ради на Правління, а замість голови — президент і два віцепрезиденти. Також зросли членські внески. На позачерговій Генеральній асамблеї у 2004 р. було підтримано переформатування в Європейську асоціацію із забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA), яка зобов'язалася створити також європейський реєстр агентств із забезпечення якості, взявши за основу свої критерії членства. Важливо те, що майбутні і наявні члени повинні проходити

¹¹ Jürgen Enders and Don F. Westerheijden, "Quality Assurance in the European Policy Arena," *Policy and Society* 33, no. 3 (2014): 167–76, <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.09.004>.

¹² European Higher Education Area and Bologna Process, *Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system*, accessed August 21, 2025, https://ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf.

¹³ Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти», 994_525, 19 червня 1999, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text.

систематичне зовнішнє оцінювання. У вересні 2003 р. під час конференції міністрів освіти країн Європи у Берліні на членів Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти та групи Е4 було покладено розроблення стандартів, процедур і рекомендацій із забезпечення якості вищої освіти до наступної конференції у Бергені. 19–20 травня 2005 р. у місті Бергені під час Конференції міністрів країн Європи 45 держав-учасниць Болонського процесу прийняли Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in European Higher Education Area, ESG) 2005¹⁴. Вони склалися з трьох частин: 1) Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього забезпечення якості в закладах вищої освіти, які містили шість стандартів: політика і процедури забезпечення якості, затвердження, моніторинг та періодичний перегляд програм і присуджень, оцінювання студентів, забезпечення якості викладацького складу, навчальні ресурси і підтримка студентів, інформаційні системи, публічна інформація; 2) Європейські стандарти та рекомендації щодо зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, які налічували вісім стандартів: використання внутрішніх процедур забезпечення якості, розроблення процесів зовнішнього забезпечення якості, критерії для рішень, процеси, що відповідають меті, звітування, подальші процедури, періодичний перегляд; 3) Європейські стандарти та рекомендації для агентств із зовнішнього забезпечення якості, які налічували вісім стандартів: використання процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, офіційний статус, заходи, ресурси, місія, незалежність, критерії та процеси зовнішнього забезпечення якості, що використовуються агентствами, підзвітність процедур¹⁵. Разом із ESG міністри підтримали концепцію Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти (European Quality Assurance Register for Higher Education, EQAR). Для України ж ця конференція стала визначною, адже саме тоді наша країна приєдналася до Болонського процесу, взявши на себе всі зобов'язання щодо подальшого реформування та увідповіднення національної системи освіти, а також долучилася до формування спільного європейського простору вищої освіти.

15 лютого 2006 р. було оприлюднено Рекомендацію Європейського Парламенту і Ради про подальшу європейську співпрацю у сфері забезпечення якості вищої освіти. Основною метою документа стало:

- заохочення закладів вищої освіти до формуванням внутрішніх систем забезпечення якості відповідно до ESG;
- стимулювання агентства проводити незалежне оцінювання з урахуванням внутрішніх особливостей забезпечення якості та ESG;
- заохочення національних органів влади, агентства та стейкхолдерів до запровадження Європейського реєстру агентств із забезпечення якості;
- обрання закладами вищої освіти агентств із забезпечення якості з Реєстру, які відповідають потребам університету, для проведення оцінювання, враховуючи місцеве законодавство, або отримання відповідного дозволу на надання послуг у національних органів влади, а також надання можливості закладам проходження додаткового оцінювання в інших агентствах;
- сприяння взаємодії та співпраці між агентствами із забезпечення якості з метою побудови довірливих відносин та взаємного визнання кваліфікацій;
- забезпечення безперешкодного доступу до результатів оцінювання агентствами, внесеними в Реєстр¹⁶.

¹⁴ European Association for Quality Assurance in Higher Education, *ENQA: 10 years (2000–2010). A decade of European co-operation in quality assurance in higher education*, 2010, <https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/ENQA-10th-Anniversary-publication.pdf>.

¹⁵ European Association for Quality Assurance in Higher Education, *ENQA report on Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*, 2005, https://ehea.info/media.ehea.info/file/ENQA/05/3/ENQA-Bergen-Report_579053.pdf.

¹⁶ Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу, *Рекомендація Європейського Парламенту і Ради від 15 лютого 2006 року про подальшу європейську співпрацю у сфері забезпечення якості вищої освіти (2006/143/ЄС)*, 984_004-06, 15 лютого 2006, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-06#Text.

Європейський реєстр із забезпечення якості вищої освіти (EQAR) було офіційно створено 4 березня 2008 р. як незалежну організацію, відповідальну за формування та управління реєстром агентств із забезпечення якості¹⁷. Його засновниками стали члени групи E4 (EQNA, EUA, EURASHE та ESU).

Комюніке Конференції європейських міністрів вищої освіти 28–29 квітня 2009 р. визначало питання забезпечення якості вищої освіти і надалі одним із головних. У 2010 р. під час зустрічі міністрів, відповідальних за вищу освіту країн-членів Болонського процесу, було прийнято Будапештсько-Віденську декларацію, яка офіційно проголосила створення Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). На той момент 47 країн, зокрема Україна, офіційно стали членами ЄПВО. А вже у 2012 р., під час конференції в Бухаресті, було оголошено про перегляд ESG за участі ENQA, EUA, EURASHE, ESU (E4) спільно з EQAR, Організацією міжнародної освіти (Education International, EI) та Конфедерацією європейського бізнесу (BusinessEurope). Основними цілями перегляду були, зокрема, уточнення та актуалізація мети¹⁸. Процес перегляду ESG тривав понад два роки, і в 2015 р. під час Конференції міністрів Європейського простору вищої освіти в Єревані було представлено ESG 2015, якими країни ЄПВО керуються до сьогодні. Визначною подією стало формування Баз даних результатів зовнішнього забезпечення якості (Database of External Quality Assurance Results, DEQAR), яка містить звіти і рішення про акредитації, здійснені агентствами, зареєстрованими в EQAR, та огляд нормативних особливостей щодо забезпечення якості освіти кожної країни, що входить в EQAR¹⁹. Це підвищує прозорість зовнішнього забезпечення якості освіти та дає змогу широкому колу стейкхолдерів отримати потрібну інформацію.

Офіційно на державному рівні Україна заявила про намір інтеграції до ЄПВО у 2002 р. після затвердження Указом Президента України № 347/2002 Національної доктрини розвитку освіти. Одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти стала «інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів»²⁰. Після виконання Україною всіх критеріїв вступу та адаптації національного законодавства до Болонського процесу у 2005 р. під час засідання Ради Групи супроводу Болонського процесу було розглянуто заявку та рекомендовано включити Україну до Болонського процесу під час Конференції міністрів у Бергені 19–20 травня 2005 р.²¹

Серед країн ЄПВО Україна має наймолодшу систему забезпечення якості вищої освіти. Ухвалення Закону України «Про вищу освіту» у 2014 р. (розділ V, стаття 16)²² стало рушійною силою формування державної політики забезпечення якості та створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як головного актора в процесі розбудови державної політики забезпечення якості в Україні. Проте Національне агентство розпочало свою діяльність лише у 2019 р. Причиною цього стала, зокрема, законодавча колізія.

За понад п'ять років функціонування українська система забезпечення якості вищої освіти зіткнулася з викликами, спричиненими пандемією COVID-19, повномасштабним вторгненням Росії на територію України, які певною мірою стали причиною виникнення внутрішніх викликів. Проте ці та інші труднощі не стали на заваді роботі над відповідністю Національного агентства та системи забезпечення якості вищої освіти України загальному міжнародному та європейським стандартам. Доказом цього є членство Національного агентства в Міжнародній мережі агентств із забезпечення якості у вищій освіті (International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education,

¹⁷ European Higher Education Area and Bologna Process, *European Quality Assurance Register — EQAR*, https://ehea.info/media.ehea.info/file/20080116-Ljubljana/13/2/EQAR_infodoc_04jan08_592132.pdf.

¹⁸ European Higher Education Area, *Bucharest Ministerial Communiqué*, https://ehea.info/media.ehea.info/file/2012_Bucharest/67/3/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

¹⁹ European Quality Assurance Register, “Close-up,” accessed August 21, 2025, <https://www.eqar.eu/about/close-up/#deqar>.

²⁰ Президент України, *Про Національну доктрину розвитку освіти*, Указ Президента України 347/2002, 17 квітня 2002, <https://www.president.gov.ua/documents/3472002-119>.

²¹ European Higher Education Area and Bologna Process, “Towards the European Higher Education Area Bologna Process,” BFUG4 9, 15 February 2005, https://ehea.info/media.ehea.info/file/20050301-02_Mondorf/83/1/BFUG4_9_579831.pdf?utm_source=chatgpt.com.

²² Верховна Рада України, *Про вищу освіту*, Закон України 1556-VII, 1 липня 2014, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text>.

INQAAHE) та в Центральньо-Східноєвропейській мережі агентств забезпечення якості у вищій освіті (Network of Central and Eastern European Quality Assurance Agencies in Higher Education, CEENQA), а також афілійоване членство в Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти з 2020 р. За ці роки Національне агентство позитивно зарекомендувало себе на міжнародній арені, беручи активну участь у проєктах Erasmus+ як повноправний партнер, у програмах мобільності персоналу для обміну досвідом та вивчення найкращих практик європейських агентств, у ключових заходах із забезпечення якості освіти, як-от Генеральна асамблея Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти, Європейський форум якості освіти. Свідченням партнерства й довіри до Національного агентства є укладення понад 15 меморандумів про співпрацю з європейськими агентствами та успішна реалізація спільних ініціатив з агентствами-партнерами. Національне агентство як одна з провідних установ із формування політики забезпечення якості вищої освіти розробило такі документи, як Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти та Критерії оцінювання якості освітньої програми (2019)²³, а під час пандемії COVID-19 стало одним із перших європейських агентств, яке запровадило дистанційний формат акредитації і розробило «Тимчасовий порядок проведення акредитаційної експертизи із використанням технічних засобів відеозв'язку», який дав змогу продовжити акредитаційний сезон та роботу загалом з урахуванням карантинних умов та без шкоди якості в онлайн-форматі. Таке рішення дало змогу швидко адаптуватися до нових реалій та водночас відповідати запитам стейкхолдерів. На жаль, через повномасштабне вторгнення Росії на територію України неможливо повністю повернутися до роботи в режимі офлайн через безпековий чинник, тому для закладів вищої освіти нині доступні дистанційні, гібридні та очні виїзні експертизи. Незважаючи на війну, у 2024 р. затверджено нове Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти²⁴, яке, зокрема, відповідає сучасним потребам та бере до уваги Європейський підхід до забезпечення якості спільних програм (European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes), що є однією з умов європейської інтеграції України.

У 2025 р. Національне агентство подало заявку на проходження зовнішнього оцінювання якості з метою набуття повного членства в Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти та включення до Європейського реєстру агентств із забезпечення якості, що є однією з головних цілей агентства та зобов'язанням України як кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Висновки. Формування мережі агентств із забезпечення якості вищої освіти стало одним із дороговказів розбудови спільної освітньої політики Європи XXI століття. Мережа стала важливим інструментом координації вектора розвитку державних освітніх політик з урахуванням думки головних стейкхолдерів, що сприяє інтеграції національних систем у Європейський простір вищої освіти. Членство в Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти та входження до Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти є знаком відповідності та довіри до системи, якої прагнуть агентства і держави, а європейська мережа агентств, своєю чергою, стала платформою для діалогу та формування напряму освітньої політики забезпечення якості вищої освіти, що відповідає меті та запитам стейкхолдерів. Для відновлення й розвитку України дуже важливим є процес імплементації європейських стандартів і найкращих практик забезпечення якості вищої освіти. Державна освітня політика України спрямована на ефективну реалізацію процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти. Для подальшого вдосконалення окресленого напряму державної політики потрібні систематизація і поширення найкращих національних практик з культури якості, розроблення та імплементація моделі інституційної акредитації, імплементація та активізація змін у національному законодавстві України.

²³ Міністерство освіти і науки України, *Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти*, z0880-19, 11 липня 2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19/ed20190711#Text>.

²⁴ Міністерство освіти і науки України, *Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти*, z1013-24, 15 травня 2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text>.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. *Про вищу освіту*. Закон України 1556-VII. 1 липня 2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text>.
- Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу. *Рекомендація Європейського Парламенту і Ради від 15 лютого 2006 року про подальшу європейську співпрацю у сфері забезпечення якості вищої освіти (2006/143/ЄС)*. 984_004-06. 15 лютого 2006. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-06#Text.
- Комюніке Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти — Досягнення цілей». 994_576. 20 травня 2005. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_576#Text.
- Міністерство освіти і науки України. *Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти*. z0880-19. 11 липня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19/ed20190711#Text>.
- Міністерство освіти і науки України. *Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти*. z1013-24. 15 травня 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text>.
- Президент України. *Про Національну доктрину розвитку освіти*. Указ Президента України 347/2002. 17 квітня 2022. Президент України: Офіційне інтернет-представництво. <https://www.president.gov.ua/documents/3472002-119>.
- Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти». 994_525. 19 червня 1999. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text.
- Enders, Jürgen, and Don F. Westerheijden. "Quality Assurance in the European Policy Arena." *Policy and Society* 33, no. 3 (2014): 167–76. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.09.004>.
- Enhancing Quality through Innovative Policy & Practice. *Comparative analysis of the ESG 2015 and ESG 2005*. https://www.eqar.eu/assets/uploads/2020/06/EQUIP_comparative-analysis-ESG-2015-ESG-2005.pdf.
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. 2015. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. *ENQA: 10 years (2000–2010). A decade of European co-operation in quality assurance in higher education*. 2010. <https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/ENQA-10th-Anniversary-publication.pdf>.
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. *ENQA report on Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*. 2005. https://ehea.info/media.ehea.info/file/ENQA/05/3/ENQA-Bergen-Report_579053.pdf.
- European Higher Education Area and Bologna Process. *European Quality Assurance Register — EQAR*. https://ehea.info/media.ehea.info/file/20080116-Ljubljana/13/2/EQAR_infodoc_04jan08_592132.pdf.
- European Higher Education Area and Bologna Process. "Full Members". Accessed August 21, 2025. https://ehea.info/page-full_members.
- European Higher Education Area and Bologna Process. *Ministerial Conference Bologna 1999*. Accessed August 21, 2025. <https://ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999>.
- European Higher Education Area and Bologna Process. *Ministerial Declarations and Communiqués*. Accessed August 21, 2025. <https://ehea.info/page-ministerial-declarations-and-communiques>.
- European Higher Education Area and Bologna Process. *Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system*. Accessed August 21, 2025. https://ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf.
- European Higher Education Area and Bologna Process. "Towards the European Higher Education Area Bologna Process." BFUG4 9. 15 February 2005. https://ehea.info/media.ehea.info/file/20050301-02_Mondorf/83/1/BFUG4_9_579831.pdf?utm_source=chatgpt.com.
- European Higher Education Area. *Bucharest Ministerial Communiqué*. https://ehea.info/media.ehea.info/file/2012_Bucharest/67/3/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.
- European Higher Education Area. *Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area March 12, 2010*. https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf.

- European Quality Assurance Register. “Close-up”. Accessed August 21, 2025. <https://www.eqar.eu/about/close-up/#deqar>
- Great Britain, Committee on Higher Education. *Higher Education : Report of the Committee appointed by the Prime Minister under the chairmanship of Lord Robbins, 1961-63*. Her Majesty’s Stationery Office, 1963. <https://education-uk.org/documents/robbins/robbins1963.html>.
- Great Britain, Department of Education and Science, Department of Employment Welsh Office. *White Paper: Higher Education: A New Framework*. Her Majesty’s Stationery Office, 1991. <https://www.education-uk.org/documents/official-papers/1991b-wp-higher-education-new-framework.html#05>.
- High Council for Evaluation of Research and Higher Education. *Self-evaluation report 2021*. https://www.hceres.fr/sites/default/files/media/downloads/hceres_self-evaluation-report_2021_0.pdf.
- International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. “3.5 European QA Networks.” https://www.inqaahe.org/wp-content/uploads/2024/05/1317634661_3-5-european-qa_networks.pdf?utm_source=chatgpt.com.
- Jordana, Jacint, Ana GarcíaJuanatey, Ixchel Durán Pérez, and David Sancho Royo. *An Independence Index of Quality Assurance Agencies in Higher Education: European and Latin American countries compared*. 2019. <https://www.eua.eu/publications/conference-papers/an-independence-index-of-quality-assurance-agencies-in-higher-education-european-and-latin-american-countries-compared.html>.
- Milas, Maja. *Thematic Analysis: Independence of the Quality Assurance Agencies*. 2022. https://www.nakvis.si/wp-content/uploads/2023/02/Thematic-analysis_Independence.pdf.
- Slovenian Quality Assurance Agency for Higher Education. *Independence Indicators of Quality Assurance Agencies*. 2020. <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/NAQA-Independence-indicators-report.pdf>.
- The National Archives. *Records of the Higher Education Quality Council*. Accessed August 21, 2025. <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C1370>.

Bibliography

- Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education “The European Higher Education Area — Achieving the Goals”*. 994_576. May 20, 2005. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_576#Text [in Ukrainian].
- Enders, Jürgen, and Don F. Westerheijden. “Quality Assurance in the European Policy Arena.” *Policy and Society* 33, no. 3 (2014): 167–76. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.09.004>.
- Enhancing Quality through Innovative Policy & Practice. *Comparative analysis of the ESG 2015 and ESG 2005*. https://www.eqar.eu/assets/uploads/2020/06/EQUIP_comparative-analysis-ESG-2015-ESG-2005.pdf.
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. *ENQA: 10 years (2000–2010). A decade of European co-operation in quality assurance in higher education*. 2010. <https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/ENQA-10th-Anniversary-publication.pdf>.
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. *ENQA report on Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*. 2005. https://eha.info/media.eha.info/file/ENQA/05/3/ENQA-Bergen-Report_579053.pdf.
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. 2015. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.
- European Higher Education Area and Bologna Process. “Full Members”. Accessed August 21, 2025. https://eha.info/page-full_members.
- European Higher Education Area and Bologna Process. “Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system.” Accessed August 21, 2025. https://eha.info/media.eha.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf.
- European Higher Education Area and Bologna Process. “Towards the European Higher Education Area Bologna Process.” BFUG4 9. 15 February 2005. https://eha.info/media.eha.info/file/20050301-02_Mondorf/83/1/BFUG4_9_579831.pdf?utm_source=chatgpt.com.
- European Higher Education Area and Bologna Process. *European Quality Assurance Register — EQAR*. https://eha.info/media.eha.info/file/20080116-Ljubljana/13/2/EQAR_infodoc_04jan08_592132.pdf.

- European Higher Education Area and Bologna Process. *Ministerial Conference Bologna 1999*. Accessed August 21, 2025. <https://ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999>.
- European Higher Education Area and Bologna Process. *Ministerial Declarations and Communiqués*. Accessed August 21, 2025. <https://ehea.info/page-ministerial-declarations-and-communiques>
- European Higher Education Area. *Bucharest Ministerial Communiqué*. https://ehea.info/media.ehea.info/file/2012_Bucharest/67/3/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.
- European Higher Education Area. *Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area March 12, 2010*. https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf.
- European Parliament and Council. *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 15 February 2006 on further European cooperation in quality assurance in higher education (2006/143/EC)*. 984_004-06. February 15, 2006. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-06#Text [in Ukrainian]
- European Quality Assurance Register. “Close-up”. Accessed August 21, 2025. <https://www.eqar.eu/about/close-up/#deqar>.
- Great Britain, Committee on Higher Education. *Higher Education : Report of the Committee appointed by the Prime Minister under the chairmanship of Lord Robbins, 1961-63*. Her Majesty's Stationery Office, 1963. <https://education-uk.org/documents/robbins/robbins1963.html>.
- Great Britain, Department of Education and Science, Department of Employment Welsh Office. *White Paper: Higher Education: A New Framework*. Her Majesty's Stationery Office, 1991. <https://www.education-uk.org/documents/official-papers/1991b-wp-higher-education-new-framework.html#05>.
- High Council for Evaluation of Research and Higher Education. *Self-evaluation report 2021*. https://www.hceres.fr/sites/default/files/media/downloads/hceres_self-evaluation-report_2021_0.pdf.
- International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. “3.5 European QA Networks.” https://www.inqaahe.org/wp-content/uploads/2024/05/1317634661_3-5-european-qa_networks.pdf?utm_source=chatgpt.com.
- Joint declaration of the European Ministers of Education “European Area of Higher Education”*. 994_525. June 19, 1999. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text [in Ukrainian].
- Jordana, Jacint, Ana GarcíaJuanatey, Ixchel Durán Pérez, and David Sancho Royo. *An Independence Index of Quality Assurance Agencies in Higher Education: European and Latin American countries compared*. 2019. <https://www.eua.eu/publications/conference-papers/an-independence-index-of-quality-assurance-agencies-in-higher-education-european-and-latin-american-countries-compared.html>.
- Milas, Maja. *Thematic Analysis: Independence of the Quality Assurance Agencies*. 2022. https://www.nakvis.si/wp-content/uploads/2023/02/Thematic-analysis_Independence.pdf.
- Ministry of Education and Science of Ukraine. *Regulations on study programme accreditation*. z0880-19. July 11, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19/ed20190711#Text> [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. *Regulations on study programme accreditation*. z1013-24. May 15, 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text> [in Ukrainian].
- President of Ukraine. *On the National Doctrine of Education Development*. Decree of the President of Ukraine 347/2002. April 17, 2002. President of Ukraine: Official Website. <https://www.president.gov.ua/documents/3472002-119> [in Ukrainian].
- Slovenian Quality Assurance Agency for Higher Education. *Independence Indicators of Quality Assurance Agencies*. 2020. <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/NAQA-Independence-indicators-report.pdf>.
- The National Archives. *Records of the Higher Education Quality Council*. Accessed August 21, 2025. <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C1370>.
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On Higher Education*. Law of Ukraine 1556-VII. July 01, 2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text> [in Ukrainian].

Anna Shylina

The National Agency for Higher Education Quality Assurance (Ukraine)

DEVELOPMENT OF A NETWORK OF HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE AGENCIES AS A COMPONENT OF STATE EDUCATIONAL POLICY IN EHEA COUNTRIES

Abstract

This article explores the formation of the higher education quality assurance agencies' network formation and agencies' role in the development of the state educational policy of the European Higher Education Area (EHEA) countries. The key requirements, main functions, objectives, as well as the public purpose of quality assurance agencies, are also considered. The article demonstrates the evolution of the first European quality assurance agencies and the formation of their modern network.

Based on the analysis of the results of the conferences of European Ministers of Education, the issue of the formation of a higher education quality assurance policy was pointed out as one of the priorities for member states from the beginning of the creation of the EHEA. The obligations imposed on the European Students' Union, the European University Association, the European Association for the Applied Sciences in Higher Education, and the European Association for Quality Assurance in Higher Education, which form the E4 Group, demonstrate the importance of involving all key stakeholders in the process of forming state education policies. In particular, the article demonstrates the formation and development of the European Association for Quality Assurance in Higher Education as a political figure and one of the authors of the Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area.

The article also covers the establishment of the Ukrainian quality assurance system, which is the most recently formed among the EHEA countries. The grounds for the creation of the National Agency for Higher Education Quality Assurance as a leading institution for the development of state quality assurance policies and as Ukraine's European Union integration component, as well as an integral part of the European quality assurance network, are considered in the article. In particular, the article identifies a number of successful examples of the implementation of higher education quality assurance policy in Ukraine in the context of a pandemic and martial law, and demonstrates the current level of recognition of the National Agency for Higher Education Quality Assurance and the Ukrainian quality assurance system as a whole at the international level.

Keywords: state educational policy, national legislation in the field of education, state authorities in the field of education, higher education quality assurance, Bologna Process, European Higher Education Area (EHEA), European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA), European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR), E4 Group, Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG).

*Подано / Submitted: 27.08.2025**Схвалено до публікації / Accepted: 17.09.2025**Оприлюднено / Published: 07.10.2025*

Шиліна Анна Вадимівна — фахівчиня відділу зв'язків з громадськістю та міжнародного співробітництва Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (Україна)

Anna Shylina — specialist of the Public Relations and International Cooperation Department, the National Agency for Higher Education Quality Assurance (Ukraine)

ORCID iD: 0009-0009-9967-7575

E-mail: shylinanana@gmail.com

.....

Цитування (Чикаго: виноски і бібліографія):

Шиліна, Анна. «Розбудова мережі агентств із забезпечення якості вищої освіти як складника державної освітньої політики країн Європейського простору вищої освіти». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 67–79. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.67-79>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Shylina, Anna. “Development of a Network of Higher Education Quality Assurance Agencies as a Component of State Educational Policy in EHEA Countries.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 67–79. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.67-79> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.80-91>
УДК 327

Андрій Дрига

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
<https://orcid.org/0009-0000-9637-5445>

СТРАТЕГІЧНІ МОТИВИ ДОНОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ І HDP NEXUS ДЛЯ УКРАЇНИ: ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ПОЗА СУТО ГУМАНІТАРНИМ РАКУРСОМ

На прикладі України уточнено концептуальний підхід до стратегічного планування міжнародної допомоги поза межами гуманітарного реагування. Показано, що жодна з теорій міжнародних відносин не пояснює мотивів донорів, тому потрібна синтезована оптика, яка поєднує ліберальні, реалістичні, конструктивістські та критичні підходи з трьома напрямками міжнародної допомоги в їхньому нерозривному взаємозв'язку: гуманітарним, розвитковим, миробудівним (Humanitarian-Development-Peacebuilding (HDP Nexus)). На цьому перетині формується портфельна логіка, що передбачає охоплення всіх трьох компонентів, мінімізуючи ризик ігнорування будь-якого з них. Теоретичний синтез проілюстровано підходами ЄС, Північної Європи, Великої Британії, США та інших донорів: темпи й масштаби підтримки залежать від поєднання географії загроз, політичних циклів, оборонно-промислових спроможностей та обумовленості реформ. У цій моделі миробудування замінено на «мирочутливість», що віддає перевагу програмам, які зміцнюють соціальну гармонію та згуртованість.

Практичним внеском цього дослідження є аналітична матриця «HDP × мотиви донорів», яка систематизує типи нелетальних заходів на перетині чотирьох підходів і трьох напрямів міжнародної допомоги (HDP Nexus). Вона показує, як операціоналізувати заявлені мотиви в результати, спрямовані на позитивні зміни: від правових послуг і прозорих реєстрів до захисту цивільного населення, розвитку людського капіталу, інклюзивних діалогів та локалізації проєктів. Головна умова ефективності — це поєднання невідкладних і структурних заходів на основі довгострокового фінансування, локалізації та прозорого управління.

Також окреслено типові вузькі місця імплементації HDP Nexus у воєнних і післявоєнних умовах, а саме: фрагментацію координації, несумісність бюджетно-правових рамок, різні часові горизонти та брак даних. Запропоновано механізми їх подолання через спільні очікувані результати, уніфіковані підходи до моніторингу, відкриті дані та залучення громад до ухвалення рішень. Отже, це дослідження пропонує спосіб перетворення різномірних мотивів донорів на спільні траєкторії стабілізації та відновлення, підвищуючи довіру між донорами й реципієнтами та знижуючи ризики довгострокової залежності від допомоги.

Ключові слова: міжнародна допомога, теорії міжнародних відносин, HDP Nexus, мирочутливість, війна, Україна.

Механізми міжнародної допомоги є різномірними за інструментами й умовами реалізації та спираються на відмінні мотиви держав-донорів, які інтерпретуються крізь призму провідних теорій міжнародних відносин. Виходячи за межі суто гуманітарного ракурсу, держави поєднують інституційні, безпекові та нормативні міркування, а також політичну економію зовнішньої допомоги. Жоден окремих теоретичний підхід не описує повністю цих конфігурацій¹, а отже, щоб зрозуміти багатогранність мотиваційних чинників розвинених держав надавати міжнародну допомогу країнам, що розвиваються або постраждали, недостатньо застосувати тільки одну з теорій міжнародних відносин.

Для України як країни-отримувача допомоги в умовах повномасштабної війни головним завданням є розуміння декларованих мотивів донорів і «переклад» їх у портфель рішень, що підвищує обороноздатність, стійкість і розвиток, а за сприятливого завершення війни й здатність до відновлення. Ефективність використання ресурсів у цьому контексті має екзистенційне значення для реципієнта та водночас є публічно підзвітною для урядів держав-донорів, котрі зобов'язані обґрунтовувати результативність витрат державних коштів. Стратегічне програмування допомоги має виходити за межі короткострокового реагування «тут-і-зараз» і працювати також із середньо- та довгостроковими цілями.

В умовах обмежених ресурсів і руйнівних наслідків війни існує очевидний ризик зміщення уваги на лише гуманітарне реагування, що може послабити стратегічний фокус розвитку й відбудови та загрожувати внутрішній соціальній згуртованості, зокрема через нерівномірний доступ різних демографічних і соціополітичних груп до підтримки. Трикомпонентний (гуманітарний – розвитковий – миробудівний) нексус (humanitarian-development-peacebuilding (H-D-P)) пропонує портфельну логіку, яка синхронізує невідкладні та структурні компоненти допомоги. Ця концепція не є новою: її нормативно оформлено в Рекомендації ОЕСР² та подальших оглядах імплементації³, а також у практичних роз'ясненнях Міжвідомчого постійного комітету (IASC)⁴, агенцій ООН (зокрема з WASH, з охорони здоров'я, захисту, а також ЮНІСЕФ) та інших донорів⁵. Водночас унікальний воєнний контекст України ставить вимогу її специфічної операціоналізації та поєднання з теоріями міжнародних відносин і заявленими мотивами донорів.

Поряд із перевагами література фіксує низку обмежень і ризиків подвійних та потрібних взаємозв'язків (нексусів)⁶: політизацію «мирної» складової та перерозподіл ресурсів між компонентами H-D-P, ефект витіснення між гуманітарним та розвитковим підходами⁷, небезпеку механічної послідовності H→D→P, а також інституційні неузгодженості бюджетно-правових рамок і координаційні розриви. У відповідь на ці виклики пропонують підходи «мирочутливості» (peace responsiveness)⁸, які виходять за межі формальної «конфліктної чутливості» і спрямовують технічні заходи на підтримку соціальної згуртованості та зменшення ризиків конфлікту. Втім, для України

¹ Alberto Alesina and David Dollar, “Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?,” *Journal of Economic Growth* 5, no. 1 (2000): 33–63, <https://doi.org/10.1023/A:1009874203400>.

² OECD, “DAC Recommendation on the Humanitarian-Development-Peace Nexus,” OECD/LEGAL/5019, 2019, <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/643/643.en.pdf>.

³ OECD, *Development Co-Operation Profiles* (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2023), https://www.oecd-ilibrary.org/development/development-co-operation-profiles_2dcf1367-en.

⁴ IASC, “Guidance Note : Advancing the Humanitarian-Development-Peace Nexus Approach through IASC Global Clusters,” 2023, <https://reliefweb.int/report/world/iasc-guidance-note-advancing-humanitarian-development-peace-nexus-approach-through-iasc-global-clusters>.

⁵ Paul Howe, “The Triple Nexus: A Potential Approach to Supporting the Achievement of the Sustainable Development Goals?,” *World Development* 124 (December 2019): 104629, <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104629>.

⁶ Logan Cochrane and Alexandra Wilson, “Nuancing the Double and Triple Nexus: Analyzing the Potential for Unintended, Negative Consequences,” *Development Studies Research* 10, no. 1 (2023): 2181729, <https://doi.org/10.1080/21665095.2023.2181729>.

⁷ Summer Brown et al., “The Peace Dilemma in the Triple Nexus: Challenges and Opportunities for the Humanitarian–Development–Peace Approach,” *Development in Practice* 34, no. 5 (2024): 568–84, <https://doi.org/10.1080/09614524.2024.2334774>.

⁸ Interpeace, “Peace Responsiveness: Framing Paper,” 2021, <https://www.interpeace.org/wp-content/uploads/2022/01/2021-PR-Framing-Paper-Delivering-on-v7.pdf>.

таке поєднання трикомпонентної міжнародної допомоги з декларованими мотивами донорів, інтерпретованими крізь теорії міжнародних відносин, дотепер майже не було системно розроблено.

Отже, **мета цієї статті** — теоретично узагальнити й зіставити мотиви міжнародної допомоги Україні крізь призму ліберальних, реалістичних, конструктивістських і критичних підходів та HDP Nexus і на цій основі запропонувати практичну аналітичну рамку «матриця HDP × мотиви донорів» для дизайну міжнародної технічної допомоги з урахуванням концепції мирочутливості.

Теорії міжнародних відносин і міжнародна допомога різних країн

Згідно з аналізом академічної літератури, зовнішня політика держав-донорів спирається на динамічні інтереси груп, що формують таку політику для збалансування різноманітних світових загроз і політичної вигоди. Ранні порівняльні дослідження виділяли змішані «альтруїстичні» та «егоїстичні» мотиви⁹, кореляцію між демократичними характеристиками реципієнтів і обсягами міжнародної технічної допомоги¹⁰, а також роль внутрішньої політики донорів та обумовленості^{11, 12}. Подальші праці показали, що донори систематично відрізняються «сумішшю мотивів» у розподілі допомоги¹³ і стратегічна валентність позиції держави (наприклад, у Раді Безпеки ООН) впливає на обсяги отримуваних ресурсів¹⁴. На цьому тлі чотири провідні підходи міжнародних відносин (лібералізм, неореалізм, конструктивізм і теорія залежності) пропонують відмінні пояснення, які є взаємодоповнювальними.

Лібералізм є однією з базових теорій, що інтерпретує міжнародну допомогу як інструмент підтримки демократичних інституцій, верховенства права та економічної співпраці, що своєю чергою знижує ризики потенційного конфлікту і поглиблює взаємовигідну міжнародну кооперацію. Емпірично це підкріплено зв'язком між демократичністю інститутів і потоками допомоги та відмінностями в поєднанні ціннісних / інтересових мотивів між донорами. Для ЄС характерні обумовленість (відповідність країн-реципієнтів певним умовам, дотримання ними певних вимог, проведення відповідних реформ) та поширення норм¹⁵, що резонує з концепцією «нормативної сили Європи»¹⁶. В українському контексті це проявляється через програму Ukraine Facility¹⁷ і дорожні карти реформ, у яких верховенство права та «справедливі правила» є центральними¹⁸.

Неореалізм розглядає міжнародну допомогу як інструмент впливу й стримування в системах із підвищеним ризиком. На мотивацію надання допомоги впливають баланс сил, географія

⁹ Peter Schraeder et al., "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows," *World Politics* 50 (January 1998): 294–323, <https://doi.org/10.1353/wp.1998.0005>.

¹⁰ Alesina and Dollar, "Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?"

¹¹ Helen V. Milner and Dustin H. Tingley, "The Political Economy of U.S. Foreign Aid: American Legislators and the Domestic Politics of Aid," *Economics & Politics* 22, no. 2 (2010): 200–232, <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.2009.00356.x>.

¹² Carol Lancaster, "Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics," Bibliovault OAI Repository, the University of Chicago Press 5 (December 2007), <https://doi.org/10.1017/S1537592707072738>.

¹³ Jean-Claude Berthélemy, "Bilateral Donors' Interest vs. Recipients' Development Motives in Aid Allocation: Do All Donors Behave the Same?," *Review of Development Economics* 10, no. 2 (2006): 179–94, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2006.00311.x>.

¹⁴ Ilyana Kuziemko and Eric Werker, "How Much Is a Seat on the Security Council Worth? Foreign Aid and Bribery at the United Nations," *Journal of Political Economy* 114, no. 5 (2006): 905–30, <https://doi.org/10.1086/507155>.

¹⁵ Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe," *Journal of European Public Policy* 11, no. 4 (2004): 661–79, <https://doi.org/10.1080/1350176042000248089>.

¹⁶ Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?," *JCMS: Journal of Common Market Studies* 40, no. 2 (2002): 235–58, <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>.

¹⁷ European Parliament, Council of the European Union, *Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 Establishing the Ukraine Facility*, 2024, <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>.

¹⁸ Maryna Rabinovych, "EU Enlargement Policy Goes East: Historical and Comparative Takes on the EU's Rule of Law Conditionality Vis-à-Vis Ukraine," *Hague Journal on the Rule of Law* 16, no. 3 (2024): 715–37, <https://doi.org/10.1007/s40803-024-00223-6>.

загроз¹⁹ і союзницькі зобов'язання²⁰. Ілюстративним прикладом мотивації надавати міжнародну допомогу можуть бути вже зазначені емпіричні маркери стратегічної корисності країни-реципієнта через її підтримку позиції країни-донора у РБ ООН²¹. Згідно з неореалізмом, після 2022 року різницю між державами в масштабах їхньої підтримки України істотно пояснюють близькість до загрози, оборонні спроможності та сприйняття ризиків²², а також корекція національних військових доктрин («Zeitenwende» у Німеччині²³, «Zeitenwende à la française» у Франції²⁴), що свідчить про перехід від екстрених рішень щодо надання допомоги до інституціоналізованої архітектури стримування агресора: багаторічних фінансових і промислових зобов'язань, масштабування виробництва та запасів систем військового захисту й неперервних тренувально-ремонтних спроможностей. Такий зсув переносить акцент із символічних «пакетів» на принцип «стримування через позбавлення супротивника перспективи успіху» (*deterrence by denial*²⁵) у поєднанні з цивільною стійкістю, тобто спроможністю системно унеможливити / здорожчувати ескалацію для агресора.

Згідно з теорією конструктивізму, міжнародна допомога підкреслює роль соціальних норм, транснаціональних мереж та сприяє розвитку ідентичності країни-реципієнта, тобто держави-донори допомагають не лише з міркувань політичного інтересу, а й для підтвердження власної лідерської ролі відповідальних гуманітарних акторів²⁶. З цим погоджується Барнетт, стверджуючи, що гуманітаризм є політикою ідентичності з довгою інституційною історією. Такий підхід структурує очікування щодо «належної» поведінки та слугує джерелом легітимності міжнародної допомоги²⁷. У випадку України це виразно проявляється в північноєвропейських донорів, які системно поєднують права людини, інклюзію та «миролюбність» у програмуванні проєктів міжнародної технічної допомоги²⁸.

Теорія залежності акцентує увагу на асиметрії влади, ризиках довготривалої залежності для країн-реципієнтів та «зв'язаних» механізмах фінансування. Попри популярність тези про «боргові пастки», сучасна емпірика наголошує на контекстності ризиків і залежності їх від інституційної спроможності позичальника²⁹, а також на контрактних особливостях кредитування, що впливають на розподіл ризиків³⁰. Ретельні порівняння піддажують універсалістські трактування «дипломатії боргової пастки» («*debt-trap diplomacy*»). Для України це транслюється у вимоги прозорості контрактів і локалізації виконання (включно з виробництвом / ремонтом), щоби зменшувати залежність, не втрачаючи доступу до критичних ресурсів³¹.

¹⁹ Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma," *World Politics* 30, no. 2 (1978): 167–214, JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2009958>.

²⁰ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Series in Political Science; 8349 (Addison-Wesley, 1979), WorldCat.

²¹ Kuziemko and Werker, "How Much Is a Seat on the Security Council Worth? Foreign Aid and Bribery at the United Nations."

²² Andris Banka, "The Baltic Predicament in the Shadow of Russia's War in Ukraine," *Orbis* 67, no. 3 (2023): 370–88, <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2023.06.003>.

²³ Tobias Bunde, "Zeitenwende as a Foreign Policy Identity Crisis: Germany and the Travails of Adaptation after Russia's Invasion of Ukraine," *The British Journal of Politics and International Relations*, SAGE Publications, January 16, 2025, 13691481241311568, <https://doi.org/10.1177/13691481241311568>.

²⁴ Gesine Weber, "Zeitenwende à La Française: Continuity and Change in French Foreign Policy after Russia's Invasion of Ukraine," *The British Journal of Politics and International Relations*, SAGE Publications, December 10, 2024, 13691481241303277, <https://doi.org/10.1177/13691481241303277>.

²⁵ Samuel Zilincik and Tim Sweijts, "Beyond Deterrence: Reconceptualizing Denial Strategies and Rethinking Their Emotional Effects," *Contemporary Security Policy* 44, no. 2 (2023): 248–75, <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2185970>.

²⁶ Muyang Chen, *The Latecomer's Rise: Policy Banks and the Globalization of China's Development Finance* (Cornell University Press, 2024), JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/10.7591/jj.6230186>.

²⁷ Thomas Risse et al., eds., *The Persistent Power of Human Rights: From Commitment to Compliance*, Cambridge Studies in International Relations (Cambridge University Press, 2013), <https://doi.org/10.1017/CBO9781139237161>.

²⁸ Åshild Kolås, "Norway's Aid to Ukraine: Building Peace or Fueling Crime?," *Journal of Illicit Economies and Development* 6, no. 2 (2024): 61–72, <https://doi.org/10.31389/jied.232>.

²⁹ Lee Jones and Shahar Hameiri, "Debunking the Myth of 'Debt-Trap Diplomacy': How Recipient Countries Shape China's Belt and Road Initiative," Chatham House, 2020, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2020-08-25-debunking-myth-debt-trap-diplomacy-jones-hameiri.pdf>.

³⁰ Anna Gelper et al., "How China Lends: A Rare Look into 100 Debt Contracts with Foreign Governments," AidData/PIIE/Kiel/CGD, 2021, <https://www.cgdev.org/sites/default/files/how-china-lends-rare-look-100-debt-contracts-foreign-governments.pdf>.

³¹ Chen, *The Latecomer's Rise: Policy Banks and the Globalization of China's Development Finance*.

Стратегічні мотиви допомоги Україні: порівняльний аналіз країн та організацій

Після лютого 2022 року допомога Україні була асинхронною: різні держави та інституції долучалися в різний час і використовували різні інструменти міжнародної технічної та військової допомоги. На етапність вплинули внутрішня політика й бюджетні цикли³², оборонно-промислові спроможності, географія загроз та розвиток бойових дій, а також інституційні рамки ЄС і НАТО. Нижче наведено оглядовий аналіз деяких країн та наддержавних організацій, що активно надають допомогу Україні.

Європейський Союз поєднав ліберальну обумовленість (реформи, верховенство права, анти-корупційні заходи в програмі Ukraine Facility) із наростаючим безпековим компонентом. Такий курс узгоджується з теорією «управління через обумовленість» і зовнішнім поширенням норм ЄС, водночас поступово інтегруючи оборонний вимір³³.

Польща та країни Балтії відреагували швидко й масштабно через високий рівень сприйняття загрози та історичні травми регіону; вони стали першими серед лідерів військових пакетів допомоги і тренувань для військовослужбовців, а також лобістами жорсткіших європейських позицій. Порівняльні дослідження фіксують³⁴, що географічна близькість до агресора і колективна пам'ять підвищили готовність цих держав до «жорсткої» підтримки України.

Німеччина переживає «Zeitenwende»³⁵ («поворотний момент»), ідентифікаційний та політичний зсув із поступовим нарощуванням оборонних зобов'язань щодо України; Франція демонструє «Zeitenwende à la française»³⁶, активізуючи військову й політичну підтримку та європейське лідерство. Обидві країни зближуються на траєкторії стійкої підтримки та поступової європеїзації оборони.

Скандинавські країни дотримуються нормативно-прагматичного стилю, надаючи Україні великі пакети нелетальної та військової допомоги (наприклад, норвезька Програма підтримки Нансена та «данська модель»), упроваджуючи також системну підтримку біженців і промислову співпрацю після вступу Швеції та Фінляндії до НАТО³⁷. На ранніх етапах саме північні країни (разом із Німеччиною) були серед найбільших європейських донорів.

Велика Британія підтримує жорстку безпекову лінію допомоги Україні, поєднуючи постбрекзитну автономію з тісною євроатлантичною координацією. Взаємодія між США, Великою Британією та Францією стала тіснішою³⁸, а досвід України є важливим для оновлення британських оборонних документів і доктрин. Паралельно з військовою допомогою через програми Агентства Великої Британії з міжнародного розвитку (FCDO)³⁹ та інші механізми фінансується щонайменше 26 активних програм для України — від невідкладної гуманітарної підтримки й захисту цивільного населення до бюджетної стабілізації через гарантії Світовому банку, підтримки раннього відновлення, системних реформ і розвитку приватного сектору.

Японію доцільно визначити як ліберально-конструктивістського донора з виразним реалістичним зсувом після 2022 року. Ліберальний підхід проявляється в захисті правил базового міжнародного порядку та у фінансово-технічній підтримці через JICA, включно з програмами екстреного відновлення енергетики, транспорту, гуманітарного розмінування та розвитком

³² Pietro Bomprezz et al., “Ukraine Support Tracker – Methodological Update & New Results on Aid ‘Allocation,’” 2024, https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/Subject_Dossiers_Topics/Ukraine/Ukraine_Support_Tracker/Ukraine_Support_Tracker_-_Research_Note.pdf.

³³ Schimmelfennig and Sedelmeier, “Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe.”

³⁴ Irena Kalhousova et al., “Historical Analogies, Traumatic Past and Responses to the War in Ukraine,” *International Affairs* 100, no. 6 (2024): 2501–23, <https://doi.org/10.1093/ia/iaae228>.

³⁵ Bunde, “Zeitenwende as a Foreign Policy Identity Crisis: Germany and the Travails of Adaptation after Russia’s Invasion of Ukraine.”

³⁶ Weber, “Zeitenwende à La Française: Continuity and Change in French Foreign Policy after Russia’s Invasion of Ukraine.”

³⁷ Kolås, “Norway’s Aid to Ukraine: Building Peace or Fueling Crime?”

³⁸ Wyn Rees and Ruikun Xu, “US–UK–France Relations amid the Russia–Ukraine War: A New Strategic Alignment?,” *International Affairs* 100, no. 3 (2024): 1249–61, <https://doi.org/10.1093/ia/iaae075>.

³⁹ Foreign, Commonwealth and Development Office (FCDO), “DevTracker: Active Programmes Ukraine,” 2025, <https://devtracker.fcdo.gov.uk/countries/UA/projects>.

державно-приватних партнерств⁴⁰. Реалістичний компонент посилюється з оновленням японської Стратегії національної безпеки⁴¹, корекцією експортних обмежень на оборонні технології та участю в ширшій архітектурі стримування. За збереження офіційної політики нелетальної підтримки України Японія робить внесок в ініціативи з підсилення цивільної безпеки та спроможностей⁴², що зміцнює готовність громад і мобільність критичних сервісів та стійкість інфраструктури.

США поєднують реалістичні, прагматично-економічні та ліберальні мотиви, але динаміка підтримки істотно залежить від внутрішньополітичної поляризації та бюджетних циклів, а також від зовнішньополітичної кон'юнктури та стратегії вищого керівництва країни. Політекономія американської допомоги вказує на відчутну роль Конгресу⁴³ та відмінності електоральних пререференцій щодо зовнішньої допомоги. Станом на 2025 рік США є найбільшим донором допомоги для України⁴⁴.

HDP Nexus в Україні: зміст, виклики та нова аналітична рамка для нелетальної допомоги

Під гуманітарним, розвитковим і миробудівним нексусом (HDP Nexus) розуміємо скоординовану узгодженість гуманітарної допомоги, заходів розвитку та миробудування, спрямовану на досягнення спільних результатів у кризових і нестійких умовах (наприклад, звільнені або прифронтові території).

Концепція «мирочутливості»⁴⁵ (*peace responsiveness*) пропонує перейти від «суто конфліктної чутливості» до цілеспрямованого намагання технічних програм допомоги заохотити мир та соціальну згуртованість, а академічна дискусія окреслює дилему політизації та конкуренції мандатів у межах нексуса.

Дискусія про «миробудівний» елемент нексуса акцентує на суперечностях політизації та перерозподілу ресурсів між компонентами H-D-P⁴⁶. Попри концептуальну ясність, імплементація HDP Nexus є складною⁴⁷: огляди ОЕСР фіксують обмежену донорську та імплементаційну координацію, несумісність бюджетних і правових рамок, різні горизонти планування та недостатні спроможності організацій. Для України, окрім цього, додаються масштабні потреби стабілізації та відбудови, зафіксовані у RDNA4⁴⁸, та необхідність узгоджувати гуманітарні інструменти з реформно-інвестиційними рамками на кшталт Ukraine Facility і планів ООН та уряду країни.

Матриця «HDP × мотиви донорів»

З огляду на зазначене вище пропонуємо аналітичну рамку — матрицю «HDP × мотиви донорів» для дизайну **нелетальної** міжнародної технічної допомоги Україні. По осі мотивів розрізняємо **ліберальні** (інституції, верховенство права, прозорість), **реалістичні** (стримування, захист критичної інфраструктури, цивільна безпека), **конструктивістські** (права людини, соціальна згуртованість, локальне лідерство) та **критичні** (незалежність, локалізація виробництва, відкриті дані угод) мотиви; по осі HDP — **гуманітарний (H)**, **розвитковий (D)** та **мирочутливий (P)** напрями.

⁴⁰ Japan International Cooperation Agency (JICA), “Signing of Grant Agreement with Ukraine: Providing Equipment to Promote Emergency Recovery and Public-Private Partnerships,” 2024, https://www.jica.go.jp/english/information/press/2023/20240219_10.html.

⁴¹ Government of Japan, “National Security Strategy of Japan,” 2022, <https://www.cas.go.jp/jp/siryou/221216anzenhoshou/nss-e.pdf>.

⁴² Ministry of Foreign Affairs of Japan (MOFA), “Response to the Situation in Ukraine,” 2023, https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page3e_001171.html.

⁴³ Milner and Tingley, “The Political Economy of U.S. Foreign Aid: American Legislators and the Domestic Politics of Aid.”

⁴⁴ Special Inspector General for Operation Atlantic Resolve (OAR), “Quarterly Report for Operation Atlantic Resolve (OAR) FY 2025,” 2025, https://media.defense.gov/2025/May/14/2003714913/-1/-1/1/SPECIAL_IG_OAR_Q2_FY2025_FINAL.PDF#page=31.

⁴⁵ Interpeace, “Peace Responsiveness: Framing Paper.”

⁴⁶ Brown et al., “The Peace Dilemma in the Triple Nexus: Challenges and Opportunities for the Humanitarian–Development–Peace Approach.”

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ World Bank, *Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024*, no. 197491 (Washington, D.C. : World Bank Group, 2025), <http://documents.worldbank.org/curated/en/099022025114040022>.

Головна цінність моделі — портфельне проходження програм допомоги через усі три компоненти Н-D-P; якщо імплементація «завмирає» в одному з напрямів, відтворюється «секторальна ізолюваність» і посилюється перерозподіл ресурсів між компонентами Н-D-P. Графічне представлення (див. таблицю) дає змогу картувати й фіксувати такі відхилення та дисбаланс у розподілі допомоги. Таблиця — це поле 4×3, де кожна комірка відповідає типам нелетальних програм допомоги, що узгоджують мотиви донорів із колективними результатами на національному рівні (наприклад, для прифронтових громад). У матриці наведено ілюстративні приклади програм, що мають перетинатись між компонентами Н-D-P у межах певного мотиваційного компонента.

Таблиця

Матриця «HDP × мотиви донорів»

Мотиви згідно з теоріями міжнародних відносин / напрями Н-D-P	Гуманітарний (H)	Розвитковий (D)	Мирочутливий (P)
Ліберальні	Правова та адміністративна допомога; прозорі реєстри та механізми скарг / зворотного зв'язку; недискримінаційний доступ і захист прав отримувачів (перетин із напрямками D та P: підсилення інституційних спроможностей; локальні медіації)	Зміцнення інституційної спроможності ОМС / ЦОБВ; цифровізація надання послуг; відкриті закупівлі та антикорупційні механізми (перетин із напрямками H та P: доступ до правових послуг; медіація)	Місцеве верховенство права; медіація; незалежні механізми нагляду та скарг (перетин із напрямками H та D: доступ до базових послуг; цифрові реєстри)
Реалістичні	Захист цивільного населення; системи раннього попередження / оповіщення; базові безпекові послуги (укриття, аварійне електроживлення) (перетин із напрямками D та P: підсилення інфраструктури; ризик-комунікація)	Стійкість критичної інфраструктури (енергетична / водна / логістична / кібербезпека) (перетин із напрямками H та P: готовність громад; довіра/безпека)	Громадська безпека й довіра; протидія дезінформації; антикризова комунікація та підготовленість громад (перетин із напрямками H та D: сервіси реагування; модернізація мереж)
Конструктивістські	Захист та інклюзія вразливих груп; психосоціальна підтримка (ПСП); «безпечні простори» та культурно чутливі послуги (перетин із напрямками D та P: програми зайнятості; діалоги)	Соціальна згуртованість і розвиток людського капіталу; локальне лідерство; підтримка місцевих медіа та програми активізації громадянського суспільства (перетин із напрямками H та P: ПСП; діалогові платформи)	Інклюзивні діалоги й спільне планування; практики пам'яті та міжгрупові медіації (перетин із напрямками H та D: доступ до сервісів; посилення спроможностей)
Критичні	Локалізація реалізації проєктів; прозорість контрактів гуманітарного реагування і бенефіціарів; спільний аудит цін та витрат (перетин із напрямками D та P: відкриті дані; бюджет участі)	Локалізація виробництва та ремонту; інклюзивні місцеві ланцюги постачання; відкриті контракти проєктів розвитку та відновлення (перетин із напрямками H та P: відкритість бюджетів допомоги; громадський нагляд)	Партисипативна підзвітність; відкриті дані відбудови та іншої допомоги; громадський аудит і бюджети участі (перетин із напрямками H та D: прозорі реєстри; локальні постачальники)

Важливо зазначити, що, відповідно до концепції локалізації, стратегічне планування та картування запропонованої матриці має відбуватися у співпраці, співавторстві з представниками місцевого громадянського суспільства (зокрема з представниками вразливих груп) та представниками всіх щаблів влади країни-реципієнта (з обов'язковим залученням представників органів місцевого самоврядування (ОМС) тих громад, де планується реалізація програми допомоги).

На практиці застосування матриці означатиме формування політики поєднання невідкладних і структурних інвестицій, єдину діагностику ризиків конфлікту та мирочутливі індикатори (включно з оптикою інклюзії), можливість планування та моніторингу багаторічного гнучкого фінансування, локалізацію та прозоре управління даними. Такий підхід допоможе спрямовувати різні мотиви донорів у спільні результати й уникати конфлікту між гуманітарною та розвитковою допомогою в умовах обмежених ресурсів, не створюючи нових міжгрупових конфліктів і збільшуючи довіру між країнами-донорами та країною-реципієнтом допомоги.

Висновки. Автор довів, що жодна окрема теорія міжнародних відносин не може вичерпно пояснити природу та динаміку міжнародної допомоги, зокрема Україні: ліберальні, реалістичні, конструктивістські та критичні підходи висвітлюють різні мотиви донорів, які є взаємодоповнювальними. Застосовуючи ці підходи, запропоновано операційне тлумачення гуманітарного, розвитку та миробудівного нексуса як координованої узгодженості задля досягнення колективних результатів і показано, як інтеграція мирочутливості переводить технічні заходи з площини суто секторальних заходів у внесок у стійкий мир і соціальну згуртованість. Головним практичним результатом є аналітична рамка — матриця «HDP × мотиви донорів» для нелетальної допомоги, яка переводить, спрямовує різні теоретично зумовлені мотиви у спільні портфельні рішення, мінімізуючи секторальну ізоляцію і перерозподіл ресурсів між компонентами H-D-P.

Водночас практичне втілення HDP Nexus залишається операційно складним: фрагментована координація, різні бюджетні та правові рамки, відмінні горизонти планування та інші виклики створюють бар'єри для узгоджених дій. Запропонована матриця має допомогти в подоланні цих обмежень, оскільки дає змогу системно поєднувати ліберальні, реалістичні, конструктивістські та критичні мотиви з гуманітарним, розвитковим та миробудівним напрямками через спільні територіальні результати, багаторічне гнучке фінансування з локалізованим виконанням і прозоре управління даними. За такого підходу логіка «портфельного проходження» крізь H-D-P є неодмінною умовою ефективності, що зменшує ризики конкуренції підходів і підвищує довіру між донорами та реципієнтом.

Перспективи подальших розвідок постають у кількох напрямках. По-перше, доцільно емпірично дослідити поєднання мотивів та знайти їхні оптимальні комбінації в різних секторах і регіонах України з огляду на принцип «співвідношення ціни та якості» (*value for money*). Ідеться про підходи, що поєднують порівняльні національні дизайни та мультиметодне оцінювання ефективності портфелів, щоб верифікувати, за яких конфігурацій мотивів донорів та пропорцій «H-D-P-перетинів» досягається найкращий баланс між негайним полегшенням, траєкторією розвитку та зміцненням соціальної згуртованості. За такою логікою матриця слугує не лише інструментом дизайну, а й дослідницькою гіпотезою щодо умов, за яких мультитеоретичні комбінації (наприклад, ліберально-реалістичні або конструктивістсько-критичні) генерують максимальний суспільний ефект.

По-друге, постає завдання гармонізації допомоги та усунення конфлікту між донорськими структурами: тут матриця може бути застосована як інструмент картування портфелів і орієнтир найкращих практик. Потрібні дослідження, які оцінять, чи зменшує така картографія ризики дублювання та «вузьких місць» координації, як змінюється витратна ефективність унаслідок прозорих механізмів спільного вироблення рішень на місцевому рівні, а також як впровадження відкритого управління даними й контрактами впливає на довіру та здатність знижувати перерозподіл ресурсів між компонентами HDP. Отже, матриця перетворюється на практичний засіб вирівнювання очікувань і темпів між гуманітарним, розвитковим та миробудівним напрямками у спільному територіальному плануванні.

По-третє, окремої уваги потребує динаміка тактичних зрушень у зовнішній політиці донорів і способи, у які критична міжнародна допомога може слугувати важелем політичного впливу на країну-реципієнта — не лише в політичних чи економічних, а й у безпекових питаннях. Подальші студії мають простежити послідовність рішень й обумовленість у часі, зваживши

на ризики довготривалої залежності та на роль локальної спроможності як запобіжника. У поєднанні з нашою моделлю це відкриває шлях до аналізу того, за яких інституційних конфігурацій і практик прозорості «жорстка» допомога не збільшує залежність, а працює на стійкість, локалізацію виконання та відтворювані потоки спроможностей у межах узгодженого HDP-портфеля.

Отже, матриця, яку ми пропонуємо, є не лише методологічною новацією для дизайну нелегальної допомоги, а й програмою подальших досліджень: від пошуку оптимальних мотиваційних комбінацій і верифікації «портфельної» ефективності до розроблення інституційних механізмів та управління даними щодо гармонізації допомоги в умовах тривалої війни і відбудови. Її прикладне застосування уможливило перехід від реактивних, фрагментованих заходів до відтворюваних потоків спроможностей і узгоджених результатів стабілізації та розвитку України.

Bibliography

- Alesina, Alberto, and David Dollar. "Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?" *Journal of Economic Growth* 5, no. 1 (2000): 33–63. <https://doi.org/10.1023/A:1009874203400>.
- Banka, Andris. "The Baltic Predicament in the Shadow of Russia's War in Ukraine." *Orbis* 67, no. 3 (2023): 370–88. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2023.06.003>.
- Berthélemy, Jean-Claude. "Bilateral Donors' Interest vs. Recipients' Development Motives in Aid Allocation: Do All Donors Behave the Same?" *Review of Development Economics* 10, no. 2 (2006): 179–94. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2006.00311.x>.
- Bomprezz, Pietro, Ivan Kharitonov, and Christoph Trebesch. "Ukraine Support Tracker — Methodological Update & New Results on Aid 'Allocation.'" 2024. https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/Subject_Dossiers_Topics/Ukraine/Ukraine_Support_Tracker/Ukraine_Support_Tracker_-_Research_Note.pdf.
- Brown, Summer, Rodrigo Mena, and Sylvia Brown. "The Peace Dilemma in the Triple Nexus: Challenges and Opportunities for the Humanitarian–Development–Peace Approach." *Development in Practice* 34, no. 5 (2024): 568–84. <https://doi.org/10.1080/09614524.2024.2334774>.
- Bunde, Tobias. "Zeitenwende as a Foreign Policy Identity Crisis: Germany and the Travails of Adaptation after Russia's Invasion of Ukraine." *The British Journal of Politics and International Relations*, SAGE Publications, January 16, 2025, 13691481241311568. <https://doi.org/10.1177/13691481241311568>.
- Chen, Muyang. *The Latecomer's Rise: Policy Banks and the Globalization of China's Development Finance*. Cornell University Press, 2024. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/jj.6230186>.
- Cochrane, Logan, and Alexandra Wilson. "Nuancing the Double and Triple Nexus: Analyzing the Potential for Unintended, Negative Consequences." *Development Studies Research* 10, no. 1 (2023): 2181729. <https://doi.org/10.1080/21665095.2023.2181729>.
- European Parliament, Council of the European Union. *Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 Establishing the Ukraine Facility*. 2024. <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>.
- Foreign, Commonwealth and Development Office (FCDO). "DevTracker: Active Programmes Ukraine." 2025. <https://devtracker.fcdo.gov.uk/countries/UA/projects>.
- Gelpert, Anna, Sebastian Horn, Scott Morris, Brad Parks, and Christoph Trebesch. "How China Lends: A Rare Look into 100 Debt Contracts with Foreign Governments." *AidData/PIIE/Kiel/CGD*, 2021. <https://www.cgdev.org/sites/default/files/how-china-lends-rare-look-100-debt-contracts-foreign-governments.pdf>.
- Government of Japan. "National Security Strategy of Japan." 2022. <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/221216anzenhoshou/nss-e.pdf>.
- Howe, Paul. "The Triple Nexus: A Potential Approach to Supporting the Achievement of the Sustainable Development Goals?" *World Development* 124 (December 2019): 104629. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104629>.
- IASC. "Guidance Note : Advancing the Humanitarian-Development-Peace Nexus Approach through IASC Global Clusters." 2023. <https://reliefweb.int/report/world/iasc-guidance-note-advancing-humanitarian-development-peace-nexus-approach-through-iasc-global-clusters>.
- Interpeace. "Peace Responsiveness: Framing Paper." 2021. <https://www.interpeace.org/wp-content/uploads/2022/01/2021-PR-Framing-Paper-Delivering-on-v7.pdf>.
- Japan International Cooperation Agency (JICA). "Signing of Grant Agreement with Ukraine: Providing Equipment to Promote Emergency Recovery and Public-Private Partnerships." 2024. https://www.jica.go.jp/english/information/press/2023/20240219_10.html.

- Jervis, Robert. "Cooperation Under the Security Dilemma." *World Politics* 30, no. 2 (1978): 167–214. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/2009958>.
- Jones, Lee, and Shahar Hameiri. "Debunking the Myth of 'Debt-Trap Diplomacy': How Recipient Countries Shape China's Belt and Road Initiative." Chatham House, 2020. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2020-08-25-debunking-myth-debt-trap-diplomacy-jones-hameiri.pdf>.
- Kalhousová, Irena, Eugene Finkel, and Jiří Kocián. "Historical Analogies, Traumatic Past and Responses to the War in Ukraine." *International Affairs* 100, no. 6 (2024): 2501–23. <https://doi.org/10.1093/ia/iaae228>.
- Kolås, Åshild. "Norway's Aid to Ukraine: Building Peace or Fueling Crime?" *Journal of Illicit Economies and Development* 6, no. 2 (2024): 61–72. <https://doi.org/10.31389/jied.232>.
- Kuziemko, Ilyana, and Eric Werker. "How Much Is a Seat on the Security Council Worth? Foreign Aid and Bribery at the United Nations." *Journal of Political Economy* 114, no. 5 (2006): 905–30. <https://doi.org/10.1086/507155>.
- Lancaster, Carol. "Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics." *Bibliovault OAI Repository, the University of Chicago Press* 5 (December 2007). <https://doi.org/10.1017/S1537592707072738>.
- Manners, Ian. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" *JCMS: Journal of Common Market Studies* 40, no. 2 (2002): 235–58. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>.
- Milner, Helen V., and Dustin H. Tingley. "The Political Economy of U.S. Foreign Aid: American Legislators and the Domestic Politics of Aid." *Economics & Politics* 22, no. 2 (2010): 200–232. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.2009.00356.x>.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan (MOFA). "Response to the Situation in Ukraine." 2023. https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page3e_001171.html.
- OECD. "DAC Recommendation on the Humanitarian-Development-Peace Nexus." OECD/LEGAL/5019, 2019. <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/643/643.en.pdf>.
- OECD. *Development Co-Operation Profiles*. Organisation for Economic Co-operation and Development, 2023. https://www.oecd-ilibrary.org/development/development-co-operation-profiles_2dcf1367-en.
- Rabinovych, Maryna. "EU Enlargement Policy Goes East: Historical and Comparative Takes on the EU's Rule of Law Conditionality Vis-à-Vis Ukraine." *Hague Journal on the Rule of Law* 16, no. 3 (2024): 715–37. <https://doi.org/10.1007/s40803-024-00223-6>.
- Rees, Wyn, and Ruike Xu. "US–UK–France Relations amid the Russia–Ukraine War: A New Strategic Alignment?" *International Affairs* 100, no. 3 (2024): 1249–61. <https://doi.org/10.1093/ia/iaae075>.
- Risse, Thomas, Stephen C. Ropp, and Kathryn Sikkink, eds. *The Persistent Power of Human Rights: From Commitment to Compliance*. Cambridge Studies in International Relations. Cambridge University Press, 2013. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139237161>.
- Schimmelfennig, Frank, and Ulrich Sedelmeier. "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe." *Journal of European Public Policy* 11, no. 4 (2004): 661–79. <https://doi.org/10.1080/1350176042000248089>.
- Schraeder, Peter, Bruce Taylor, and Steven Hook. "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows." *World Politics* 50 (January 1998): 294–323. <https://doi.org/10.1353/wp.1998.0005>.
- Special Inspector General for Operation Atlantic Resolve (OAR). "Quarterly Report for Operation Atlantic Resolve (OAR) FY 2025." 2025. https://media.defense.gov/2025/May/14/2003714913/-1/-1/1/SPECIAL_IG_OAR_Q2_FY2025_FINAL.PDF#page=31.
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Series in Political Science; 8349. Addison-Wesley, 1979. WorldCat.
- Weber, Gesine. "Zeitenwende à La Française: Continuity and Change in French Foreign Policy after Russia's Invasion of Ukraine." *The British Journal of Politics and International Relations*, SAGE Publications, December 10, 2024, 13691481241303277. <https://doi.org/10.1177/13691481241303277>.
- World Bank. *Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024*. No. 197491. Washington, D.C. : World Bank Group, 2025. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099022025114040022>.
- Zilincik, Samuel, and Tim Sweijts. "Beyond Deterrence: Reconceptualizing Denial Strategies and Rethinking Their Emotional Effects." *Contemporary Security Policy* 44, no. 2 (2023): 248–75. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2185970>.

Andrii Dryga

National University of Kyiv-Mohyla Academy

INTERNATIONAL AID DONOR MOTIVATIONS AND THE HDP NEXUS IN UKRAINE: THEORIES OF INTERNATIONAL RELATIONS BEYOND THE HUMANITARIAN PARADIGM

Abstract

This article uses the case of Ukraine to refine the conceptual approach to strategic planning of international assistance beyond the humanitarian response. We argue that no single theory of international relations explains donor motivations. Instead, we propose a synthesized perspective that integrates liberal, realist, constructivist, and critical approaches with the Humanitarian-Development-Peacebuilding (HDP) nexus. At this intersection, we develop a portfolio logic that ensures programs address all three components of the nexus and reduce the risk of neglecting any of them. We illustrate the theoretical synthesis with donor practices of the European Union, Northern Europe, the United Kingdom, the United States, and others, where the geography of threats, political cycles, defense-industrial capacities, and reform conditionality shape the pace and scale of support. In this model, we replace peacebuilding with peace sensitivity, which prioritizes programs that foster social harmony and cohesion.

As a practical contribution, we design an analytical “HDP × Donor Motivations Matrix” that systematizes nonlethal interventions across four motivational logics and three HDP dimensions. The matrix operationalizes stated donor motivations into results aimed at positive social change, ranging from legal services and transparent registries to civilian protection, human capital development, inclusive dialogues, and localized projects. We argue that effective implementation requires layering urgent and structural interventions supported by long-term flexible financing, localized prioritization, and transparent governance.

We also identify typical bottlenecks in implementing the nexus in wartime and postwar contexts, including fragmented coordination, incompatible budgetary and legal frameworks, diverging time horizons, and insufficient interoperable data. We propose mechanisms to address these constraints through shared expected results, unified monitoring approaches, open data, and community participation in decision-making. We conclude that our approach transforms diverse donor motivations into joint trajectories of stabilization and recovery, strengthens trust between donors and recipients, and reduces risks of long-term dependence on external assistance.

Keywords: international aid; international relations theory; HDP nexus; peace responsiveness; war; Ukraine.

*Подано / Submitted: 28.08.2025**Схвалено до публікації / Accepted: 12.09.2025**Оприлюднено / Published: 07.10.2025*

Дрига Андрій Анатолійович — здобувач ступеня доктора філософії з міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Andrii Dryga — PhD student in International Relations, Public Communications, and Regional Studies, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0009-0000-9637-5445

E-mail: a.dryga@ukma.edu.ua

.....

Цитування (Чикаго: виноска і бібліографія):

Дрига, Андрій. «Стратегічні мотиви донорів міжнародної допомоги і HDP Nexus для України: теорії міжнародних відносин поза суто гуманітарним ракурсом». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 80–91. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.80-91>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Dryga, Andrii. “International Aid Donor Motivations and the HDP Nexus in Ukraine: Theories of International Relations Beyond the Humanitarian Paradigm.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 80–91. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.80-91> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.92-101>
УДК 327:321

Павло Петров

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0001-9124-1763>

Іван Головко

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0003-2907-3046>

Іван Котов

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0009-0007-0027-5740>

МОДЕЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ПАРАДИПЛОМАТІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ. СТРАТЕГІЯ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

У статті досліджено феномен цифрової парадипломатії як інноваційного інструменту протидії інформаційним загрозам у глобальному просторі. Актуальність теми зумовлена посиленням ролі дезінформаційних кампаній у міжнародній політиці, що здійснюються як державними, так і недержавними акторами для підриву демократичних інститутів, руйнування репутації держав і дестабілізації локальних спільнот. Метою дослідження є визначення ролі цифрової парадипломатії в трансформації сучасної міжнародної комунікації та формування алгоритмічного підходу до її застосування для протидії глобальним викликам дезінформації, зокрема в діяльності субнаціональних акторів. У статті розглянуто трансформацію дипломатичних практик у контексті цифрової епохи, а також теоретичні засади парадипломатії та її еволюцію від допоміжного до стратегічно значущого елемента міжнародної комунікації. Проаналізовано, як субнаціональні утворення використовують цифрові платформи для формування наративів, взаємодії з міжнародними аудиторіями, спростування дезінформації та мобілізації підтримки. Запропоновано алгоритм цифрової парадипломатії, що має п'ять ключових етапів. Наведено приклади реалізації цифрових стратегій у таких країнах, як Естонія, Литва, Україна, США та Канада, що демонструють успішну практику інтеграції місцевих ініціатив у загальнонаціональні та міжнародні системи цифрової безпеки. Окрему увагу приділено потенціалу співпраці муніципалітетів із діаспорами, неурядовими організаціями та технокомпаніями для посилення міжнародного резонансу їхніх меседжів. Наголошено на важливості цифрової грамотності, етичного контенту та інституційної взаємодії як базових умов ефективної цифрової парадипломатії. У висновках обґрунтовано, що цифрова парадипломатія — це не лише інструмент

кризового реагування, а й механізм стратегічної комунікації, здатний зміцнити демократичну стійкість, репутаційну суб'єктність та інформаційну автономію регіонів у цифрову добу. Перспективи подальших досліджень полягають у кількісному вимірюванні ефективності таких стратегій, розробленні адаптивних інструментів реагування на локальному рівні, а також поглибленні міждисциплінарного аналізу взаємодії парадипломатії, інформаційної безпеки та цифрових комунікацій.

Ключові слова: цифровізація, цифрова парадипломатія, інформаційні загрози, дезінформація, муніципальна дипломатія, цифрова комунікація, субнаціональні актори.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної цифровізації одним із головних викликів для міжнародної стабільності є інституціалізована дезінформація та цифрова пропаганда як інструмент зовнішньополітичного впливу. Традиційні моделі дипломатії виявляються недостатньо ефективними в боротьбі з гнучкими, багаторівневими інформаційними кампаніями як державних, так і недержавних суб'єктів. На цьому тлі актуалізується проблема залучення субнаціональних акторів: міст, регіонів, автономій — до формування багаторівневої цифрової дипломатії, здатної швидко адаптуватися, локально реагувати та вибудовувати нові канали зовнішньої комунікації.

Водночас у науковому полі недостатньо розроблені моделі системного застосування цифрової парадипломатії як механізму нейтралізації інформаційних загроз. Немає усталеного теоретичного апарату, що поєднує підходи політичної науки, інформаційної безпеки, теорії комунікації та місцевого врядування для побудови алгоритмів дій на субнаціональному рівні. Ця прогалина перешкоджає створенню ефективних політик публічного захисту, а також інтеграції локального рівня в систему національної та міжнародної цифрової стійкості. Отже, наукова проблема полягає в необхідності розроблення інтегрованої концептуальної моделі цифрової парадипломатії, здатної стати відповіддю на деструктивні інформаційні впливи в глобальному просторі, з урахуванням специфіки дій субнаціональних акторів.

Ця проблема безпосередньо пов'язана з головними завданнями сучасної науки про міжнародні відносини, серед яких: адаптація дипломатичних механізмів до цифрового середовища, розроблення нових інструментів інформаційної безпеки, модернізація концепцій м'якої сили та побудова багаторівневої публічної дипломатії. У прикладному вимірі вона відповідає на запит суспільства щодо інструментів захисту від дезінформації, підвищення цифрової грамотності, стійкості місцевого самоврядування до зовнішніх впливів і формування довіри до публічних інституцій у цифрову добу.

Розв'язання цієї проблеми має потенціал суттєво посилити політичну суб'єктність міст і регіонів, забезпечити ефективне протистояння зовнішнім маніпуляціям, а також сприяти консолідації демократичних цінностей в умовах нової інформаційної геополітики.

Метою статті є визначення ролі цифрової парадипломатії в трансформації сучасної міжнародної комунікації та формування алгоритмічного підходу до її застосування для протидії глобальним викликам дезінформації, зокрема в діяльності субнаціональних акторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснено ґрунтовний огляд сучасного стану наукової розробки тематики цифрової парадипломатії, особливо в контексті інформаційних загроз у глобальному просторі. Основою дослідження є праці у сфері цифрової дипломатії (Bjola & Ramment, 2016; Manog, 2019), інформаційної безпеки (Bradshaw & Howard, 2019; Kalathil et al., 2020), політики субнаціональних акторів (Cornago, 2010; Lecours, 2002) і трансформації дипломатичних практик у цифрову епоху (McNulty & Guerra, 2022; Sevin, 2021). Суттєвий внесок у вивчення інформаційних загроз зробила, зокрема, праця Wardle & Derakhshan (2017), що окреслила природу когнітивних операцій та роль алгоритмічного підсилення дезінформації в соціальних медіа. У контексті протидії таким впливам проаналізовано практичні кейси з Естонії, Литви, України, США та Канади, що підтверджують ефективність цифрової парадипломатії на регіональному рівні (E-Estonia, 2023; City of Toronto, 2023; UCMC, 2023). Окрему увагу приділено

дослідженням, які акцентують на концептуальному переході від вертикальної державної дипломатії до горизонтальних комунікацій субнаціональних утворень (McConnell & Dittmer, 2018; UN-Habitat, 2020).

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття парадипломатії, що охоплює міжнародну активність субнаціональних акторів: регіонів, міст, автономій, — утвердилось у політичній науці як відповідь на зростання глобальної міжрегіональної взаємодії. Субнаціональні уряди все активніше формують власні зовнішньополітичні стратегії, які виходять за межі класичної дипломатії держав, прагнучи до участі у вирішенні глобальних проблем, як-от екологія, права людини, культурна співпраця та інформаційна безпека¹.

Значну роль у цьому відіграє цифрова трансформація дипломатичних практик. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дав змогу містам і регіонам отримати власні голоси на міжнародній арені, оминаючи традиційні дипломатичні канали. Цифрова парадипломатія дає змогу субнаціональним акторам формувати міжнародний імідж, мобілізувати закордонні громади, реагувати на кризові інформаційні події та долучатися до глобальних дебатів у реальному часі².

У зовнішньополітичному контексті цифрову комунікацію розглядають як новий ресурс геополітичного впливу. В епоху соціальних мереж і цифрових медіа стратегічна комунікація стає не просто засобом донесення позиції, а повноцінним інструментом формування глобального порядку денного. Субнаціональні актори, зокрема міста, дедалі частіше ініціюють власні кампанії протидії дезінформації, беруть участь у цифрових міжнародних партнерствах і застосовують наративну дипломатію для формування альтернативних джерел впливу в глобальному інформаційному просторі³.

У цьому контексті парадипломатія перестає бути лише «доповненням» до зовнішньої політики держав. Вона трансформується у важливий компонент багаторівневої дипломатії, де цифрові платформи відкривають нові можливості для участі суб'єктів, які традиційно були відсторонені від міжнародного впливу. Таке зміщення балансу дає змогу розглядати цифрову парадипломатію як потенційний механізм боротьби з інформаційною агресією та пропагандою — шляхом створення легітимних, локально вкорінених джерел міжнародної комунікації⁴.

У цифрову епоху інформаційні загрози стали одним із головних інструментів геополітичного впливу. Пропаганду, дезінформацію та когнітивні операції в онлайн-середовищі активно використовують як державні, так і недержавні актори для досягнення зовнішньополітичних цілей. Їхня мета — не просто маніпулювання фактами, а стратегічне формування альтернативної реальності, у якій руйнується довіра до інституцій, медіа та експертного знання⁵.

На відміну від традиційної пропаганди XX століття сучасна дезінформація є динамічною, адаптивною та масштабованою. Цифрове середовище дозволяє цілеспрямовано поширювати контент, використовуючи соціальні мережі, автоматизовані боти, фейкові акаунти та алгоритми, що підсилюють поляризацію⁶. Традиційні канали впливу: телебачення, преса, дипломатичні заяви — втрачають монополію на формування міжнародного порядку денного, поступаючись платформам на кшталт X (Twitter), TikTok тощо. Класичним прикладом є діяльність «фабрик тролів» у Росії,

¹ Andre Lecours, "New Institutionalism and the Study of Regions: Revisiting Prospects for Paradiplomacy," *Regional & Federal Studies* 12, no. 1 (2002): 20–40, <https://doi.org/10.1080/714004723>.

² Ilan Manor, *The Digitalization of Public Diplomacy* (Palgrave Macmillan, 2019), <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-04789-4>.

³ Noe Cornago, "On the Normalization of Sub-State Diplomacy," *The Hague Journal of Diplomacy* 5, no. 1 (2010): 11–36, <https://doi.org/10.1163/187119110X12574285897128>.

⁴ Shannon McNulty and Sofia Guerra, "City Diplomacy in the Digital Age," Carnegie Endowment for International Peace, 2022, <https://carnegieendowment.org/2022/04/12/city-diplomacy-in-digital-age-pub-86814>.

⁵ Claire Wardle and Hossein Derakhshan, *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making* (Council of Europe, 2017), <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>.

⁶ Samantha Bradshaw and Philip N. Howard, *The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation* (Oxford Internet Institute, 2019), <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf>.

які цілеспрямовано втручалися у вибори в США та країнах ЄС, створюючи фейкові сторінки, поширюючи емоційно забарвлену дезінформацію та наративи, спрямовані на розкол суспільства. У Китаї цифрові кампанії узгоджуються з офіційною зовнішньою політикою та просувають образ Китаю як стабільної, ефективної альтернативи західним демократіям⁷. Водночас недержавні актори, зокрема релігійні радикальні групи чи приватні інформаційні війська, також активно використовують соціальні платформи для пропагування своїх ідеологій або дискредитації конкурентів.

Інформаційні загрози в цифрову епоху не лише розмивають межі між правдою і вигадкою, а й перетворюються на елемент міжнародної конкуренції, що потребує інноваційних стратегій цифрової протидії з боку держав і субнаціональних акторів.

Цифрова парадипломатія має унікальний потенціал у боротьбі з інформаційними загрозами, особливо з огляду на її оперативність, локалізованість і здатність адаптуватися до конкретних комунікативних контекстів. Порівняно з центральними дипломатичними структурами регіони та муніципалітети можуть швидше реагувати на інформаційні атаки, зокрема в соціальних мережах, і безпосередньо комунікувати з місцевими та міжнародними аудиторіями⁸. Гнучкість цифрової парадипломатії дає змогу не лише поширювати власні меседжі, а й активно брати участь у формуванні глобального дискурсу, уникаючи бюрократичних бар'єрів традиційної дипломатії⁹.

Практичні приклади підтверджують ефективність цифрових ініціатив регіонів у протидії дезінформації. Наприклад, місто Таллінн активно використовує соціальні мережі для публічного спростування фейкових повідомлень про естонську зовнішню політику, зокрема з боку прокремлівських джерел¹⁰. У США муніципалітети Лос-Анджелеса та Нью-Йорка створювали власні кризові цифрові комунікаційні платформи під час виборів 2020 року, щоб оперативно реагувати на хвилі дезінформації¹¹.

Ще однією сильною стороною цифрової парадипломатії є її здатність взаємодіяти з міжнародними діаспорами, неурядовими організаціями та громадами іноземців. Через соціальні мережі, блоги, інфографіку та відеоконтент міста можуть мобілізувати підтримку, розвінчувати міфи та зміцнювати міжнародні зв'язки на мікрорівні. Українські міста у співпраці з діаспорськими організаціями запускали цифрові кампанії у відповідь на російську пропаганду після 2022 року, акцентуючи увагу на реальних наслідках воєнної агресії для цивільного населення¹².

Цифрова парадипломатія демонструє не лише стратегічну доцільність у міжнародній комунікації, а й здатність діяти як інструмент демократичного опору дезінформаційним загрозам. Її гнучкість, наближеність до локального контексту та ефективне використання цифрових інструментів роблять її важливою ланкою в багаторівневій архітектурі інформаційної безпеки.

У сучасному глобальному інформаційному середовищі цифрова парадипломатія потребує не лише ситуативної активності, а й чіткої структурної моделі, яка дає змогу ефективно реагувати на інформаційні виклики та формувати зовнішній цифровий імідж регіонів. Така модель має охоплювати п'ять ключових етапів: моніторинг, оцінювання загроз, формування меседжів, цифрову дистрибуцію та оцінювання ефективності¹³. Першим етапом є систематичний моніторинг цифрового середовища: соціальних мереж, новинних ресурсів, відеоплатформ, блогів. Це дає змогу

⁷ Elsa B. Kania, *The Logic of Chinese Information Operations* (The Jamestown Foundation, 2020), <https://jamestown.org/program/the-logic-of-chinese-information-operations/>

⁸ Fiona McConnell and Jason Dittmer, "Liminality and the Diplomacy of the British Overseas Territories: An Assemblage Approach," *Environment and Planning D: Society and Space* 36, no. 3 (2018): 508–528, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0263775817737318>.

⁹ Corneliu Bjola and Ruben Zaiotti, eds., *Digital Diplomacy and International Organisations: Autonomy, Legitimacy and Contestation* (Routledge, 2020), <https://www.routledge.com/Digital-Diplomacy-and-International-Organisations/Bjola-Zaiotti/p/book/9780367192826>.

¹⁰ E-Estonia, "How Estonia Fights Disinformation," e-Estonia, 2022, <https://e-estonia.com/how-estonia-fights-disinformation>.

¹¹ Jared Cohen, *The Rise of Smart Cities in the Fight Against Disinformation* (Council on Foreign Relations, 2021), <https://www.cfr.org/blog/rise-smart-cities-fight-against-disinformation>.

¹² Ukraine Crisis Media Center (UCMC), "How Ukrainian Cities Build Digital Resilience through Diaspora Campaigns," UCMC, 2023, <https://uacrisis.org/en/diaspora-digital-resilience>.

¹³ Efe Sevin, *Public Diplomacy and the Implementation of Foreign Policy in the Digital Age* (Cham: Springer, 2021), <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-84583-4>.

своєчасно виявляти маніпулятивні повідомлення, фейкові наративи або скоординовані інформаційні атаки. Наступний крок — аналітичне оцінювання рівня загрози, її джерел, охоплення та потенційного впливу на репутацію регіону або муніципалітету. Цей аналіз формує основу для вибору типу реагування та цільової аудиторії. Далі відбувається формування меседжів — створення текстів, відео або графічного контенту, який має бути точним, візуально переконливим, емоційно вмотивованим і адаптованим до каналів поширення. Четвертий етап — цифрова дистрибуція — передбачає активне поширення створених матеріалів через соціальні медіа, платформи краудсорсингу, блоги, офіційні сайти та партнерські міжнародні мережі. Завершує цикл оцінювання ефективності: вимірювання охоплення, взаємодії з контентом, аналіз зміни тону коментарів, реакцій аудиторії та впливу на громадську думку¹⁴.

Ця модель реалізується за допомогою цифрових інструментів, що дають змогу значно посилити комунікаційний потенціал субнаціональних акторів. Такими інструментами є, зокрема, соціальні медіа (X, Facebook, Instagram), які забезпечують масове охоплення і прямий контакт із закордонними аудиторіями; краудсорсингові платформи, що дають змогу залучати місцеві спільноти до генерації контенту або аналітики; верифіковані канали: сайти, офіційні акаунти та партнерські ЗМІ, які забезпечують довіру до повідомлень¹⁵. Ця модель довела свою ефективність у різних країнах. Естонія вже понад десятиліття використовує платформу e-Estonia для цифрової дипломатії, зокрема у сфері безпеки. Її інструменти активно застосовуються не тільки для просування цифрового іміджу, а й для оперативної протидії дезінформації, особливо в періоди інформаційних атак з боку Росії¹⁶. У Литві після подій 2014 року створили локальні центри реагування на дезінформацію, які координуються між муніципалітетами та національними кібербезпековими службами¹⁷. Українські міста (Київ, Львів, Харків та ін.) після початку повномасштабної війни 2022 року впровадили цифрові кампанії англійською мовою в партнерстві з діаспорою, спрямовані на мобілізацію підтримки та спростування російської пропаганди. Вони працювали через канали UCMC, власні соціальні мережі, а також за підтримки іноземних журналістів та експертів¹⁸. У Канаді міста на кшталт Торонто використовують стратегії «цивільного цифрового впливу», базуючись на відкритих даних, інтерактивних платформах та локальних колабораціях з університетами та НУО^{19, 20}.

Модель цифрової парадипломатії — це не лише інструмент антикризової комунікації, а й засіб системного формування міжнародної репутації, посилення демократичної стійкості та цифрової самодостатності субнаціональних акторів у глобальному середовищі.

З огляду на зростання інтенсивності та складності цифрових дезінформаційних кампаній, особливо з боку державних та гібридних акторів, субнаціональні структури потребують чітко сформульованої стратегії реагування. Успішне протистояння інформаційним загрозам потребує алгоритму дій, який може слугувати основою для оперативної та системної реакції. Цей алгоритм має п'ять ключових кроків: виявлення загроз, координація комунікаційної відповіді, створення контенту, використання партнерських каналів дистрибуції та періодичний перегляд ефективності²¹.

¹⁴ Corneliu Bjola and James Pamment, "Digital Containment: Revisiting Containment Strategy in the Digital Age," *Global Affairs* 2, no. 3 (2016): 235–44, <https://doi.org/10.1080/23340460.2016.1239372>.

¹⁵ Shanthi Kalathil, Daniel Kliman, and Susan K. Watson, *Countering China's Information Manipulation* (Center for International Media Assistance, 2020), <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2020/10/Countering-China-Information-Manipulation.pdf>.

¹⁶ E-Estonia, "Digital Diplomacy in Practice: Estonia's Experience," e-Estonia, 2023, <https://e-estonia.com/digital-diplomacy-in-practice>.

¹⁷ ELTA, "Lithuania Strengthens Regional Response to Russian Disinformation," ELTA News, 2022, <https://www.elta.lt/news/lithuania-digital-response>.

¹⁸ Ukraine Crisis Media Center (UCMC), "How Ukrainian Cities Build Digital Resilience through Diaspora Campaigns," UCMC, 2023, <https://uacrisis.org/en/diaspora-digital-resilience>.

¹⁹ City of Toronto, "Open Data and Digital Engagement Strategy," City of Toronto Official Website, 2023, <https://www.toronto.ca/city-government/data-research-maps/open-data/open-data-strategy>.

²⁰ Ukrainian World Congress, "Digital Advocacy Campaigns: How the Ukrainian Diaspora Fights Disinformation," UWC News, 2023, <https://www.ukrainianworldcongress.org/news/digital-advocacy-campaigns-against-disinformation>.

²¹ Edward Lucas and James Pamment, *Defending Democracy in the Digital Domain: A Whole-of-Society Approach to Countering Disinformation* (Center for European Policy Analysis, 2022), <https://cepa.org/comprehensive-report/defending-democracy-in-the-digital-domain/>

На першому етапі регіональні органи мають забезпечити постійну роботу центрів цифрового моніторингу, здатних відстежувати медіаактивність, виявляти фейки та аналізувати ризики поширення шкідливих наративів. Другим кроком є встановлення чітких протоколів міжвідомчої комунікації: регіони повинні мати узгоджені з національними інституціями сценарії реагування на масштабні кампанії впливу. Третій крок — створення локального контенту, який має відображати цінності громади та спростовувати маніпуляції. Йдеться не лише про фактичне спростування, а й про розповідь власних історій, використання локальних амбасадорів, емоційний наратив. Четвертий крок — розгалуження комунікації через медіа-платформи, громадські ініціативи, мережі партнерських НУО та інституцій за кордоном. П'ятий етап — аудит результатів з урахуванням кількісних і якісних показників охоплення, довіри та впливу на аудиторію²².

Окрему роль у протидії інформаційним загрозам відіграють цифрова освіта, етичний контент та участь у міжнародних мережах підтримки. Цифрова грамотність громадян і працівників державних структур є фундаментом успішної парадипломатії: без здатності критично мислити, розпізнавати фейки та діяти свідомо всі інші зусилля втрачають ефективність²³. Міста та регіони повинні інвестувати в освітні програми, які містять тренінги для вчителів, держслужбовців, молоді, і проводити їх разом із неурядовими та міжнародними партнерами. Крім того, потрібна етична рамка контенту: важливо не лише реагувати на фейки, а й пропонувати позитивні, правдиві, репутаційно стійкі історії. У цьому контексті важливою є участь у міжнародних коаліціях, як-от Cities for Digital Rights, Strong Cities Network, Eurocities, які об'єднують муніципалітети для обміну досвідом і підтримки в умовах інформаційних атак²⁴.

Нарешті, стратегія має передбачати тривалу інституційну взаємодію з ключовими гравцями: Міністерством закордонних справ, аналітичними центрами (think tanks), провідними медіа та технологічними компаніями, завданням є формування єдиного комунікаційного поля, у якому регіони не ізольовані, а підтримані національними та глобальними партнерами. Наприклад, співпраця муніципалітетів із такими організаціями, як Atlantic Council, Digital Public, Google Jigsaw чи EU DisinfoLab, може забезпечити доступ до аналітики, тренінгів та інформаційної підтримки на міжнародному рівні^{25, 26}.

Рекомендації для нейтралізації цифрових загроз мають спиратись на чіткий алгоритм реагування, розвиток цифрової культури, активне партнерство та поліцентричну мережеву дипломатію. Лише за таких умов цифрова парадипломатія стане ефективним захисним механізмом у глобальному інформаційному просторі.

Висновки. Цифрова парадипломатія вже не є лише опціональним або допоміжним інструментом у зовнішньополітичній діяльності субнаціональних акторів. Вона трансформується в один із елементів сучасної інформаційної дипломатії, який дає змогу ефективно реагувати на глобальні виклики — передусім на зростання інформаційних загроз, політичних маніпуляцій та пропаганди в цифровому просторі. Сильними сторонами парадипломатії є оперативність, локалізованість, гнучкість, здатність діяти поза межами жорстких ієрархічних структур. Ці якості забезпечують значну перевагу в умовах динамічного інформаційного середовища, де швидкість і довіра мають вирішальне значення.

²² W. Lance Bennett and Steven Livingston, "The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions," *European Journal of Communication* 33, no. 2 (2018): 122–39, <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>.

²³ Darrell M. West, *The Future of Work: Robots, AI, and Automation* (Brookings Institution Press, 2021), <https://www.brookings.edu/book/the-future-of-work>.

²⁴ UN-Habitat, "Cities for Digital Rights: A Global Declaration," UN-Habitat, 2020, <https://citiesfordigitalrights.org/>

²⁵ Edward Lucas and James Pamment, *Defending Democracy in the Digital Domain: A Whole-of-Society Approach to Countering Disinformation* (Center for European Policy Analysis, 2022), <https://cepa.org/comprehensive-report/defending-democracy-in-the-digital-domain/>

²⁶ Atlantic Council, "Digital Forensic Research Lab (DFRLab)," Atlantic Council, 2023, <https://www.atlanticcouncil.org/programs/digital-forensic-research-lab>.

Запропонована модель цифрової парадипломатії, що має п'ять послідовних етапів: моніторинг, оцінювання загроз, формування меседжів, цифрову дистрибуцію та оцінювання ефективності, — формує теоретичну й практичну базу для побудови цифрових стратегій реагування на рівні міст, регіонів і територіальних громад. Такий підхід дає змогу структурувати інформаційну діяльність субнаціональних утворень, забезпечити її сталість і ввести до глобальної системи цифрової стійкості. Особливо важливою є здатність регіонів до формування власного публічного іміджу через цифрові наративи, а також до комунікації з міжнародними аудиторіями, діаспорними спільнотами й іноземними партнерами. Цей компонент формує репутаційну суб'єктність регіону й розширює арсенал інструментів м'якої сили.

Емпіричні приклади з країн Балтії, України, Канади та США демонструють практичну реалізацію цифрової парадипломатії, підтверджуючи її ефективність у захисті від інформаційного тиску, а також у просуванні демократичних цінностей і локальних інтересів у глобальному вимірі. Зокрема, досвід Естонії та Литви у використанні централізованих стратегій цифрової комунікації на муніципальному рівні або українські цифрові кампанії, реалізовані в партнерстві з діаспорами, демонструють потенціал парадипломатії як відповідального та впливового міжнародного механізму.

Повноцінне функціонування цифрової парадипломатії неможливе без якісної цифрової освіти, етичного контенту, розвитку інфраструктури цифрової безпеки та активної співпраці між муніципалітетами, технокомпаніями, МЗС, аналітичними центрами тощо. Лише поліцентрична, скоординована й інституційно підтримана цифрова комунікація здатна ефективно протидіяти багатовекторним дезінформаційним загрозам, забезпечуючи сталу демократичну стійкість і довіру в суспільстві.

Цифрова парадипломатія виявляється не лише актуальним об'єктом міждисциплінарного наукового аналізу, а й критично важливим інструментом сучасного врядування, який має бути системно інтегрований у практику регіонального розвитку, публічної дипломатії та інформаційної безпеки в глобалізованому цифровому світі.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні кількісних методик оцінювання ефективності цифрової парадипломатії, аналізі порівняльних кейсів у різних країнах та регіонах, вивченні механізмів співпраці муніципалітетів із техноплатформами й аналітичними центрами, а також у глибшому теоретичному осмисленні ролі цифрової комунікації у створенні нових форм глобальної суб'єктності субнаціональних акторів.

Подяка. Дослідження частково профінансовано Міністерством закордонних справ Чеської Республіки в межах проєкту № 23-PKV V-UM-4 «Посилення стандартів викладання, досліджень та міжнародного співробітництва в Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара (ДНУ)», реалізованого Карловим університетом і ДНУ.

Bibliography

- Atlantic Council. "Digital Forensic Research Lab (DFRLab)." Atlantic Council, 2023. <https://www.atlanticcouncil.org/programs/digital-forensic-research-lab/>
- Bennett, W. Lance, and Steven Livingston. "The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions." *European Journal of Communication* 33, no. 2 (2018): 122–39. <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>.
- Bjola, Corneliu, and James Pamment. "Digital Containment: Revisiting Containment Strategy in the Digital Age." *Global Affairs* 2, no. 3 (2016): 235–44. <https://doi.org/10.1080/23340460.2016.1239372>.
- Bjola, Corneliu, and Ruben Zaiotti, eds. *Digital Diplomacy and International Organisations: Autonomy, Legitimacy and Contestation*. Routledge, 2020. <https://www.routledge.com/Digital-Diplomacy-and-International-Organisations/Bjola-Zaiotti/p/book/9780367192826>.
- Bradshaw, Samantha, and Philip N. Howard. *The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation*. Oxford Internet Institute, 2019. <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf>.

- City of Toronto. "Open Data and Digital Engagement Strategy." City of Toronto Official Website, 2023. <https://www.toronto.ca/city-government/data-research-maps/open-data/open-data-strategy/>
- Cohen, Jared. *The Rise of Smart Cities in the Fight Against Disinformation*. Council on Foreign Relations, 2021. <https://www.cfr.org/blog/rise-smart-cities-fight-against-disinformation>.
- Cornago, Noe. "On the Normalization of Sub-State Diplomacy." *The Hague Journal of Diplomacy* 5, no. 1 (2010): 11–36. <https://doi.org/10.1163/187119110X12574285897128>.
- E-Estonia. "Digital Diplomacy in Practice: Estonia's Experience." e-Estonia, 2023. <https://e-estonia.com/digital-diplomacy-in-practice/>
- E-Estonia. "How Estonia Fights Disinformation." e-Estonia, 2022. <https://e-estonia.com/how-estonia-fights-disinformation/>
- ELTA. "Lithuania Strengthens Regional Response to Russian Disinformation." ELTA News, 2022. <https://www.elta.lt/news/lithuania-digital-response>.
- Kalathil, Shanthi, Daniel Kliman, and Susan K. Watson. *Countering China's Information Manipulation*. Center for International Media Assistance, 2020. <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2020/10/Countering-China-Information-Manipulation.pdf>.
- Kania, Elsa B. *The Logic of Chinese Information Operations*. The Jamestown Foundation, 2020. <https://jamestown.org/program/the-logic-of-chinese-information-operations/>
- Lecours, Andre. "New Institutionalism and the Study of Regions: Revisiting Prospects for Paradiplomacy." *Regional & Federal Studies* 12, no. 1 (2002): 20–40. <https://doi.org/10.1080/714004723>.
- Lucas, Edward, and James Pamment. *Defending Democracy in the Digital Domain: A Whole-of-Society Approach to Countering Disinformation*. Center for European Policy Analysis, 2022. <https://cepa.org/comprehensive-report/defending-democracy-in-the-digital-domain/>
- Manor, Ilan. *The Digitalization of Public Diplomacy*. Palgrave Macmillan, 2019. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-04789-4>.
- McConnell, Fiona, and Jason Dittmer. "Liminality and the Diplomacy of the British Overseas Territories: An Assemblage Approach." *Environment and Planning D: Society and Space* 36, no. 3 (2018): 508–528. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0263775817737318>.
- McNulty, Shannon, and Sofia Guerra. "City Diplomacy in the Digital Age." Carnegie Endowment for International Peace, 2022. <https://carnegieendowment.org/2022/04/12/city-diplomacy-in-digital-age-pub-86814>.
- Sevin, Efe. *Public Diplomacy and the Implementation of Foreign Policy in the Digital Age*. Cham: Springer, 2021. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-84583-4>.
- Ukraine Crisis Media Center (UCMC). "How Ukrainian Cities Build Digital Resilience through Diaspora Campaigns." UCMC, 2023. <https://uacrisis.org/en/diaspora-digital-resilience>.
- Ukrainian World Congress. "Digital Advocacy Campaigns: How the Ukrainian Diaspora Fights Disinformation." UWC News, 2023. <https://www.ukrainianworldcongress.org/news/digital-advocacy-campaigns-against-disinformation/>
- UN-Habitat. "Cities for Digital Rights: A Global Declaration." UN-Habitat, 2020. <https://citiesfordigitalrights.org/>
- Wardle, Claire, and Hossein Derakhshan. *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe, 2017. <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>.
- West, Darrell M. *The Future of Work: Robots, AI, and Automation*. Brookings Institution Press, 2021. <https://www.brookings.edu/book/the-future-of-work/>

Pavlo Petrov

Oles Honchar Dnipro National University

Ivan Holovko

Oles Honchar Dnipro National University

Ivan Kotov

Oles Honchar Dnipro National University

MODELING DIGITAL PARADIPLMACY IN THE GLOBAL SPACE. A STRATEGY FOR NEUTRALIZING INFORMATION THREATS

Abstract

The article explores the phenomenon of digital paradiplomacy as an innovative instrument for countering information threats in global space. The relevance of the topic stems from the growing role of disinformation campaigns in international politics, carried out by both state and non-state actors with the aim of undermining democratic institutions, damaging state reputations, and destabilizing local communities. The purpose of the study is to define the role of digital paradiplomacy in transforming contemporary international communication and to develop an algorithmic approach for its application in addressing global disinformation challenges, particularly in the activities of subnational actors. The article examines the transformation of diplomatic practices in the context of the digital age, as well as the theoretical foundations of paradiplomacy and its evolution from a supplementary component to a strategically significant component of international communication. It analyzes how subnational entities use digital platforms to shape narratives, engage with international audiences, counter disinformation, and mobilize support. A five-stage algorithm for digital paradiplomacy is proposed. The article presents examples of digital strategy implementation in countries such as Estonia, Lithuania, Ukraine, the United States, and Canada, demonstrating successful practices of integrating local initiatives into national and international digital security systems. Particular attention is given to the potential for municipalities to cooperate with diasporas, non-governmental organizations, and tech companies to amplify the international reach of their messages. The importance of digital literacy, ethical content, and institutional cooperation is emphasized as the foundational conditions for effective digital paradiplomacy. The conclusion argues that digital paradiplomacy is not only a crisis response tool but also a mechanism of strategic communication capable of strengthening democratic resilience, reputational subjectivity, and the informational autonomy of regions in the digital age. Future research should focus on quantitatively assessing the effectiveness of such strategies, developing adaptive local-level response tools, and deepening interdisciplinary analysis of the intersection between paradiplomacy, information security, and digital communications.

Keywords: digitalization, digital paradiplomacy, information threats, disinformation, municipal diplomacy, digital communication, subnational actors.

Подано / Submitted: 25.08.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 11.09.2025

Оприлюднено / Published: 07.10.2025

Петров Павло Григорович — кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин факультету суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Pavlo Petrov — Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations, Faculty of Social Sciences and International Relations, Oles Honchar Dnipro National University

<https://orcid.org/0000-0001-9124-1763>

E-mail: ppgdmo@gmail.com

Головко Іван Костянтинович — кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин факультету суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Ivan Holovko — Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations, Faculty of Social Sciences and International Relations, Oles Honchar Dnipro National University

<https://orcid.org/0000-0003-2907-3046>

E-mail: ivan.dnu@gmail.com

Котов Іван Дмитрович — здобувач вищої освіти за спеціальністю «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» факультету суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Ivan Kotov — student of the specialty “International Relations, Public Communications and Regional Studies”, Faculty of Social Sciences and International Relations, Oles Honchar Dnipro National University

<https://orcid.org/0009-0007-0027-5740>

E-mail: kotovvan57@gmail.com

.....
Цитування (Чикаго: виноски і бібліографія):

Петров, Павло, Іван Головко, та Іван Котов. «Моделювання цифрової парадипломатії в глобальному просторі. Стратегія нейтралізації інформаційних загроз». *Empirio 2*, спецвипуск (2025): 92–101. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.92-101>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Petrov, Pavlo, Ivan Holovko, and Ivan Kotov. “Modeling Digital Paradiplomacy in the Global Space. A Strategy for Neutralizing Information Threats.” *Empirio 2*, Special Issue (2025): 92–101. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.92-101> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.102-115>

УДК 378.014.3:005.6

Артем Бардась

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-8309-3796>

Максим Замковий

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-7697-8978>

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті розкрито зміст та еволюцію систем управління якістю в закладах вищої освіти (ЗВО) України й світу. Проаналізовано інтеграцію міжнародних стандартів ESG, визначено бар'єри впровадження сучасних моделей якості в українському контексті. Особливу увагу приділено внутрішнім системам забезпечення якості, цифровізації, участі стейкхолдерів, а також практикам саморегуляції якості. Розглянуто досвід використання метрик та показників ефективності, участі здобувачів вищої освіти і викладачів у процесах оцінювання якості, а також зв'язок між якістю і працевлаштованістю випускників. Представлено порівняльну аналітику моделей якості в країнах Європи та окреслено виклики, з якими стикаються українські ЗВО в умовах воєнного стану. Автори пропонують сучасну інтерпретацію системи управління якістю як динамічного, адаптивного механізму, що виходить за межі формального контролю. Новизна проведеного дослідження полягає в концептуалізації дуалістичної моделі вдосконалення освітнього процесу (Kaizen і Kairyo), у трактуванні поняття якості як організаційної культури, а також у пропозиції саморегуляційного підходу до оцінювання якості в ЗВО. Результати статті можуть бути використані керівниками закладів вищої освіти для вдосконалення внутрішніх систем забезпечення якості, формування стратегічних документів і планів розвитку. Окрім того, окреслені у статті підходи можуть бути застосовані під час побудови інституційних стратегій сталого розвитку, модернізації навчальних програм та впровадження інновацій у процеси викладання і навчання. Це особливо актуально в умовах глобальної конкуренції та з огляду на потребу узгодження з вимогами європейського освітнього простору.

Ключові слова: управління, система управління якістю, менеджмент якості, організація, заклади вищої освіти, освітній процес, забезпечення якості, Total Quality Management, Kaizen, Kairyo.

Постановка проблеми. У реаліях сучасності, коли знання стають головним ресурсом, якість вищої освіти визначає не лише конкурентоспроможність випускників, а й стратегічні перспективи розвитку суспільства. Управління якістю в закладах вищої освіти (ЗВО) постає як складна система, що вимагає інтеграції міжнародних стандартів, етичних принципів та ефективних управлінських практик. Водночас упровадження міжнародного досвіду управління якістю стикається з низкою перешкод, серед яких — недостатня адаптація до національного контексту, обмеженість ресурсів та опір змінам з боку академічної спільноти. Науковці Київського університету імені Бориса Грінченка, які вивчали питання комплексного управління якістю в українських вищих навчальних закладах із залученням міжнародного досвіду, дійшли висновків, що ефективне реформування управління ЗВО в Україні можливе лише за умови врахування специфіки національної освітньої політики та активного залучення всіх зацікавлених сторін¹. Варто також додати, що система управління якістю ґрунтується на академічній доброчесності, яка забезпечує довіру до результатів навчання та наукових досліджень. Впровадження кодексів доброчесності, систем перевірки на плагіат та комітетів з етики є обов'язковим елементом внутрішньої системи забезпечення якості. Оскільки внутрішня система забезпечення якості може слугувати індикатором ризиків у діяльності вишів, то це додатково підкреслює важливість академічної доброчесності в управлінні².

Забезпечення якості є головним чинником для інтеграції України до європейського освітнього простору. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту»³ та Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)⁴, українські ЗВО повинні впроваджувати внутрішні та зовнішні системи забезпечення якості. Це охоплює розроблення чітких процедур, критеріїв оцінювання та механізмів зворотного зв'язку для постійного вдосконалення освітніх програм⁵. Ефективне управління якістю неможливе без активної участі всіх зацікавлених сторін: здобувачів освіти, викладачів, роботодавців та державних органів. Залучення цих груп до процесу ухвалення рішень, розроблення освітніх програм та оцінювання їхньої ефективності забезпечує відповідність освіти потребам ринку праці та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління якістю освіти активно досліджують науковці європейського та азійського простору. Їхні праці охоплюють різноманітні аспекти, зокрема впровадження стандартів якості, вплив контексту на реалізацію політик і взаємозв'язок між якістю та працевлаштуванням випускників. До цієї проблематики зверталися Х. Альзафарі та Я. Урсін⁶, Дж. Аббас, К. Кумарі та В. М. Аль-Рахмі⁷, Д. К. Андраде-Гірон та ін.⁸ Серед українських науковців, які активно аналізують цю сферу, варто назвати таких провідних фахівців:

¹ O. Horban, T. Kuprii, R. Martych, and L. Panasiuk, "Implications of Total Quality Management in Ukrainian Higher Education Institutions: International Experience," *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu* 2 (2020): 126–30, <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-2/126>.

² Юлія Кравченко, «Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти як індикатор ризиків у діяльності закладу вищої освіти», *Науковий вісник: Державне управління* 1(13) (2023): 259–73, [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2\(12\)-259-273](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-259-273).

³ Верховна Рада України, *Про вищу освіту*, Закон України 1556-VII, ухвалено 1 липня 2014, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

⁴ *Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)*, ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14–15 травня 2015 (Київ: ЦС, 2015).

⁵ Irina Khomyshyn, "The Notion and Content of Quality Assurance of Higher Education in Ukraine," *Scientific Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences* 861 (2016): 341–45.

⁶ Khaled Alzafari and Jani Ursin, "Implementation of Quality Assurance Standards in European Higher Education: Does Context Matter?," *Quality in Higher Education* 25, no. 1 (2019): 58–75, <https://doi.org/10.1080/13538322.2019.1578069>.

⁷ Jawad Abbas, Kalpina Kumari, and Waleed Mugahed Al-Rahmi, "Quality Management System in Higher Education Institutions and Its Impact on Students' Employability with the Mediating Effect of Industry–Academia Collaboration," *Journal of Economic and Administrative Sciences*, published online January 2021, <https://doi.org/10.1108/JEAS-07-2021-0135>.

⁸ Daniel Cristóbal Andrade-Girón et al., "Quality Management System for Higher Education: A Systematic Review," *Data and Metadata* 2 (2023): 100, <https://doi.org/10.56294/dm2023100>.

О. Горбань⁹, С. Поліщук та О. Горбатюк¹⁰, О. Величко¹¹, Ю. Бондарчук, Т. Власюк та Н. Фастовець¹², О. Зарівна¹³, О. Кузьмак¹⁴, Л. Савга, О. Криклій та К. Кириченко¹⁵, Р. Миронова¹⁶ та ін.

Мета статті — проаналізувати сучасний стан та особливості управління якістю вищої освіти в Україні й світі, визначити ефективні моделі і механізми забезпечення якості, а також обґрунтувати шляхи вдосконалення внутрішніх систем управління якістю в ЗВО в умовах внутрішніх викликів.

Виклад основного матеріалу. Управління якістю в закладах вищої освіти пройшло складний шлях трансформації від формального контролю до стратегічного інструменту розвитку. Цей процес відображає зміну парадигм у глобальному освітньому просторі, де якість стала не лише технічним показником, а й ключовим чинником довіри, конкурентоспроможності та інноваційності. З початку 2010-х років глобалізація, цифровізація та масовий доступ до вищої освіти поставили нові вимоги до систем управління якістю. ЗВО зіткнулися з необхідністю адаптації до міжнародних стандартів, забезпечення прозорості та відповідності очікуванням стейкхолдерів. Сучасні системи управління якістю орієнтовані на гнучкість, стійкість та здатність до адаптації в умовах швидких змін. Особлива увага надається внутрішнім механізмам вдосконалення, залученню здобувачів вищої освіти до процесів забезпечення якості та використанню цифрових технологій для моніторингу та аналізу освітніх процесів.

Інституціоналізація системи управління якістю у вищій освіті України почалась із критичної потреби реформування національного освітнього простору відповідно до вимог Болонського процесу. Запровадження внутрішніх систем забезпечення якості, створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) та ухвалення нового Закону України «Про вищу освіту» (2014) стали відправними точками для інституційних змін¹⁷. НАЗЯВО впроваджує європейські стандарти ESG-2015, зосереджуючи увагу на прозорості, незалежності та ефективності зовнішнього оцінювання ЗВО. Водночас у відповідь на вимоги сьогодення університети почали впроваджувати власні внутрішні системи якості з акцентом на управлінські процедури, стратегічне планування, ризик-менеджмент та ефективне адміністрування освітнього процесу. Інтеграція управління якістю у стратегічне управління закладами є однією з ключових ознак сучасного менеджменту вищої освіти. Університети дедалі частіше застосовують такі інструменти стратегічного аналізу, як SWOT, KPI тощо, у поєднанні з оцінюванням якості освітніх послуг та управління. Це зумовлює поступовий перехід від бюрократичного адміністрування до моделі адаптивного управління, що орієнтується на результат, репутацію закладу, задоволення потреб здобувачів вищої освіти та зацікавлених сторін. Водночас важливим чинником інтеграції систем якості є цифровізація. Впровадження автоматизованих інформаційно-аналітичних систем у ЗВО дає змогу ефективно моніторити процеси, підвищити прозорість і обґрунтованість управлінських рішень. Однак реалії української вищої освіти створюють низку викликів для інституціоналізації

⁹ Horban et al., “Implications of Total Quality Management in Ukrainian Higher Education Institutions: International Experience.”

¹⁰ Світлана Поліщук і Оксана Горбатюк, «Проблема якості та ефективності управління закладом освіти», *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника* 10, № 1 (2023): 197–204, <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.1.197-204>.

¹¹ Oleksandr Velychko, Svitlana Khalatur, Nataliia Bondarchuk, and Mariia Bahorka, “Self-Regulation System of Continual Improvement of Quality and Efficiency in Higher Education: A Case of Ukraine,” *Knowledge and Performance Management* 6, no. 1 (2022): 11–26, [https://doi.org/10.21511/kpm.06\(1\).2022.02](https://doi.org/10.21511/kpm.06(1).2022.02).

¹² Julia Bondarchuk, Tetiana Vlasjuk, and Nataliia Fastovets, “Selected Issues of Assuring Quality in Higher Education in Ukraine in Modern Realia,” *Journal of Strategic Economic Research* 3 (2021): 8–17, <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2021.3.1>.

¹³ О. Зарівна, «Управління якістю освіти: досвід та інновації», *Наукові записки. Серія «Філологічна»* 25 (2012): 179.

¹⁴ Олена Кузьмак і Олег Кузьмак, «Управління якістю вищої освіти в Україні на шляху інтеграції у європейський простір (досвід Європейського Союзу)», *Наукові записки Національного університету «Острозька академія. Серія «Економіка»* 23(51) (2021): 16, [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-23\(51\)-16-21](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-23(51)-16-21).

¹⁵ Larisa Savga, Olena Krykliy, and Konstantin Kyrychenko, “The Role of Internal and External Stakeholders in Higher Education System in Ukraine,” *Business Ethics and Leadership* 2, no. 1 (2018): 32–43, [https://doi.org/10.21272/bel.2\(1\).32-43.2018](https://doi.org/10.21272/bel.2(1).32-43.2018).

¹⁶ Руслана Миронова, «Оціночно-аналітична діяльність в управлінні якістю вищої освіти», *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування* 1(2) (2022): 60–67.

¹⁷ Олена Кузьмак і Олег Кузьмак, «Управління якістю вищої освіти в Україні на шляху інтеграції у європейський простір (досвід Європейського Союзу)», 16.

управління якістю: недостатнє фінансування, фрагментарність внутрішніх політик якості, слабка участь стейкхолдерів та дефіцит кваліфікованого управлінського персоналу. Крім того, інтернаціоналізація ЗВО вимагає трансформації системи забезпечення якості відповідно до міжнародних стандартів, що потребує не лише нормативної, а й ціннісної адаптації.

Закордонні науковці Х. Альзафарі та Я. Урсін¹⁸ досліджують, як університети в різних країнах Європи впроваджують стандарти забезпечення якості відповідно до рекомендацій ESG і наскільки ці процеси залежать від національного контексту. Їхнє дослідження базується на даних, зібраних у 297 закладах вищої освіти з 20 країн, що дає змогу провести порівняльний аналіз і виокремити загальні тенденції та відмінності.

Рис. 1. Системи забезпечення якості в університетах¹⁹

Як бачимо з рис. 1, найбільше університетів (35,6 %) дотримуються національних стандартів, що свідчить про значну роль державної політики у формуванні підходів до забезпечення якості навіть у тих країнах, де університети мають високу автономію. Це може бути як наслідком історичних традицій централізованого управління, так і прагненням до уніфікації під контролем акредитаційних агентств, відповідно до вимог ESG. Другу позицію (26,6 %) займають ті ЗВО, які створили власні системи забезпечення якості. Це позитивний сигнал: університети демонструють ініціативу, адаптують підходи до свого контексту, стратегій і місії. Власна система, якщо вона добре продумана, часто краще відповідає потребам внутрішнього вдосконалення, ніж універсальні шаблони. Проте, оскільки таких університетів лише чверть, це свідчить про те, що поки що не всі готові або мають ресурси на розроблення та підтримку власних моделей. Натомість використання міжнародно визнаних моделей, як-от модель досконалості (6,7 %), ISO 9001 (6,4 %) та TQM (6,1 %), є відносно низьким. Це доволі несподівано для європейського освітнього простору, адже ці підходи вже давно апробовані в бізнес-секторі. Можливо, університети критично оцінюють їхню придатність для академічного середовища, яке має свої цінності, цикли та логіку функціонування. Цікаво, що 11,8 % ЗВО взагалі не використовують конкретної моделі. Тобто кожен дев'ятий університет фактично діє без чітко оформленої системи забезпечення якості. Це можна пояснити етапом реформ, обмеженими ресурсами або просто формальним підходом до внутрішнього управління. Така ситуація викликає певне занепокоєння, оскільки без системності важко говорити про реальне поліпшення результатів.

¹⁸ Alzafari and Ursin, "Implementation of Quality Assurance Standards in European Higher Education: Does Context Matter?"

¹⁹ Ibid.

Отже, навіть у європейському просторі, де, здавалося б, має переважати комплексний підхід до якості, ми бачимо доволі різномірну картину. Деякі університети дотримуються національних вимог, інші шукають власних шляхів, а частина ще не має чіткого розуміння, що таке якість у сучасній освіті. Утім, діаграма на рис. 1 демонструє радше не те, що краще чи гірше, а те, що університети перебувають у постійному процесі пошуку моделі якості, яка справді працює в їхньому контексті. Дослідники також наголошують на нерівномірності впровадження ESG серед різних країн²⁰. Наприклад, Нідерланди, Литва, Данія та Естонія мають високий рівень інтеграції стандартів, тоді як Італія, Чехія та Косово відстають. Це підтверджує тезу про те, що ефективність впровадження стандартів значною мірою залежить від національного законодавства, політичної підтримки та інституційної зрілості.

Д. Аббас, К. Кумарі та В. Аль-Рахмі²¹ здійснили емпіричний аналіз впливу систем управління якістю в закладах вищої освіти на працевлаштованість здобувачів вищої освіти з урахуванням посередницької ролі співпраці між університетами та представниками промисловості. Їхнє дослідження базується на концепції людського капіталу і розглядає освітній процес як інвестицію в професійну підготовку фахівців для їхньої реалізації в динамічному середовищі ринку праці. Методологічно вони спираються на модель Європейського фонду управління якістю, яка дає змогу системно оцінювати такі ключові елементи, як лідерство, стратегія, управління персоналом, ресурси, партнерство, а також освітні процеси²². У межах дослідження було опитано 324 здобувачів вищої освіти університетів Лондона зі спеціальностей бізнесу, інженерії та інформаційних технологій — сфер, тісно пов'язаних із вимогами сучасного ринку праці. Основна гіпотеза авторів полягає в тому, що ефективне функціонування системи управління якістю у ЗВО позитивно впливає на рівень готовності випускників до професійної реалізації²³. Працевлаштованість розглядають як багатовимірне поняття, що охоплює знання, професійні навички, когнітивні здібності та особистісні характеристики здобувачів вищої освіти. Результати дослідження свідчать про те, що така співпраця виконує роль посередника, посилюючи вплив системи управління якістю на працевлаштованість здобувачів. Зокрема, йдеться про впровадження практичних елементів в освітній процес, спільне розроблення освітніх програм, стажування, проєктні роботи тощо. Дослідники зазначають, що саме активна взаємодія з роботодавцями дає змогу забезпечити релевантність здобутих компетентностей до актуальних потреб ринку²⁴. Також наголошено на важливості стратегічного бачення та лідерства в управлінні якістю. Найбільш значущими чинниками, що впливають на ефективність системи управління якістю, визнано саме стратегію розвитку університетів та якість управлінських рішень на рівні адміністрації. Водночас акцентовано увагу на необхідності залучення до процесів внутрішнього забезпечення якості всіх стейкхолдерів, включно з викладачами, здобувачами освіти та зовнішніми партнерами.

У підсумку дослідження підтверджує, що система управління якістю в університетах є не ізольованим адміністративним інструментом, а частиною освітнього процесу, здатною впливати на кінцевий результат навчання, підготовку конкурентоспроможного фахівця. Залучення партнерів до освітнього процесу значно підвищує практичну значущість здобутих знань і сприяє адаптації випускників до реальних умов професійної діяльності. Як бачимо, система управління якістю має фундаментальний вплив на якість сучасної вищої освіти та її прямий зв'язок із результатами навчання, орієнтованими на працевлаштування.

Д. К. Андраде-Гірон²⁵ та ін. ідентифікують основні моделі, чинники успіху та обмеження у впровадженні системи управління якістю (СУЯ) на основі аналізу 23 досліджень, відібраних із понад 880 джерел у провідних наукових базах (Scopus, IEEE Xplore, ScienceDirect), згідно

²⁰ Alzafari and Ursin, "Implementation of Quality Assurance Standards in European Higher Education."

²¹ Abbas, Kumari, and Al-Rahmi, "Quality Management System in Higher Education Institutions and Its Impact on Students' Employability with the Mediating Effect of Industry–Academia Collaboration."

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Andrade-Girón et al., "Quality Management System for Higher Education: A Systematic Review," 100.

з методологією PRISMA. Вони констатують про домінування моделі ISO 9001, яка фігурує в 69,56 % досліджень. Водночас такі моделі, як EFQM, TQM і Malcolm Baldrige, мають значно менше поширення — лише по 4,35 % кожна²⁶. Це демонструє, що більшість ЗВО орієнтується на стандартизовану, універсально прийнятну систему якості, яка водночас є доволі гнучкою для адаптації до особливостей окремих освітніх систем. Втім, робиться акцент на складності впровадження СУЯ. Найбільш серйозними перешкодами є обмежені фінансові ресурси, жорстка структура управління, недостатній рівень культури якості та відсутність чіткого механізму моніторингу й оцінювання результатів. Особливо актуальними ці проблеми є для країн, що розвиваються, наприклад, Анголи, Молдови, Еквадору, у яких фіксують не лише дефіцит ресурсів, а й нестачу мотивації у викладачів і управлінців до впровадження контрольних процедур²⁷. Окрему увагу надано рольовій функції керівництва: за ISO 9001:2015 саме лідерство стає базовим принципом якісного управління. Без залучення топменеджменту і формування культури відповідальності СУЯ не функціонуватиме ефективно²⁸. У цьому контексті важливою є спроможність до стратегічного планування, зокрема чітке визначення цілей, показників і процедур самооцінювання. Варто зазначити, що процесна модель якості (з акцентом на планування, виконання, перевірку та вдосконалення), на думку авторів²⁹, є однією з найрезультативніших. Наприклад, в університетах Мексики акцент зроблено на стратегічному вирівнюванні процесів, тоді як в університетах Малайзії — на балансі між професіоналізмом і академічною автономією, що іноді вступають у конфлікт із вимогами ISO 9001. Як бачимо, успішна реалізація СУЯ залежить від поєднання інституційної гнучкості, культурної відповідності, лідерської підтримки та наявності системи оцінювання.

Питання управління якістю також потребують уваги та вивчення і в українському вимірі. Зокрема, Л. Савга разом із О. Криклій та К. Кириченком³⁰ розглядають роль стейкхолдерів у системі вищої освіти України з акцентом на їхній вплив на формування та функціонування внутрішніх систем забезпечення якості в закладах вищої освіти. Теоретичним підґрунтям дослідження є теорія стейкхолдерів, згідно з якою організація має орієнтуватися на задоволення потреб усіх зацікавлених сторін, а не лише внутрішніх учасників. Відповідно до цієї концепції, заклади вищої освіти не можуть успішно функціонувати без системної роботи з широким колом акторів, включно зі здобувачами, викладачами, адміністрацією, роботодавцями, державними органами, випускниками, партнерськими організаціями, громадою тощо. Одним із основних результатів дослідження є розширена класифікація стейкхолдерів за такими ознаками³¹:

- розташування (внутрішні, зовнішні, прикордонні);
- рівень відповідальності (первинні, вторинні);
- рівень впливу на ухвалення рішень;
- форми прояву впливу;
- фінансова зацікавленість;
- статус залучення;
- потенціал до співпраці чи загрози.

Важливим елементом є також виділення типів інтересів (економічні, соціальні, моральні) та рівня значущості (латентні, очікувані, вирішальні стейкхолдери)³². На основі аналізу результатів всеукраїнського опитування вишів щодо розвитку внутрішніх систем забезпечення якості наведено такі результати³³: наприклад, лише 32,7 % вишів залучають зовнішніх стейкхолдерів до розроблення та перегляду освітніх програм, а випускників — лише 9,8 %. Натомість домінують адміністративні структури та академічний персонал. Окрему увагу надано участі

²⁶ Andrade-Girón et al., “Quality Management System for Higher Education: A Systematic Review,” 100.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Savga, Krykliy, and Kyrychenko, “The Role of Internal and External Stakeholders in Higher Education System in Ukraine.”

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid.

здобувачів вищої освіти. Хоча здобувачі формально введені до управлінських органів (у 161 закладі), їхня участь в оцінюванні освітніх програм або самооцінюванні є неповною та переважно формальною. У більшості університетів немає реальних механізмів врахування думки здобувачів під час ухвалення стратегічних рішень. Результати дослідження також наголошують на низькому рівні активності викладачів у системі забезпечення якості. Лише 85 закладів повідомили про регулярне опитування викладачів з цього питання. У контексті формування освітньої політики автори вказують на домінування державних органів, до того ж їхня участь часто набуває формального характеру. Як відповідь на зазначені виклики автори дослідження пропонують модель вибору та узгодження інтересів стейкхолдерів, яка має три етапи³⁴: аналіз і вибір ключових груп, узгодження інтересів і потреб, формування управлінських рішень з урахуванням пріоритетів кожної групи. На нашу думку, така модель може бути доволі ефективною щодо внутрішніх систем забезпечення якості.

Також досліджують розроблення та впровадження додаткової системи саморегуляції для забезпечення постійного вдосконалення якості та ефективності вищої освіти в Україні. Олександр Величко, Світлана Халатур, Наталія Бондарчук і Марія Багорка³⁵ обґрунтовують необхідність доповнення чинної моделі державної акредитації, яка ґрунтується переважно на експертизі, альтернативним механізмом оцінювання — кількісним і метричним підходом³⁶, що сприятиме розвитку ЗВО без прямого зовнішнього тиску. Головна проблема, на якій зосереджено увагу, полягає в обмеженості чинної системи зовнішнього забезпечення якості, зокрема її залежності від людського чинника та значних фінансових витрат. В умовах війни та скорочення державного фінансування така модель стає ще менш стійкою. Вказано на негативні наслідки застосування систем КРІ в освітньому середовищі, відомі як закон Кемпбелла та закон Гудхарта, що зумовлюють спотворення поведінки суб'єктів, які прагнуть досягти формальних цілей без реального підвищення якості³⁷. Запропонована система саморегуляції ґрунтується на концепції мотивації через зовнішні стимули, що не вимагають прямого втручання регулюючих органів. Основними її інструментами є метрики, які охоплюють чотири ключові сегменти³⁸ діяльності ЗВО:

- навчання за професією (вимірюється, зокрема, відсотком доходу випускника від середньої зарплати в галузі);
- наука і дослідження (з урахуванням індексації публікацій, кuartилів, співавторства тощо);
- інновації, роботи та послуги (обсяг залучених коштів на одного науково-педагогічного працівника);
- освітня та соціальна активність (результати експертного / громадського голосування).

Для кожного з цих сегментів розроблено формули та алгоритми розрахунку індикаторів, з подальшою можливістю інтеграції результатів у рейтинг університетів. Інноваційним елементом є запровадження демотивуючого коефіцієнта для аутсайдерської стратегії, що стимулює навіть університети з низькими рейтингами до розвитку. Важливим наслідком використання цієї системи є автоматичне коригування обсягу ліцензій на набір здобувачів залежно від змін у рейтинговій позиції закладу³⁹. Такий підхід пропонує перехід від прямого бюджетного регулювання до непрямого стимулювання через створення можливостей для формування контингенту. Запропоновано дуалістичну модель, що поєднує систему Kaigu (глибокі періодичні вдосконалення через інституційні зміни та інвестиції) і Kaizen (щоденні дрібні поліпшення, що забезпечуються саморегуляцією і метричним підходом)⁴⁰. Тобто запропоновано інтеграцію двох систем — експертної та метричної — для побудови ефективної, прозорої, менш затратної та більш стабільної системи

³⁴ Savga, Krykliy, and Kyrychenko, "The Role of Internal and External Stakeholders in Higher Education System in Ukraine."

³⁵ Velychko, Khalatur, Bondarchuk, and Bahorka, "Self-Regulation System of Continual Improvement of Quality and Efficiency in Higher Education: A Case of Ukraine."

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

забезпечення якості, яка забезпечуватиме сталість результатів і мотивацію до розвитку в умовах післявоєнної трансформації української вищої освіти.

Світлана Поліщук та Оксана Горбатюк⁴¹ проводять комплексний аналіз проблеми якості та ефективності управління закладами вищої освіти в Україні. Акцент зроблено на стратегічних викликах, які супроводжують реформування управлінської системи освіти в умовах соціально-економічних трансформацій, зокрема процесів децентралізації, розширення автономії та необхідності формування управлінських рішень на основі сучасних підходів. Постає декілька ключових проблем. По-перше, це недостатній рівень професійної готовності керівників до управлінської діяльності, що зумовлює суперечність між вимогами реформ і наявними управлінськими компетенціями. По-друге, потреба у формуванні нового покоління лідерів, здатних ухвалювати обґрунтовані рішення, впроваджувати інновації, налагоджувати ефективну взаємодію в освітньому середовищі⁴². Професіоналізм керівника є головним чинником, що визначає якість управлінської системи загалом. Наприклад, виокремлено плановий, зростаючий (поступовий) та проєктний підходи. Зазначено, що плановий підхід дає змогу чітко структурувати діяльність, але може сприйматись виконавцями як формальний. Зростаючий підхід передбачає поступове впровадження змін, але є загроза зупинки на проміжному рівні⁴³. Проєктний підхід є гнучким, однак потребує системного супроводу та участі всього колективу. Окремий акцент зроблено на методологічних підходах до управління: системному, ситуаційному та оптимізаційному, які автори вважають фундаментальними для побудови якісного управлінського процесу⁴⁴. Якість управління визначають за такими критеріями, як якість управлінських рішень, взаємодії, результатів і самого управлінського процесу⁴⁵. Такі критерії мають охоплювати всі сфери діяльності закладу освіти.

Науковиці Юлія Бондарчук, Тетяна Власюк і Наталія Фастовець⁴⁶ наголошують, що якість вищої освіти відіграє ключову роль у політичному, управлінському, економічному та соціальному розвитку держави. На їхню думку, що вищий рівень освіти — то вищий рівень життя⁴⁷. Ми можемо погодитися з тим, що Україна, попри складні внутрішні умови, має значний потенціал у вигляді сформованої інституційної структури вищої освіти. Проте функціонування цієї структури супроводжується низкою істотних проблем. Основними недоліками, зокрема, є слабкі зв'язки між закладами вищої освіти та бізнесом, відсутність розвиненої системи монетизації співпраці здобувачів із приватними компаніями, а також низький рівень зацікавленості університетів у створенні інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів)⁴⁸. Усе це негативно позначається на конкурентоспроможності української вищої освіти. Також наголошено на диспропорціях на ринку праці, спричиненим незбалансованістю між структурою підготовки фахівців та реальними потребами економіки. Проблема загострюється ще й територіальною нерівномірністю розвитку, адже кваліфіковані кадри масово мігрують до великих міст або за кордон. Як наслідок, зменшується кількість потенційних абітурієнтів, що загрожує сталості функціонування ЗВО⁴⁹. Зокрема, однією з вагомих проблем є конкуренція з боку європейських університетів, які приваблюють українську молодь високими рейтингами, програмами обміну, стипендіями та нижчими витратами на навчання (з урахуванням якості послуг). Це створює додатковий виклик для української вищої освіти, якій доволі важко конкурувати в аспектах якості та міжнародної мобільності. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації освіти Україна повинна розвивати ЗВО як освітньо-наукові центри інноваційного типу.

⁴¹ Поліщук і Горбатюк, «Проблема якості та ефективності управління закладом освіти».

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Bondarchuk, Vlasjuk, and Fastovets, "Selected Issues of Assuring Quality in Higher Education in Ukraine in Modern Realia."

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

Оксана Зарівна⁵⁰ осмислює проблеми забезпечення якості освіти в умовах трансформації суспільства до інформаційного типу та глобалізованого простору. Увага науковиці прикута до пошуку ефективних моделей управління якістю, здатних забезпечити соціальну значущість та результативність освітнього процесу в Україні з урахуванням світових тенденцій і національного контексту. Наголошено, що на сучасному етапі освіта стикається з новими викликами, зумовленими швидкими суспільними, економічними та технологічними змінами, а тому зростають вимоги до змісту освіти, методів навчання, компетентностей, яких мають досягти випускники, та до управлінських рішень у сфері освіти⁵¹. У цьому контексті управління якістю — це не формальна система контролю, а динамічний механізм модернізації освіти, орієнтований на інтеграцію до європейського освітнього простору, формування компетентнісного підходу та соціалізацію особистості. Натомість Руслана Миронова⁵² звертає увагу на те, що в основі ефективного управління якістю має бути комплексна та науково обґрунтована оціночно-аналітична діяльність, яка дає змогу ухвалювати стратегічні та оперативні рішення на всіх рівнях освітньої системи. Вона зазначає, що має бути розбудована така модель управління якістю, яка спирається на достовірні, системно зібрані та інтерпретовані дані, а також використовує збалансовану систему показників, що дає змогу враховувати не лише результати навчання, а й соціальні, економічні та організаційні контексти⁵³. За висновками Р. Миронової, сьогодні на зміну формальному підходу до оцінювання якості приходить динамічна модель, яка трактує якість освіти як результат позитивних змін у процесах і результатах діяльності⁵⁴. У цьому контексті ключовими елементами системи управління якістю є побудова ієрархії інформаційних потоків, застосування статистичних моделей вимірювання, впровадження інструментів динамічного і прогностичного аналізу, стандартизація процедур збору та обробки даних⁵⁵. Важливою є ідея використання підходу «Measure of Change», який передбачає застосування методів максимальної правдоподібності для оцінювання змін навчальних досягнень у часі, що забезпечує високу надійність та валідність отриманих результатів. Цікавим є бачення структури збалансованої системи показників за рівнями управління: від макрорівня (державного) до індивідуального рівня здобувача із зазначенням основних та контекстних факторів, що впливають на оцінювання якості⁵⁶. Можемо говорити про формування цілісного підходу до сучасного управління якістю вищої освіти, в якому оцінювання і аналітика відіграють не другорядну, а визначальну роль. Університети можуть впровадити сучасні цифрові інструменти для збору та обробки інформації, створивши ієрархію інформаційних потоків — від здобувачів і викладачів до адміністративних підрозділів і ректорату. Використання статистичних моделей і методів динамічного аналізу, зокрема підходу «Measure of Change», дасть змогу відстежувати динаміку покращень або проблем в освітньому процесі згодом і вчасно коригувати управлінські рішення.

В умовах воєнного стану забезпечення якості освіти в університеті потребує переорієнтації на управлінську гнучкість, ефективну координацію процесів та ухвалення рішень. Такий підхід передбачає розгляд системи якості як комплексу взаємопов'язаних бізнес-процесів, кожен з яких має чітку мету, відповідальних осіб, індикатори результативності та механізми зворотного зв'язку. Зокрема, процеси навчання, моніторингу академічної успішності, організації дистанційного доступу до ресурсів мають бути формалізовані, стандартизовані та адаптовані до нестабільного середовища. Університет у таких умовах має діяти як єдина керована система: систематизоване збирання інформації про труднощі здобувачів вищої освіти, наявність альтернативних форматів навчання (відеозаписи, гнучкі дедлайни, індивідуальні графіки) і готовність оперативно коригувати процеси. Усе це має бути частиною циклу управління якістю. Орієнтація на результат, а не

⁵⁰ Зарівна, «Управління якістю освіти: досвід та інновації».

⁵¹ Там само.

⁵² Миронова, «Оціночно-аналітична діяльність в управлінні якістю вищої освіти».

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

на формальність процедур, дає змогу зберігати стійкість навіть за умов обмежених ресурсів. Отже, у межах TQM система якості в університеті перетворюється з сукупності звітів на інструмент реального управління, що забезпечує адаптивність, прозорість і постійне вдосконалення освітнього процесу.

Рис. 2. Розподіл відповідей здобувачів освіти на запитання щодо процедур у разі асинхронного режиму навчання, які дають змогу зробити освітній процес зручним та ефективним

Джерело: власні дослідження авторів

Застосування філософії TQM у ЗВО передбачає поєднання підходів Kaizen та Kairyo: перший — як основа повсякденної практики поступового вдосконалення освітнього процесу, що підтверджується результатами опитування здобувачів освіти, а другий — як стратегія радикальних змін у разі виявлення критичних розривів у якості (наприклад, заміна навчальної платформи або реформування політики академічної доброчесності).

Результати внутрішнього опитування «Забезпечення якості освіти під час освітнього процесу в асинхронному режимі в умовах війни. Погляди здобувачів освіти», проведеного в березні 2025 р. в Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» (рис. 2), свідчать про високий рівень адаптивності освітнього середовища: понад 60 % здобувачів вищої освіти зазначили, що мають доступ до відеозаписів занять, можуть користуватись повним обсягом навчальних матеріалів у Moodle, а також викладачі створюють гнучкі умови для здачі робіт чи проходження заліків у разі технічних труднощів. Усі ці елементи є прикладами щоденних «малих» поліпшень, які формують довіру та задоволення в освітньому процесі. Натомість підхід Kairyō передбачає реалізацію кардинальних змін у разі виявлення критичних розривів у якості. Наприклад, якщо аналіз таких опитувань виявить системні проблеми з цифровою інфраструктурою або неефективністю платформи Moodle, це може стати підставою для запровадження нових технологічних рішень, зміни політик або організаційної реструктуризації. Отже, комбінація Kaizen і Kairyo дає змогу університету підтримувати динамічну та гнучку систему управління якістю, яка реагує як на повсякденні, так і на стратегічні виклики.

Висновки. У результаті глибокого аналізу проблематики управління якістю освіти в закладах вищої освіти стає очевидним: ідеться не лише про технічне або адміністративне завдання, а й про глибоко системну, ціннісну та стратегічну трансформацію вищої освіти, яка торкається всіх рівнів функціонування університетів — від щоденної організації освітнього процесу до формування національної політики. Вища освіта не може існувати окремо від ринку праці, міжнародних стандартів, потреб здобувачів і динаміки цифрового середовища. Якість — не формальна

категорія, а ознака живого, гнучкого та рефлексивного організму, здатного адаптуватися, змінюватися й навчатися разом із суспільством. Забезпечення якості вищої освіти — це не окремий проєкт чи модна ініціатива. Це спосіб існування сучасного університету. Якість — це довіра. А довіра — це основа розвитку. Українські ЗВО, які зуміють побудувати систему якості не на страху перед перевітками, а на цінностях відкритості, партнерства і вдосконалення, матимуть шанс не лише вижити, а й стати справжніми центрами формування майбутнього.

Список використаної літератури

- Верховна Рада України. *Про вищу освіту*. Закон України 1556-VII. Ухвалено 1 липня 2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
- Зарівна, О. «Управління якістю освіти: досвід та інновації». *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Серія «Філологічна» 25 (2012): 179–81.
- Кравченко, Юлія. «Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти як індикатор ризиків у діяльності закладу вищої освіти». *Науковий вісник: Державне управління* 1(13) (2023): 259–73. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2\(12\)-259-273](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-259-273).
- Кузьмак, Олена, і Олег Кузьмак. «Управління якістю вищої освіти в Україні на шляху інтеграції у європейський простір (досвід Європейського Союзу)». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка» 23(51) (2021): 16–21. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-23\(51\)-16-21](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-23(51)-16-21).
- Миронова, Руслана. «Оціночно-аналітична діяльність в управлінні якістю вищої освіти». *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. Серія: Публічне управління та адміністрування 1(2) (2022): 60–67.
- Поліщук, Світлана, і Оксана Горбатюк. «Проблема якості та ефективності управління закладом освіти». *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника* 10, № 1 (2023): 197–204. <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.1.197-204>.
- Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)*. Ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14–15 травня 2015 року. Київ: ТОВ «ІЦ», 2015.
- Abbas, Jawad, Kalpina Kumari, and Waleed Mugahed Al-Rahmi. “Quality Management System in Higher Education Institutions and Its Impact on Students’ Employability with the Mediating Effect of Industry–Academia Collaboration.” *Journal of Economic and Administrative Sciences*. Published online January 2021. <https://doi.org/10.1108/JEAS-07-2021-0135>.
- Alzafari, Khaled, and Ursin Jani. “Implementation of Quality Assurance Standards in European Higher Education: Does Context Matter?” *Quality in Higher Education* 25, no. 1 (2019): 58–75. <https://doi.org/10.1080/13538322.2019.1578069>.
- Andrade-Girón, Daniel Cristóbal, William Joel Marín-Rodríguez, Marcelo Zúñiga-Rojas, Edgar Tito Susanibar-Ramirez, and Irina Patricia Calvo-Rivera. “Quality Management System for Higher Education: A Systematic Review.” *Data and Metadata* 2 (2023): 100. <https://doi.org/10.56294/dm2023100>.
- Bondarchuk, Julia, Tetiana Vlasuk, and Nataliia Fastovets. “Selected Issues of Assuring Quality in Higher Education in Ukraine in Modern Realia.” *Journal of Strategic Economic Research* 3 (2021): 8–17. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2021.3.1>.
- Horban, O., T. Kuprii, R. Martych, and L. Panasiuk. “Implications of Total Quality Management in Ukrainian Higher Education Institutions: International Experience.” *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu* 2 (2020): 126–30. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-2/126>.
- Khomyshyn, Irina. “The Notion and Content of Quality Assurance of Higher Education in Ukraine.” *Scientific Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences* 861 (2016): 341–45.
- Savga, Larisa, Olena Kryklii, and Konstantin Kyrychenko. “The Role of Internal and External Stakeholders in Higher Education System in Ukraine.” *Business Ethics and Leadership* 2, no. 1 (2018): 32–43. [https://doi.org/10.21272/bel.2\(1\).32-43.2018](https://doi.org/10.21272/bel.2(1).32-43.2018).
- Velychko, Oleksandr, Svitlana Khalatur, Nataliia Bondarchuk, and Mariia Bahorka. “Self-Regulation System of Continual Improvement of Quality and Efficiency in Higher Education: A Case of Ukraine.” *Knowledge and Performance Management* 6, no. 1 (2022): 11–26. [https://doi.org/10.21511/kpm.06\(1\).2022.02](https://doi.org/10.21511/kpm.06(1).2022.02).

Bibliography

- Abbas, Jawad, Kalpina Kumari, and Waleed Mugahed Al-Rahmi. "Quality Management System in Higher Education Institutions and Its Impact on Students' Employability with the Mediating Effect of Industry–Academia Collaboration." *Journal of Economic and Administrative Sciences*. Published online January 2021. <https://doi.org/10.1108/JEAS-07-2021-0135>.
- Alzafari, Khaled, and Ursin Jani. "Implementation of Quality Assurance Standards in European Higher Education: Does Context Matter?" *Quality in Higher Education* 25, no. 1 (2019): 58–75. <https://doi.org/10.1080/13538322.2019.1578069>.
- Andrade-Girón, Daniel Cristóbal, William Joel Marín-Rodríguez, Marcelo Zúñiga-Rojas, Edgar Tito Susanibar-Ramirez, and Irina Patricia Calvo-Rivera. "Quality Management System for Higher Education: A Systematic Review." *Data and Metadata* 2 (2023): 100. <https://doi.org/10.56294/dm2023100>.
- Bondarchuk, Julia, Tetiana Vlasuk, and Nataliia Fastovets. "Selected Issues of Assuring Quality in Higher Education in Ukraine in Modern Realia." *Journal of Strategic Economic Research* 3 (2021): 8–17. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2021.3.1>.
- Horban, O., T. Kuprii, R. Martych, and L. Panasiuk. "Implications of Total Quality Management in Ukrainian Higher Education Institutions: International Experience." *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu* 2 (2020): 126–30. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-2/126>.
- Khomyshyn, Irina. "The Notion and Content of Quality Assurance of Higher Education in Ukraine." *Scientific Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences* 861 (2016): 341–45.
- Kravchenko, Yuliia. "The Internal System of Higher Education's Quality Assurance as an Indicator of Risks in the Institution of Higher Education's Activities." *Scientific Herald: Public Administration* 1(13) (2023): 259–73. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2\(12\)-259-273](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-259-273) [in Ukrainian].
- Kuzmak, Olena, and Oleh Kuzmak. "Quality Management of Higher Education in Ukraine on the Way of Integration into the European Space (Experience of the European Union)." *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Economics Series* 23(51) (2021): 16–21. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-23\(51\)-16-21](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-23(51)-16-21) [in Ukrainian].
- Myronova, Ruslana. "Assessment and Evaluation in Higher Education Quality Management." *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Public Management and Administration* 1(2) (2022): 60–67 [in Ukrainian].
- Polishchuk, Svitlana, and Oksana Horbatiuk. "The Problem of Quality and Efficiency of Educational Institution Management." *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* 10, no. 1 (2023): 197–204. <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.1.197-204> [in Ukrainian].
- Savga, Larisa, Olena Kryklii, and Konstantin Kyrychenko. "The Role of Internal and External Stakeholders in Higher Education System in Ukraine." *Business Ethics and Leadership* 2, no. 1 (2018): 32–43. [https://doi.org/10.21272/bel.2\(1\).32-43.2018](https://doi.org/10.21272/bel.2(1).32-43.2018).
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. Approved by the Ministerial Conference in Yerevan, 14–15 May 2015. Kyiv: CS Ltd., 2015 [in Ukrainian].
- Velychko, Oleksandr, Svitlana Khalatur, Nataliia Bondarchuk, and Mariia Bahorka. "Self-Regulation System of Continual Improvement of Quality and Efficiency in Higher Education: A Case of Ukraine." *Knowledge and Performance Management* 6, no. 1 (2022): 11–26. [https://doi.org/10.21511/kpm.06\(1\).2022.02](https://doi.org/10.21511/kpm.06(1).2022.02).
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On Higher Education*. Law of Ukraine 1556-VII. Adopted July 1, 2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Zarivna, O. "Upravlinnia yakistiu osvity: dosvid ta innovatsii." *Naukovi Zapysky. Seriya 'Filolohichna'* 25 (2012): 179–81 [in Ukrainian].

Artem Bardas

Dnipro University of Technology

Maksym Zamkovyi

Dnipro University of Technology

QUALITY MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Abstract

The article reveals the content and evolution of quality management systems in higher education institutions in Ukraine and worldwide. It analyzes the integration of international ESG standards and identifies barriers to implementing modern quality models in the Ukrainian context. Particular attention is paid to internal quality assurance systems, digitalization, stakeholder engagement, and practices of quality self-regulation. The article examines the use of metrics and performance indicators, the involvement of students and academic staff in quality assessment processes, and the link between educational quality and graduate employability. A comparative analysis of quality models in European countries is presented, as well as the challenges faced by Ukrainian higher education institutions under martial law. The authors propose a modern interpretation of the educational quality management system as a dynamic and adaptive mechanism that goes beyond formal control. The novelty lies in the conceptualization of a dual model for improving the educational process (Kaizen and Kairyo), in the interpretation of quality as part of organizational culture, and in the proposal of a self-regulatory approach to quality assessment in higher education institutions. The results of the article can be used by university leaders to enhance internal quality assurance systems and to develop strategic documents and institutional development plans. Additionally, the approaches outlined in the article may be applied to the development of institutional strategies for sustainable development, curriculum modernization, and the implementation of innovations in teaching and learning processes. This is particularly relevant in the context of global competition and the need to align with the requirements of the European Higher Education Area.

Keywords: management, quality management system, quality management, organization, higher education institutions, educational process, quality assurance, Total Quality Management (TQM), Kaizen, Kairyo.

*Подано / Submitted: 29.08.2025**Схвалено до публікації / Accepted: 18.09.2025**Оприлюднено / Published: 07.10.2025*

Бардась Артем Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Artem Bardas — Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Management, Dnipro University of Technology

ORCID iD: 0000-0002-8309-3796

E-mail: bardas.a.v@nmu.one

Замковий Максим Юрійович — здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри менеджменту Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Maksym Zamkovyi — PhD student at the Department of Management, Dnipro University of Technology

ORCID iD: 0000-0001-7697-8978

E-mail: zamkovyi.m.y@nmu.one

.....

Цитування (Чикаго: виноска і бібліографія):

Бардась, Артем, і Максим Замковий. «Управління якістю в умовах трансформації вищої освіти України». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 102–115. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.102-115>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Bardas, Artem, and Maksym Zamkovyi. “Quality Management in the Context of the Transformation of Higher Education in Ukraine.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 102–115. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.102-115> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.116-127>
УДК 334.73:330.1

Любов Жарова

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0002-3568-775X>

ВІД ТРАДИЦІЙ ДО ГНУЧКОСТІ: ІНСТРУМЕНТИ МЕНЕДЖМЕНТУ У VUCA-РЕАЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості застосування нових інструментів управління в умовах волатильності, невизначеності, складності та неоднозначності (Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous (VUCA)). Науковою гіпотезою, покладеною в основу дослідження, є припущення щодо можливості адаптації традиційних інструментів і підходів у менеджменті та створення нових на основі критичного аналізу використовуваних підходів до управління та їхньої неефективності. Обґрунтовано, що традиційні методи управління поступово втрачають ефективність у динамічному середовищі, яке характеризується швидкими технологічними змінами, глобалізаційними процесами та зростаючою конкуренцією. Доведено необхідність впровадження інноваційних організаційних моделей (Agile, Holacrasy, Teal), що забезпечують гнучкість, адаптивність та залучення персоналу. Розкрито значення розвитку системного мислення, картографування стейкхолдерів і формування динамічних компетенцій для підвищення стійкості організації. Проаналізовано приклади успішних компаній, які завдяки цифровій трансформації, управлінню змінами та диверсифікації ресурсів досягли конкурентних переваг. Особливу увагу приділено створенню культури безперервного навчання, інноваційності та інклюзії як стратегічних чинників розвитку. Запропоновано підходи до оцінювання ефективності нових інструментів управління, що виходять за межі фінансових показників і охоплюють адаптивність, інноваційність, стійкість та залученість персоналу. Зроблено висновок, що управління в епоху VUCA є не просто набором методів, а цілісною філософією, яка вимагає від лідерів певного світогляду, бачення, сміливості та готовності до постійного навчання.

Ключові слова: менеджмент, інноваційні моделі управління, організаційна стійкість, лідерство, динамічні компетенції, безперервне навчання.

Вступ. Переосмислення інструментів менеджменту для нинішнього світу стосується еволюції стратегій і методологій, які організації використовують для подолання викликів у середовищі, що характеризується волатильністю, невизначеністю, складністю та неоднозначністю (Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous (VUCA)). Традиційні інструменти управління, які ґрунтувалися насамперед на жорстких методологіях проектного менеджменту, виявляються малоефективними у швидкоплинному та непередбачуваному бізнес-середовищі. Це свідчить про необхідність інноваційних підходів. Зміна парадигми має значний вплив на адаптивність організацій, ухвалення рішень і загальну результативність управління складними проектами.

Постановка проблеми. Сам термін VUCA (Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous) містить основні чинники, які в сукупності створюють серйозні виклики, що спонукає до перегляду традиційних практик, які зазвичай віддають перевагу структурованому плануванню замість гнучкості та швидкого реагування^{1,2} (див. рисунок).

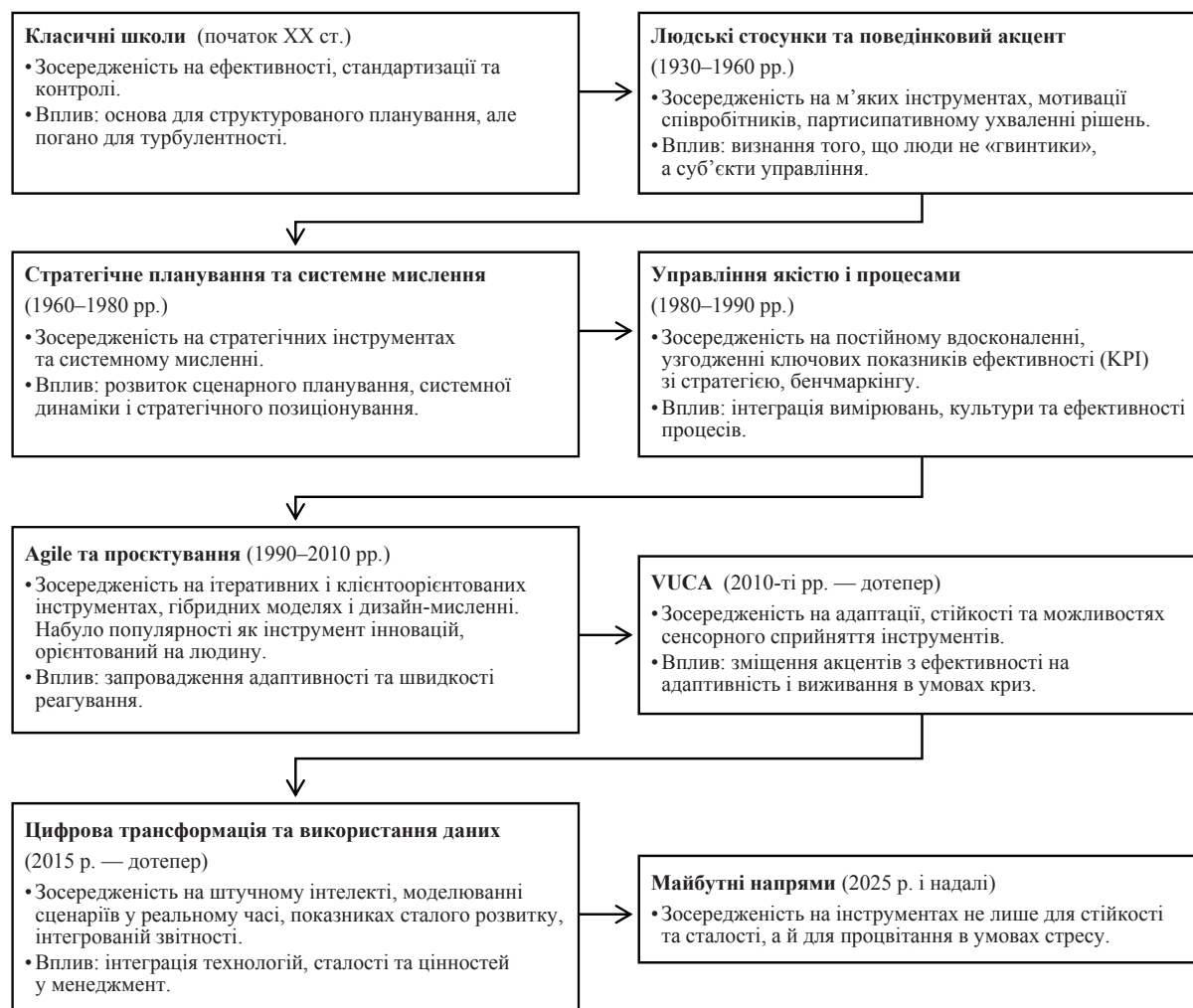

Рисунок. Еволюція сучасних інструментів менеджменту

Ця трансформація супроводжується дискусіями щодо ефективності гнучкості (*agile*) порівняно з традиційними методологіями, а також щодо складності впровадження культурних змін в організаціях. Критики зазначають, що хоча гнучкі методи й забезпечують адаптивність, вони можуть спричиняти хаос, їм бракує чіткої спрямованості у разі неправильного застосування³.

Загалом еволюція інструментів менеджменту відображає ширше усвідомлення складності сучасного бізнес-середовища та вимог до лідерів і організацій щодо здатності до навчання, гнучкості й інновацій⁴.

¹ Vildan Esenyel, "Evolving Leadership Theories: Integrating Contemporary Theories for VUCA Realities," *Administrative Sciences* 14, no. 11 (2024): 270, <https://doi.org/10.3390/admsci14110270>.

² Oliver Mack et al., eds., *Managing in a VUCA World* (Cham: Springer, 2016).

³ Burcu Taskan et al., "Clarifying the Conceptual Map of VUCA: a Systematic Review," *International Journal of Organizational Analysis* 30, no. 7 (2022): 196–217, <https://doi.org/10.1108/IJOA-02-2022-3136>.

⁴ Setyanto Putro et al., "Making Business Policies and Strategies in the VUCA Era with Technology Development: a Literature Review," *International Journal of Innovative Technologies in Social Science* 1 (2022): 414890, https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30032022/7796.

Метою цієї статті є порівняльний аналіз інструментів менеджменту крізь призму використання їх у сучасному мінливому й динамічному середовищі. Науковою гіпотезою, покладеною в основу дослідження, є припущення щодо можливості адаптації традиційних інструментів та підходів у менеджменті та створенні нових на основі критичного аналізу використовуваних підходів до управління та їхньої неефективності.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні управлінські підходи наголошують на співпраці, розвитку працівників та адаптивності в організаціях, що дає змогу ефективно реагувати на швидкозмінне бізнес-середовище. Ці підходи інтегрують різні теорії та практики, зосереджені на довгостроковому успіху та розширенні можливостей співробітників. Одним із фундаментальних аспектів сучасного менеджменту є системний підхід, який розглядає управління як цілісну систему, що складається із взаємопов'язаних компонентів, а не ізольованих сегментів⁵. На думку багатьох дослідників, таке бачення розширює зовнішній контекст⁶, сприяє комунікації⁷ на всіх рівнях для досягнення цілей організації⁸.

Сучасні менеджерські підходи надають пріоритет розвитку навичок і знань співробітників, підвищуючи їхню здатність долати нові виклики та брати на себе нові обов'язки⁹. Ці інвестиції, на переконання практиків¹⁰ та дослідників¹¹, приносять користь не лише окремій людині, але й організації, підвищуючи продуктивність та задоволеність роботою¹². Серед інших чинників увагу приділяють гнучкості й адаптивності сучасних інструментів менеджменту¹³, що дає змогу організаціям краще реагувати на зміни на ринку, сприяє адаптивності та постійному вдосконаленню, що важливо в динамічному VUCA-середовищі. Аналіз досліджень виявив, що важливими аспектами сучасного менеджменту є, зокрема, ідентифікація ключових характеристик, що сприяють успішним організаційним змінам, як-от можливість впливати на зміни¹⁴, підготовка до змін¹⁵ та цінність змін¹⁶.

Дискусія навколо сучасних управлінських підходів підкреслює важливість поєднання традиційного і сучасного бачення для створення ефективних організаційних стратегій. Порівняльний

⁵ Lixin Fan et al., "Recent Development in Design a State-of-Art Proton Exchange Membrane Fuel Cell from Stack to System: Theory, Integration and Prospective," *International Journal of Hydrogen Energy* 48, no. 21 (2023): 7828–65, <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2022.11.212>.

⁶ Igor Filatotchev et al., "Contextualizing Management Research: An Open Systems Perspective," *Journal of Management Studies* 59, no. 4 (2022): 1036–56, <https://doi.org/10.1111/joms.12754>.

⁷ Ieva Zaumane and Maira Leščevica, "Functional Responsibility for Internal Communication Management and Its Integration in Contemporary Businesses," *International Journal of Organizational Analysis* 31, no. 5 (2023): 1492–512, <https://doi.org/10.1108/IJOA-06-2021-2822>.

⁸ Barbara Simpson and Frank den Hond, "The Contemporary Resonances of Classical Pragmatism for Studying Organization and Organizing," *Organization Studies* 43, no. 1 (2022): 127–46, <https://doi.org/10.1177/0170840621991689>.

⁹ Mohammad Salameh et al., "The Impact of Project Management Office's Role on Knowledge Management: A Systematic Review Study," *Computer Integrated Manufacturing Systems* 28, no. 12 (2022): 846–63.

¹⁰ Meredith Bell, "Unlocking Employee Potential: The Benefits of Contemporary Management Approaches," *LinkedIn*, 2023, <https://www.linkedin.com/pulse/unlocking-employee-potential-benefits-contemporary-management-bell/>

¹¹ Ahmad Arslan et al., "Artificial Intelligence and Human Workers Interaction at Team Level: A Conceptual Assessment of the Challenges and Potential HRM Strategies," *International Journal of Manpower* 43, no. 1 (2022): 75–88, <https://doi.org/10.1108/IJM-01-2021-0052>.

¹² Dwi Surya Atmaja et al., "Actualization of Performance Management Models for the Development of Human Resources Quality, Economic Potential, and Financial Governance Policy in Indonesia Ministry of Education," *Multicultural Education* 9, no. 1 (2022), <https://digilib.iainptk.ac.id/xmlui/handle/123456789/3082>.

¹³ Mauricio Sánchez-Silva and Wilmar Calderón-Guevara, "Flexibility and Adaptability within the Context of Decision-Making in Infrastructure Management," *Structure and Infrastructure Engineering* 18, no. 7 (2022): 950–66, <https://doi.org/10.1080/15732479.2022.2038642>.

¹⁴ Ugo Chuks Okolie and Ndubuisi Jude Memeh, "Influence of Change Management on Modern Organizational Efficiency," *Jurnal Riset Ekonomi dan Bisnis* 15, no. 3 (2022): 171–95, <https://doi.org/10.26623/jreb.v15i3.5352>.

¹⁵ Sebastian Saniuk et al., "Knowledge and Skills of Industrial Employees and Managerial Staff for the Industry 4.0 Implementation," *Mobile Networks and Applications* 28, no. 1 (2023): 220–30, <https://doi.org/10.1007/s11036-021-01788-4>.

¹⁶ B. Gopi et al., "The Fuzzy Logical Controller Based Energy Storage and Conservation Model to Achieve Maximum Energy Efficiency in Modern 5g Communication," *ICTACT Journal on Communication Technology* 13, no. 3 (2022): 2774–79, <https://doi.org/10.21917/ijct.2022.0411>.

аналіз цих управлінських парадигм показує, що сучасні підходи, як-от погляд на ситуацію, системна перспектива та теорія досконалості управління, мають вирішальне значення для адаптації до невизначеності і змінності сучасного бізнес-середовища. Хоча переваги сучасних управлінських підходів досліджено, організації часто стикаються з труднощами впровадження. Перешкодами є опір персоналу змінам, труднощі в поєднанні нових підходів із наявними системами та підтримка безперервності операційної діяльності під час перехідних періодів. Крім того, можуть виникати проблеми з якістю даних та обмеженнями ресурсів, що може стати на заваді успішному втіленню стратегії. З огляду на це статтю присвячено порівнянню інструментів менеджменту для розроблення метрик, що полегшать впровадження їх на практиці.

Виклад основного матеріалу, результатів дослідження

Характеристики середовища VUCA. VUCA — це абревіатура (*Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous*), що відображає складну й викликову природу сучасного бізнес-середовища, якому властива волатильність, невизначеність, складність та неоднозначність. Ці характеристики уявляють труднощі, з якими стикаються організації під час ухвалення рішень та стратегічного планування, особливо в періоди швидких змін¹⁷.

Волатильність означає схильність до значних і швидких змін у ринковому середовищі. Вона проявляється в непередбачуваних коливаннях, що можуть впливати на економічні умови чи ринкові тренди. Наприклад, фінансова криза 2008 року продемонструвала, наскільки стрімко можуть змінюватися ринкові обставини¹⁸. В умовах волатильності організації мають залишатися гнучкими, розробляти проактивні стратегії та формувати корпоративну культуру, яка підтримує швидке ухвалення рішень і стимулює інновації^{19, 20}.

Невизначеність — це непередбачуваність майбутніх подій і результатів. Вона часто зумовлена браком інформації, що ускладнює точне прогнозування. Події на кшталт пандемії COVID-19 чи Brexit яскраво ілюструють непередбачуваність сучасного середовища²¹. Лідери, які працюють у невизначених умовах, змушені ухвалювати рішення без чітких трендів, тобто постають перед вимогою високої гнучкості та готовності швидко адаптувати стратегії²². Недостатнє розуміння сутності невизначеності може призвести до провалів проєктів, оскільки стейкхолдери втрачають здатність правильно формулювати очікування та визначати необхідні дії.

Складність описує взаємопов'язані системи, де причинно-наслідкові зв'язки не завжди є очевидними. У складному середовищі численні змінні взаємодіють непередбачувано, ускладнюючи точне оцінювання ситуації²³. Наприклад, технологічні інновації одночасно відкривають нові можливості й породжують додаткові труднощі для організацій. Нерозуміння цієї взаємозалежності може призвести до серйозних проблем у виконанні й реалізації проєктів.

Неоднозначність вказує на те, що інформація може мати кілька правдоподібних тлумачень. У таких умовах організаціям важко визначити правильний напрямок діяльності, адже історичний досвід не завжди можна використати для прогнозування майбутнього. Неоднозначність може призвести до конфлікту інтерпретацій серед стейкхолдерів, що ускладнює визначення очікувань і результатів проєкту. Тому подолання неоднозначності є ключовою умовою ефективного управління в середовищі VUCA.

¹⁷ Roberto Biloslavo et al., "Artificial Intelligence (AI) and Strategic Planning Process within VUCA Environments: A Research Agenda and Guidelines," *Management Decision* (2024), <https://doi.org/10.1108/MD-10-2023-1944>.

¹⁸ Barbara Tischler, "Background and relevance of the VUCA model," *EFS Consulting*, October 29, 2024, <https://efs.consulting/en/insight/vuca/>

¹⁹ Chris Arkenberg, "Leading in a VUCA World," *Deloitte*, October 29, 2019, <https://www.deloitte.com/us/en/Industries/tmt/articles/leading-in-a-vuca-world.html>.

²⁰ VUCA – Leaders with Vision, Understanding, Clarity, Agility, *VUCA-WORLD*, <https://www.vuca-world.org/>

²¹ Strategies for Strengthening Resilience in a VUCA World, *FMI Corp.*, Sept. 2020, <https://fmicorp.com/insights/thought-leadership/strategies-for-strengthening-resilience-in-a-vuca-world>.

²² Marek Wolanin, "Competencies of Top Management, and the Needs of 21st Century Enterprises in a VUCA World," *Vuzf Review* 7, no. 2 (2022): 170, <https://doi.org/10.38188/2534-9228.22.2.18>.

²³ Zhihan Hu, "Strategies of Navigating Leadership for Success in The VUCA World with Uncertainty and Complexity," *Advances in Engineering Technology Research* 13, no. 1 (2025): 1207, <https://doi.org/10.56028/aetr.13.1.1207.2025>.

Аналіз традиційних інструментів управління. Традиційні інструменти управління, що переважно ґрунтуються на класичних методологіях проєктного менеджменту, тривалий час вважалися основою організаційної діяльності. Ці підходи робили акцент на чіткому плануванні, лінійних процесах та стандартизованих процедурах, спрямованих на оптимізацію ефективності й забезпечення успішності проєктів. Однак зі зростанням складності сучасного бізнес-середовища ефективність традиційних методів дедалі більше потребує переосмислення.

Обмеження традиційних методів. Класичні методи управління проєктами зазвичай виявляються надмірно жорсткими, адже ґрунтуються на сталих обмеженнях, що можуть стримувати інновації та знижувати здатність до адаптації. Традиційні методології надають пріоритет формальним структурам і процедурам, що в динамічних умовах може призводити до втрати гнучкості. Наприклад, менеджерам, які занадто суворо дотримуються лінійних підходів, часто складно реагувати на несподівані зміни чи збої, що зрештою може поставити під загрозу результати проєкту. Надмірна формалізація процесів створює бар'єри для гнучкості, ускладнюючи навігацію в непередбачуваному середовищі VUCA.

Реакція бізнесів на змінність бізнес-середовища може стати основою для виявлення трендів та осмислення того, як буде формуватися система інструментів управління. Нові підходи застосовують передовсім компанії, які працюють у сфері послуг і в секторі B2B. Наприклад, компанія Green Anchor Group, Ltd., постачальник важкої металургійної техніки, впровадила інструменти картографування ланцюга постачання, завдяки чому вдалося диверсифікувати пул постачальників і вдосконалити стратегічні практики закупівель, що дало змогу гнучкіше реагувати на зміни попиту та оптимізувати управління запасами.

Майбутнє інструментів менеджменту. Оскільки організації стикаються зі змінністю і невизначеністю, еволюція інструментів управління триватиме. Ключовим стане розвиток динамічних компетенцій та впровадження інноваційних організаційних моделей, які забезпечуватимуть здатність керівників і команд працювати в умовах високої складності²⁴. Це потребує відмови від підходу «один метод для всіх випадків» на користь постійного навчання, адаптації та готовності експериментувати з новими методологіями та інструментами, що краще відповідають непередбачуваності сучасного бізнес-середовища.

У відповідь на обмеження традиційних методів усе більшої популярності набуває гнучке управління проєктами (*Agile project management*)²⁵. Гнучкі методології акцентують увагу на ітеративному розвитку, співпраці з клієнтами та швидкій реакції на зміни²⁶. Завдяки пріоритету адаптивності такі практики стимулюють команди до прийняття змін, формуючи культуру постійного вдосконалення. Прикладами успішних підходів є Scrum і Kanban, що впроваджують нові принципи швидкого коригування процесів і поліпшеної командної комунікації, полегшуючи управління проєктами в умовах невизначеності.

Усвідомлюючи потребу в балансі між структурованим плануванням та гнучкістю, деякі організації застосовують гібридні підходи, які поєднують елементи традиційних і гнучких методологій²⁷. Такі моделі дають змогу більш індивідуалізовано підходити до управління, враховуючи рівень складності проєкту й ступінь невизначеності²⁸. Поєднання гнучкого мислення з усталеними

²⁴ Chiara Mio et al., "Performance Measurement Tools for Sustainable Business: A Systematic Literature Review on the Sustainability Balanced Scorecard Use," *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 29, no. 2 (2022): 367–84, <https://doi.org/10.1002/csr.2206>.

²⁵ Danijela Ciric Lalic et al., "How Project Management Approach Impact Project Success? From Traditional to Agile," *International Journal of Managing Projects in Business* 15, no. 3 (2022): 494–521, <https://doi.org/10.1108/IJMPB-04-2021-0108>.

²⁶ Ibrahim Ibaad Syed et al., "A Survey of Agile vs. Traditional Methods on Project Risk Management," in *2023 International Conference on Computational Science and Computational Intelligence (CSCI)* (IEEE, 2023), 1583–87, <https://doi.org/10.1109/CSCI62032.2023.00261>.

²⁷ Miroslav Krupa and Jiří Hájek, "Hybrid Project Management Models: a Systematic Literature Review," *International Journal of Project Organisation and Management* 16, no. 2 (2024): 233–61, <https://doi.org/10.1504/IJPOM.2024.139253>.

²⁸ Michael J. Bianchi et al., "Recommendation of Project Management Practices: A Contribution to Hybrid Models," *IEEE Transactions on Engineering Management* 69, no. 6 (2021): 3558–71, <https://doi.org/10.1109/TEM.2021.3101179>.

рамками підсилює здатність організацій відповідати на виклики середовища VUCA, водночас зберігаючи необхідний рівень структурованості для забезпечення результативності проєктів.

Гібридні підходи поєднують елементи різних методологій управління, адаптуючи їх під специфіку проєкту та потреби зацікавлених сторін. Наприклад, водоспадну модель (*waterfall*) можна застосовувати для завдань із суворим регуляторним контролем, тоді як гнучкі техніки — для розроблення програмного забезпечення. Така комбінація дає змогу максимально використати сильні сторони різних підходів і краще долати складність сучасних проєктів.

Дизайн-мислення (*Design thinking*) додає до управління проєктами принципи людиноцентричного дизайну, що базуються на емпатії, експериментах та ітераціях²⁹. Це допомагає командам краще розуміти потреби користувачів і створювати релевантні рішення навіть у невідомому середовищі. У результаті підвищується практична цінність та ефективність проєктних результатів.

Управління проєктами, орієнтоване на результат (*Outcome-Based Project Management*), зміщує фокус із вихідних продуктів (*outputs*), визначених на старті, на результати (*outcomes*), які можуть змінюватися в процесі реалізації^{30, 31}. Це потребує нових метрик і моделей управління, що дають змогу командам адаптувати стратегії, зберігаючи водночас відповідність очікуванням стейкхолдерів.

Модель VMCL (*Vision, Mission, Capacity, Learning*) може бути ефективною для побудови організаційного розвитку, вона зосереджується на чіткому баченні місії, формуванні культури постійного навчання та адаптивності. Організації, що впроваджують цю модель, демонструють вищий рівень залученості співробітників і більш інноваційні підходи, оскільки вона мотивує команду брати участь в ухваленні рішень і вчитися на помилках.

Різноманіття як стратегічний імператив. Диверсифікація та інклюзія стають головними чинниками успіху для компаній, які прагнуть підвищити адаптивність. Команди з різними поглядами краще виявляють ризики й «сліпі зони» та ухвалюють більш життєздатні рішення. Це особливо помітно у сфері розроблення продуктів, де різні погляди запобігають помилкам, які дорого коштуватимуть.

Цифрова трансформація та управління змінами. Ефективне управління змінами стало вирішальним чинником для підтримання адаптивності. Компанії повинні залучати весь персонал до процесів трансформації через відкрите спілкування та навчання. Такий інклюзивний підхід пришвидшує ухвалення рішень і формує культуру прийняття експериментів та навчання на невдачах, що є критично важливими рисами в умовах волатильності. Наприклад, завдяки впровадженню програмного забезпечення для управління відносинами з постачальниками (*Supplier Relationship Management*) відділи закупівель змогли підвищити прозорість і точніше прогнозувати ризики. Це демонструє, як технології підтримують організації в умовах невизначеності та змінності.

VUCA-середовище часто характеризується багаторівневими проєктами, що взаємодіють із різними елементами організації. Нині для менеджменту важливими є управління складністю, ефективні структури ухвалення рішень і гнучке управління ресурсами. Узагальнено стратегії реагування на нові виклики систематизовано в таблиці 1, яка буде доповнюватись відповідно до еволюції середовища та розширення набору інструментів.

²⁹ Roberto Verganti et al., “Design Thinking: Critical Analysis and Future Evolution,” *Journal of Product Innovation Management* 38, no. 6 (2021): 603–622, <https://doi.org/10.1111/jpim.12610>.

³⁰ Sergio G. Lazzarini et al., “Why Are Counterfactual Assessment Methods Not Widespread in Outcome-Based Contracts? A Formal Model Approach,” *Journal of Public Administration Research and Theory* 32, no. 3 (2022): 509–23, <https://doi.org/10.1093/jopart/muab052>.

³¹ Shankru Guggari et al., “Review of Challenges and Best Practices for Outcome Based Education: An Exploratory Outlook on Main Contributions and Research Topics,” in *International Conference on Innovations in Bio-Inspired Computing and Applications* (Cham: Springer Nature Switzerland, 2022), 621–39.

Таблиця 1

Стратегії впровадження нових інструментів

Стратегія	Обґрунтування	Приклади інструментів
Організаційна гнучкість	Інструменти менеджменту та моделі управління, які віддають перевагу гнучкості, а не традиційним ієрархічним структурам. Можливості: підвищують адаптивність і здатність швидко реагувати на зміни, надаючи командам більшу автономію. Виклики: впровадження потребує зміни мислення та практик — співробітники можуть самостійно ухвалювати рішення й співпрацювати між підрозділами.	Agile, Teal-організації, холакратія, Outcome-Based Project Management
Вихід за межі традиційних менеджерських підходів	Через зростання складності бізнес-середовища менеджери мають набути нових навичок, зокрема системного мислення, картографування екосистеми стейкхолдерів тощо. Можливості: холистичний підхід дає змогу розглядати проекти не ізольовано, а як частину ширшої організаційної екосистеми. Виклики: потребує розвитку динамічних компетенцій (здатність до інтеграції, адаптивність, інноваційність тощо).	Agile, картографування процесів і зацікавлених сторін, диверсифікація та інклюзія
Цілісне нарощування спроможностей	Успішний перехід до нових інструментів управління потребує цілісного розвитку спроможностей усередині організації, формування спільної мови змін та спільного розуміння процесів на рівні всієї організації. Можливості: не лише забезпечується компетентність окремих працівників, але й посилюється здатність організації загалом ефективно реагувати на виклики та можливості. Виклики: організації мають систематично інвестувати в програми розвитку, що допомагають формувати навички та компетенції.	Коучинг, наставництво, безперервне навчання, цифрова трансформація
Формування підтримувальної культури	Створення організаційної культури, що цінує гнучкість, інновації та міжфункціональну співпрацю, є запорукою успішного впровадження нових інструментів. Можливості: швидке реагування на зміни, підвищення залученості та задоволеності працівників. Виклики: необхідність підвищення компетенцій з комунікації та опору змінам як для керівників, так і для працівників.	модель VMCL (Vision, Mission, Capacity, Learning)

Метрики для оцінювання ефективності. Використання нових інструментів управління вимагає створення нових метрик, здатних адекватно відображати ефективність організацій у середовищі VUCA. Традиційні показники продуктивності (наприклад, ROI чи KPI, орієнтовані на статичні цілі) часто виявляються недостатніми для оцінювання адаптивності, інноваційності та стійкості. На відміну від статичних KPI, динамічні метрики здатні змінюватися відповідно до контексту. Наприклад, організація може встановлювати адаптивні показники, які щоквартально переглядатиме з урахуванням зовнішніх змін, забезпечуючи більш гнучке управління (приблизний перелік див. у табл. 2).

В умовах VUCA вкрай важливо поєднувати кількісні дані (цифрові показники) з якісними індикаторами (сприйняття співробітників, рівень довіри, організаційна культура). Тільки завдяки такому комплексному підходу можна отримати реалістичну картину ефективності й вчасно визначати напрями для корекції стратегії.

Висновки. У світі VUCA, тобто в умовах волатильності, невизначеності, складності та неоднозначності, традиційні інструменти управління вже не забезпечують належного рівня ефективності. Організації мають переосмислювати свої підходи, впроваджуючи інноваційні моделі, гнучкі практики та динамічні компетенції, які допомагають швидко реагувати на зміни. Успіх у такому середовищі залежить від комплексу чинників: розвитку адаптивного лідерства, формування культури безперервного навчання, залучення співробітників до процесів ухвалення рішень, активного використання цифрових технологій та нових організаційних інструментів.

Таблиця 2

Метрики для оцінювання ефективності

Категорія	Метрики	Пропонована формула обрахунку
Адаптивність організації	швидкість реагування на зміни	$V_{\text{змін}} = 1 / \text{Середній час реагування на зміни}$ *Що менше значення, то краще
	час виведення нових продуктів/послуг на ринок	$CVP = \frac{\text{Плановий час}}{\text{Фактичний час}} \times 100\%$
	гнучкість у перерозподілі ресурсів	$FR = \frac{\text{Обсяг ресурсів, перерозподілених у кризовий період}}{\text{Загальний обсяг ресурсів}} \times 100\%$ *Можна використовувати для специфічних видів ресурсів
Залученість співробітників	рівень участі персоналу в ухваленні рішень	$LP = \frac{\text{Кількість працівників, залучених до ухвалення рішень}}{\text{Загальна кількість працівників}} \times 100\%$ *Залежить від практик залучення в організації — участь у робочих групах, подання пропозицій безпосередньо та інші практики
	задоволеність працівників	анкетування і формування цілей відповідно до базового рівня (першого опитування)
	індекс утримання талантів	$Talants = \frac{\text{Кількість ключових співробітників}}{\text{Середня кількість ключових співробітників}} \times 100\%$
Інноваційність	кількість нових ідей, що реалізуються	$Implemented Ideas = \frac{\text{Кількість реалізованих ідей}}{\text{Загальна кількість ідей}} \times 100\%$
	відсоток доходів від нових продуктів	$Revenew_{\text{new product}} = \frac{\text{Дохід від нових продуктів}}{\text{Загальний дохід}} \times 100\%$
	обсяг інвестицій у дослідження та розробки	$C_{R\&D} = \frac{\text{Витрати на R\&D}}{\text{Загальні операційні витрати}} \times 100\%$
Організаційна стійкість	здатність відновлюватися після криз	$BK = \frac{1}{\text{Середній час відновлення операцій (днів)}} \times 100\%$
	ступінь диверсифікації постачальників і партнерів	$\text{Див ПП} = \frac{\text{Кількість незалежних постачальників (партнерів)}}{\text{Загальна кількість постачальників (партнерів)}} \times 100\%$
	ефективність систем антикризового управління	$ESA = \frac{\text{Кількість кризових ситуацій без зупинки операцій}}{\text{Загальна кількість кризових ситуацій}} \times 100\%$

Метрики ефективності не мають обмежуватися фінансовими показниками, зосереджуючись також на інноваційності, стійкості та залученості персоналу. Саме компанії, здатні поєднати стратегію, гнучкість та інноваційність, мають конкурентну перевагу й перетворюють виклики на можливості. Отже, управління в епоху VUCA — це не просто набір методів, а цілісна філософія, яка вимагає від лідерів певного світогляду, бачення, сміливості та готовності постійно вчитися.

Подальші розвідки фокусуватимуться на дослідженні таких інструментів у сучасних українських практиках і на питаннях адаптації їх до нового виміру нестабільності та змінності — BANI (brittle, anxious, nonlinear, incomprehensible): крихкого, тривожного, нелінійного та незрозумілого світу.

Bibliography

- Arkenberg, Chris. "Leading in a VUCA World." *Deloitte*, October 29, 2019. <https://www.deloitte.com/us/en/Industries/tmt/articles/leading-in-a-vuca-world.html>.
- Arslan, Ahmad, Cary Cooper, Zaheer Khan, Ismail Golgeci, and Imran Ali. "Artificial Intelligence and Human Workers Interaction at Team Level: A Conceptual Assessment of the Challenges and Potential HRM Strategies." *International Journal of Manpower* 43, no. 1 (2022): 75–88. <https://doi.org/10.1108/IJM-01-2021-0052>.
- Atmaja, Dwi Surya, Fachrurazi Fachrurazi, Abdullah Abdullah, Fauziah Fauziah, Akhmad Nur Zaroni, and Muhammad Yusuf. "Actualization of Performance Management Models for the Development of Human Resources Quality, Economic Potential, and Financial Governance Policy in Indonesia Ministry of Education." *Multicultural Education* 9, no. 1 (2022). <https://digilib.iainptk.ac.id/xmlui/handle/123456789/3082>.
- Bell, Meredith. "Unlocking Employee Potential: The Benefits of Contemporary Management Approaches." *LinkedIn*, 2023. <https://www.linkedin.com/pulse/unlocking-employee-potential-benefits-contemporary-management-bell/>
- Bianchi, Michael J., Edvandro C. Conforto, Eric Rebentisch, Daniel C. Amaral, Solange O. Rezende, and Renan de Pádual. "Recommendation of Project Management Practices: A Contribution to Hybrid Models." *IEEE Transactions on Engineering Management* 69, no. 6 (2021): 3558–71. <https://doi.org/10.1109/TEM.2021.3101179>.
- Biloslavo, Roberto, David Edgar, Erhan Aydin, and Cagri Bulut. "Artificial Intelligence (AI) and Strategic Planning Process within VUCA Environments: A Research Agenda and Guidelines." *Management Decision* (2024). <https://doi.org/10.1108/MD-10-2023-1944>.
- Ciric Lalic, Danijela, Bojan Lalic, Milan Delić, Danijela Gracanin, and Darko Stefanovic. "How Project Management Approach Impact Project Success? From Traditional to Agile." *International Journal of Managing Projects in Business* 15, no. 3 (2022): 494–521. <https://doi.org/10.1108/IJMPB-04-2021-0108>.
- Esenyel, Vildan. "Evolving Leadership Theories: Integrating Contemporary Theories for VUCA Realities." *Administrative Sciences* 14, no. 11 (2024): 270. <https://doi.org/10.3390/admsci14110270>.
- Fan, Lixin, Zhengkai Tu, and Siew Hwa Chan. "Recent Development in Design a State-of-Art Proton Exchange Membrane Fuel Cell from Stack to System: Theory, Integration and Prospective." *International Journal of Hydrogen Energy* 48, no. 21 (2023): 7828–65. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2022.11.212>.
- Filatotchev, Igor, R. Duane Ireland, and Günter K. Stahl. "Contextualizing Management Research: An Open Systems Perspective." *Journal of Management Studies* 59, no. 4 (2022): 1036–56. <https://doi.org/10.1111/joms.12754>.
- Gopi, B., G. Ramesh, and J. Logeshwaran. "The Fuzzy Logical Controller Based Energy Storage and Conservation Model to Achieve Maximum Energy Efficiency in Modern 5g Communication." *ICTACT Journal on Communication Technology* 13, no. 3 (2022): 2774–79. <https://doi.org/10.21917/ijct.2022.0411>.
- Guggari, Shankru, Kingsley Okoye, and Ajith Abraham. "Review of challenges and best practices for outcome based education: An exploratory outlook on main contributions and research topics." In *International Conference on Innovations in Bio-Inspired Computing and Applications*, 621–39. Cham: Springer Nature Switzerland, 2022.
- Hu, Zhihan. "Strategies of Navigating Leadership for Success in The VUCA World with Uncertainty and Complexity." *Advances in Engineering Technology Research* 13, no. 1 (2025): 1207. <https://doi.org/10.56028/aetr.13.1.1207.2025>.
- Krupa, Miroslav, and Jiří Hájek. "Hybrid Project Management Models: a Systematic Literature Review." *International Journal of Project Organisation and Management* 16, no. 2 (2024): 233–61. <https://doi.org/10.1504/IJPOM.2024.139253>.
- Lazzarini, Sergio G., Sandro Cabral, Sergio Firpo, and Thomaz Teodorovicz. "Why Are Counterfactual Assessment Methods Not Widespread in Outcome-Based Contracts? A Formal Model Approach." *Journal of Public Administration Research and Theory* 32, no. 3 (2022): 509–23. <https://doi.org/10.1093/jopart/muab052>.
- Mack, Oliver, Anshuman Khare, Andreas Krämer, and Thomas Burgartz, eds. *Managing in a VUCA World*. Cham: Springer, 2016.
- Mio, Chiara, Antonio Costantini, and Silvia Panfilo. "Performance Measurement Tools for Sustainable Business: A Systematic Literature Review on the Sustainability Balanced Scorecard Use." *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 29, no. 2 (2022): 367–84. <https://doi.org/10.1002/csr.2206>.

- Okolie, Ugo Chuks, and Ndubuisi Jude Memeh. "Influence of Change Management on Modern Organizational Efficiency." *Jurnal Riset Ekonomi dan Bisnis* 15, no. 3 (2022): 171–95. <https://doi.org/10.26623/jreb.v15i3.5352>.
- Putro, Setyanto, Rianto Rianto, and Bima Haria Wibisana. "Making Business Policies and Strategies in the VUCA Era with Technology Development: a Literature Review." *International Journal of Innovative Technologies in Social Science* 1 (2022): 414890. https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30032022/7796.
- Salameh, Mohammad, Abdallah Taamneh, Abdelkarim Kitana, Ahmad Aburayya, Fanar Shwede, Said Salloum, Khaled Shaalan, and Deepanjana Varshney. "The Impact of Project Management Office's Role on Knowledge Management: A Systematic Review Study." *Computer Integrated Manufacturing Systems* 28, no. 12 (2022): 846–63.
- Sánchez-Silva, Mauricio, and Wilmar Calderón-Guevara. "Flexibility and Adaptability within the Context of Decision-Making in Infrastructure Management." *Structure and Infrastructure Engineering* 18, no. 7 (2022): 950–66. <https://doi.org/10.1080/15732479.2022.2038642>.
- Saniuk, Sebastian, Dagmar Caganova, and Anna Saniuk. "Knowledge and Skills of Industrial Employees and Managerial Staff for the Industry 4.0 Implementation." *Mobile Networks and Applications* 28, no. 1 (2023): 220–30. <https://doi.org/10.1007/s11036-021-01788-4>.
- Simpson, Barbara, and Frank den Hond. "The Contemporary Resonances of Classical Pragmatism for Studying Organization and Organizing." *Organization Studies* 43, no. 1 (2022): 127–46. <https://doi.org/10.1177/0170840621991689>.
- Strategies for Strengthening Resilience in a VUCA World*. FMI Corp. Sept. 2020. <https://fmicorp.com/insights/thought-leadership/strategies-for-strengthening-resilience-in-a-vuca-world>.
- Syed, Ibrahim Ibaad, Uppunuthula Vishal Goud, and Soma Datta. "A Survey of Agile vs. Traditional Methods on Project Risk Management." In *2023 International Conference on Computational Science and Computational Intelligence (CSCI)*, 1583–87. IEEE, 2023. <https://doi.org/10.1109/CSCI62032.2023.00261>.
- Taskan, Burcu, Ana Junça-Silva, and António Caetano. "Clarifying the Conceptual Map of VUCA: a Systematic Review." *International Journal of Organizational Analysis* 30, no. 7 (2022): 196–217. <https://doi.org/10.1108/IJOA-02-2022-3136>.
- Tischler, Barbara. "Background and Relevance of the VUCA Model." *EFS Consulting*, October 29, 2024. <https://efs.consulting/en/insight/vuca/>
- Verganti, Roberto, Claudio Dell'Era, and Kenneth Scott Swan. "Design Thinking: Critical Analysis and Future Evolution." *Journal of Product Innovation Management* 38, no. 6 (2021): 603–622. <https://doi.org/10.1111/jpim.12610>.
- VUCA — Leaders with Vision, Understanding, Clarity, Agility. VUCA-WORLD. <https://www.vuca-world.org/>
- Wolanin, Marek. "Competencies of Top Management, and the Needs of 21st Century Enterprises in a VUCA World." *Vuzf Review* 7, no. 2 (2022): 170–82. <https://doi.org/10.38188/2534-9228.22.2.18>.
- Zaumane, Ieva, and Maira Leščevica. "Functional Responsibility for Internal Communication Management and Its Integration in Contemporary Businesses." *International Journal of Organizational Analysis* 31, no. 5 (2023): 1492–512. <https://doi.org/10.1108/IJOA-06-2021-2822>.

Liubov Zharova

National University of Kyiv-Mohyla Academy

FROM TRADITION TO AGILITY: MANAGEMENT TOOLS IN THE VUCA REALITY

Abstract

The article examines the application of new management tools in the VUCA world (volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity). It is argued that traditional management methods are losing their effectiveness in a dynamic environment shaped by rapid technological change, globalization, and increasing competition. The necessity of implementing innovative organizational models (Agile, Holacracy, and Teal organizations) that enhance flexibility, adaptability, and employee engagement is emphasized. The central scientific hypothesis underpinning this study is the assumption that traditional management instruments and approaches can not only be adapted but also transformed into new ones through critical analysis of their past applications and limitations. The paper argues that conventional managerial methods are steadily losing their effectiveness in highly dynamic environments shaped by rapid technological change, accelerating globalization, and intensifying competition. The research substantiates the need for innovative organizational models such as Agile, Holacracy, and Teal organizations, which foster flexibility, adaptability, and deeper employee engagement. The study analyzes best practices and illustrative cases of companies that have gained competitive advantage in the VUCA context through digital transformation, effective change management, and strategic resource diversification. Furthermore, the article highlights the importance of nurturing a corporate culture grounded in continuous learning, innovation, and inclusivity as critical strategic factors for sustainable growth. The article also stresses the role of continuous learning, innovation, and inclusivity as strategic drivers of growth. The conclusion is that management in the VUCA era must be viewed as a holistic philosophy requiring leadership vision, courage, and readiness for lifelong learning.

Keywords: management, innovative management models; organizational cohesion, leadership, dynamic competencies, lifelong learning.

Подано / Submitted: 26.08.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 16.09.2025

Оприлюднено / Published: 07.10.2025

Жарова Любов Валеріївна — докторка економічних наук, старша наукова співробітниця, професорка Києво-Могилянської школи професійної та неперервної освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Liubov Zharova — Dr. of Sci (Economics), Associate Professor, Professor of Kyiv-Mohyla School of Professional and Continuing Education, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0000-0002-3568-775X

E-mail: l.zharova@ukma.edu.ua

.....

Цитування (Чикаго: виноска і бібліографія):

Жарова, Любов. «Від традицій до гнучкості: інструменти менеджменту у VUCA-реальності». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 116–127. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.116-127>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Zharova, Liubov. “From Tradition to Agility: Management Tools in the VUCA Reality.” *Empirio* 2, Special Issue (2025): 116–127. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.116-127> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.128-143>
УДК 316.346.2:378.4(477-25)

Тамара Марценюк

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
<https://orcid.org/0000-0002-4785-5618>

Ольга Полюхович

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
<https://orcid.org/0000-0001-7067-6629>

ПОЛІТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ І ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»)

У статті розглянуто міжнародний і вітчизняний досвід забезпечення гендерної рівності й протидії насильству у вищій освіті в контексті успішного повоєнного відновлення України як держави з європейськими цінностями. Запропоновано найефективніші заходи щодо забезпечення гендерної рівності та протидії насильству.

Аргументовано лідерство Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) серед закладів вищої освіти (ЗВО) України в реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, зокрема щодо управління освітою задля забезпечення гендерної рівності та протидії насильству.

Це пов'язано з ширшим контекстом, адже у статті йдеться про особливий випадок Києво-Могилянської академії, яка після відродження у 1992 р. стала прикладом системного підходу до забезпечення гендерної рівності та протидії насильству у вищій освіті. Університет впроваджує ідеї гендерної рівності, інтегровані в навчальні та академічні процеси. Наголошено на розвитку гендерних студій і фемінізму, оскільки їх викладають на різних кафедрах університету, сприяючи формуванню чутливості студентства до питань недискримінації, поваги до різноманітності й критичного мислення на засадах демократії та толерантності.

З'ясовано, що складовою частиною механізму управління та реалізації політики протидії гендерному насильству і забезпечення гендерної рівності в НаУКМА виявилися дослідження і відповідні рекомендації, освітні події та інформаційні кампанії для підвищення рівня обізнаності про проблематику, розгляд скарг про порушення політики, взаємодія та спільні проекти

з іншими акторами процесу забезпечення якості освіти, а також співпраця з медіа задля найкращого інформування про політику. Підсумовано успіхи і виклики запровадження політики гендерної рівності в управлінні вищою освітою в Україні на прикладі НаУКМА.

Ключові слова: вища освіта, управління освітою, гендерна рівність, протидія насильству, повоєнне відновлення України, Національний університет «Києво-Могилянська академія», гендерні студії, Україна.

У контексті повоєнного відновлення і розвитку України важливу роль відіграє інститут освіти. Як зазначено в документі реформ для відновлення України «Бачення України 2030: соціально-гуманітарна сфера»¹: «Розвиток освіти й науки є важливою передумовою успішного відновлення, прискореного соціально-економічного розвитку України та її становлення як успішної європейської держави»².

Справді, не варто забувати, що освітнє та наукове середовище формує наш світогляд: ми соціалізуємося не тільки в дитинстві, а й впродовж усього життя. Після здобутої освіти ми не лише отримуємо як результат атестат чи диплом, а й засвоюємо певні цінності. Освітні та освітньо-наукові інституції відповідальні за те, яку ціннісну систему вони поширюють — чи це ідеї так званого «руського міра» (пов'язані з порушенням прав людини, поширенням насильства, дискримінації), чи це цінності Європейського Союзу (зокрема рівність, толерантність, гідність). Намір долучитися до останніх українська держава чітко продемонструвала під час Революції Гідності (Євромайдану), а також після повномасштабного російського вторгнення в Україну.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає трансформацію гендерних відносин в українському суспільстві задля досягнення такої мети, як «забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень»³.

Після підписання Угоди про асоціацію у 2014 р. Україна посилила національний механізм із впровадження принципів гендерної рівності. У 2022 р. український уряд затвердив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, що сприяють подальшій реалізації політики гендерної рівності в Україні. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року стосується забезпечення в закладах вищої освіти реалізації ідей та цінностей гендерної рівності та недискримінації, що, серед іншого, передбачає «формування висококваліфікованої фахової спільноти у гендерних дослідженнях та забезпечення гендерної рівності», «організацію та проведення наукових заходів, виконання наукових досліджень з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»⁴.

Згідно з українським законодавством, заклади вищої освіти повинні забезпечувати виховання культури недискримінації, ненасильницької поведінки та взаємоповаги. Відповідно до статті 21 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», навчальні заклади забезпечують «виховання культури гендерної рівності, ненасильницької поведінки»⁵.

¹ Документ створено у 2022–2023 рр. спільними зусиллями команд і колективів експертів: Школою політичної аналітики НаУКМА та Коаліцією Реанімаційний Пакет Реформ за підтримки Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні.

² UAReforms, *Бачення України 2030: соціально-гуманітарна сфера. Візійний документ реформ для відновлення України* (Київ, 2023), <https://uareforms.org/visions/new-vision-640>.

³ Верховна Рада України, *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони*, підписано 21 березня 2014, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top.

⁴ Кабінет Міністрів України, *Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації*, Розпорядження 1163-р, 20 грудня 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>.

⁵ Верховна Рада України, *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*, Закон України 2866-IV, ухвалено 8 вересня 2005, <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

У статті 6 Закону України «Про освіту» зазначено, що «засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є: ... формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками»⁶.

Задля розуміння ситуації із забезпеченням рівних прав і можливостей у сфері вищої освіти доцільно проводити гендерний аудит закладів вищої освіти (ЗВО). Важливим кроком Міністерства освіти і науки (МОН) є ініціювання гендерного аудиту закладів освіти. Влітку 2021 р. в МОН було створено робочу групу з гендерного аудиту, а в листопаді — грудні 2021 р. Директорат МОН європейської інтеграції, бюджетування та узгодження політик провів онлайн-навчання з гендерного аудиту.

Поширення найкращих практик протидії дискримінації і сексуальним домаганням у ЗВО є серед пріоритетів діяльності робочої групи про гендерні аспекти освіти Громадської ради при Міжфракційному об'єднанні «Рівні можливості» у Верховній Раді України.

Національний університет «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) — заклад вищої освіти, який підтримує ідеї рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації та гендерному насильству. У 2018 р. НаУКМА став першим ЗВО в Україні, котрий запровадив відповідну внутрішньоуніверситетську політику, яку реалізовує Комітет з протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу (далі — Комітет). Окрім того, налагоджено співпрацю університетської спільноти з міжнародними ініціативами з метою просування ідей гендерної рівності та протидії дискримінації і насильству. НаУКМА долучився до HeForShe University Tour — Руху солідарності за гендерну рівність HeForShe від ООН Жінки. У 2022 р. було апробовано досвід, притаманний міжнародній університетській спільноті, — тиждень привернення уваги до певної проблематики, а саме щорічний Тиждень гендерної рівності. Загалом робота Комітету передбачає як реагування на скарги, так і освіту й просвіту, що є важливим елементом розуміння цінностей гендерної рівності та недискримінації.

Мета цієї статті — розглянути успіхи й виклики запровадження політики гендерної рівності в управлінні вищою освітою в Україні на прикладі Національного університету «Києво-Могилянська академія». Досвід НаУКМА може бути актуальним і корисним для інших ЗВО, беручи до уваги зобов'язання України щодо євроінтеграційних процесів і відбудови нашої держави. Зокрема, варто забезпечити ефективну реалізацію Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року як основи для подолання наслідків воєнних дій і післявоєнної відбудови України на основі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії будь-якій дискримінації, насильству, впровадження практик інклюзивності на всіх рівнях освіти. І в цьому випадку важливо фахово управляти закладами вищої освіти, беручи до уваги українське законодавство стосовно питань рівності та недискримінації.

Міжнародний досвід забезпечення гендерної рівності і протидії насильству у вищій освіті

Питання насильства за ознакою статі (або гендерного чи гендерно зумовленого насильства) є важливим для боротьби і протидії цьому явищу, зокрема на рівні закладів вищої освіти. Передовсім доцільно розібратися у фаховій термінології, зокрема, беручи до уваги законодавство.

Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» містить два терміни: «насильство за ознакою статі» та «сексуальні домагання».

Насильство за ознакою статі — «діяння, спрямоване проти особи через її належність до певної статі чи стереотипні уявлення про соціальні ролі (становище, обов'язки, поведінку тощо) жінки або чоловіка в суспільстві, або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають

⁶ Верховна Рада України, *Про освіту*, Закон України 2145-VIII, ухвалено 5 вересня 2017, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті»⁷.

Сексуальне домагання — «дії сексуального характеру (що не посягають на статеву свободу чи статеву недоторканість особи), виражені вербально, невербально або фізично (слова, жести, рухи тіла, доторкування, поплескування або інші аналогічні дії), які ображають чи принижують гідність особи та можуть супроводжуватися створенням щодо неї залякувального, ворожого або образливого, принизливого середовища (ситуації)»⁸.

Дослідження явища сексуальних домагань є проблемним. Важливою є методологія, тобто яким чином його вивчати. Як зазначають Фредрік Бондестам і Майя Лундквіст, це питання методики та методології: «...ідея, яка дедалі більше утверджувалася в 1990-х роках, про те, що потрібно перевіряти, як суб'єкти ставляться до розуміння ситуацій домагань, а не запитувати про фактичну схильність до них, є способом поставити під сумнів стабільність уявлень про сексуальні домагання. Переносючи амбіції “наукового” дослідження багатограних життєвих досвідів на концептуальний однорідний об'єкт, яким можна маніпулювати та визначати, останні досягли поступової “дерадикалізації” дискурсів про насильство та його виявів»⁹.

Міжнародний досвід забезпечення гендерної рівності і протидії насильству у сфері вищої освіти не має усталених загальних практик та алгоритмів, а різниться залежно від країни.

Систематично до цього питання підходять навчальні заклади Сполучених Штатів Америки. У більшості університетів перед початком навчання (для здобуття ступеня або без нього) чи працевлаштування людина повинна пройти курс з протидії дискримінації та домаганням, що є умовою допуску до програми чи роботи. Університети також забезпечують ефективні методи інформування, запобігання та санкцій щодо виявів сексуальних домагань і гендерної дискримінації.

Досвід ЗВО країн Європейського Союзу є доволі різним. Дослідниці і дослідники наголошують, що задля корпоративної соціальної відповідальності та ефективності робочих процесів в академічному середовищі потрібно створювати ефективні політики та чітку процедуру застосування відповідальності та покарання за їхнє порушення. За їхніми спостереженнями, на рівні університетів бракує комплексного та системного підходу щодо політик протидії гендерній дискримінації та сексуальним домаганням: «...[В]арто зазначити, що досі є гостра нестача адекватних нормативних актів щодо сексуальних домагань, а також заходів щодо їхнього виконання. Головне питання полягає в тому, як сформувати політику, яка ефективно запобігатиме сексуальним домаганням в академічному середовищі»¹⁰.

Зазвичай у закордонних університетах для запобігання випадкам дискримінації визначають певну відповідальну особу або орган, які займаються питаннями протидії гендерній дискримінації та сексуальним домаганням. Попри розмаїтість підходів і практик різних університетів світу до політик з протидії дискримінації та сексуальним домаганням, є певні спільні тенденції щодо регулювання: всі мають політику, чітку термінологію, чіткий механізм інформування спільнот щодо політики, чіткий механізм процедури подання скарги, покликання на законодавство країни, інформацію щодо забезпечення конфіденційності, інформацію про контактних осіб та центри, де можна отримати психологічну чи іншу фахову допомогу¹¹.

⁷ Верховна Рада України, *Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами*, Закон України 3733-IX, 22 травня 2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text>.

⁸ *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*.

⁹ Fredrik Bondestam and Maja Lundqvist, “Sexual Harassment in Higher Education — a Systematic Review,” *European Journal of Higher Education* 10, no. 4 (2020): 15, <https://doi.org/10.1080/21568235.2020.1729833>.

¹⁰ Licia Bosco Damous and Colette Guillopé, “Gender-based Violence in Higher Education and Research: a European Perspective,” *Pure and Applied Chemistry* 93 (8) (2021): 904, <https://doi.org/10.1515/pac-2021-0401>.

¹¹ Софія Бойко та ін., *Дослідницька робота в рамках курсу «Вступ до гендерних студій» «Політики університетів з протидії дискримінації і сексуальним домаганням: міжнародний досвід для України»*, координаторка дослідження Тамара Марценюк (Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», Факультет соціальних наук і соціальних технологій, Кафедра соціології, 2021), 40, <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed069d6a-4616-4661-a176-7b48db09478e/content>.

Одним із головних викликів втілення політики недискримінації та протидії сексуальним домаганням у ЗВО є пошук коректного та зрозумілого способу комунікації зі студентством та забезпечення впевненості щодо приватності та конфіденційності їхнього звернення в межах університету¹².

Міжнародний досвід показує, що найкращим способом протидії гендерній дискримінації та сексуальним домаганням є освітня та просвітницька діяльність в університетах, що охоплює спеціальні курси, тренінги, воркшопи, менторські програми та інші заходи з інформування¹³. Це створює безпечне безперешкодне середовище для роботи та навчання у ЗВО.

Попри те що світові освітні та наукові інституції декларують гендерну рівність і мають політики протидії сексуальним домаганням, ці теми є недостатньо вивченими як на дослідницькому рівні, так і на рівні управління конкретними університетами. Критика стосується механізмів реагування, а також подальшої післядії, визначення системних підходів до реагування, а не зосередження на певному випадку: «Те, що було зроблено дотепер для запобігання сексуальним домаганням у вищій освіті, є недостатнім і неефективним, надто зосередженим на певній особистості, без подальшого супроводу чи наукового оцінювання»¹⁴.

Заходи з протидії сексуальним домаганням мають виходити за межі конвенційних тлумачень, їх потрібно переглядати на основі конкретних випадків задля створення стабільних структур в університетах: «Запобіжні заходи в майбутньому повинні виходити за межі вузького юридичного та бюрократичного розуміння сексуальних домагань, щоб створити стійкі організації на основі практичного досвіду як фахівців у цій галузі, так і потерпілих від сексуальних домагань»¹⁵.

Український досвід забезпечення гендерної рівності і протидії насильству у вищій освіті

З євроінтеграційним курсом України перед усіма суспільними, економічними, політичними та громадськими сферами постали нові завдання. Заклади вищої освіти не є винятками. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1163-р від 20 грудня 2022 р. була схвалена Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року (далі — Стратегія), яка «визначає базові принципи, цільові групи, стратегічні цілі та завдання щодо реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти»¹⁶. Ця Стратегія ґрунтується на принципах демократичних цінностей і свобод рівності, справедливості, демократії, верховенства права, недискримінації, поваги до гідності людини і передбачає «об'єктивність та обґрунтованість визначення проблем у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹⁷.

Ця Стратегія є комплексною, охоплює здобувачок і здобувачів освіти, адміністративний, науковий, педагогічний та науково-педагогічний персонал у сфері освіти, а також батьків та законних представників здобувачок і здобувачів освіти, які здійснюють виховання дітей та молоді, а також персонал органів управління освітою, який ухвалює управлінські та кадрові рішення. Як зазначено в Стратегії, інтеграція до ЄС потребує перебудови інституцій та процесів «на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми дискримінації, зокрема за ознакою статі»¹⁸. Усі держави-члени ЄС впроваджують політики гендерного мейнстримінгу або гендерної пріоритетизації (*gender mainstreaming policy*) задля створення та забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків та усунення дискримінації за ознакою статі у всіх сферах.

В Україні ситуація з розробленням цієї тематики та впровадженням її в університетах на рівні політики та відповідної структури ускладнюється тим, що бракує систематичних досліджень і даних щодо тематики гендерної рівності та недискримінації. У Стратегії наведено певні

¹² Там само, 41.

¹³ Там само.

¹⁴ Bondestam and Lundqvist, "Sexual Harassment in Higher Education — a Systematic Review," 16.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

спостереження щодо сфери освіти. У цій галузі, справді, працює більшість жінок (близько 78,3 %), проте якщо проаналізувати детальніше, то ситуація не така оптимістична та гендерно збалансована: «Якщо у закладах дошкільної освіти 98,3 відсотка педагогічних працівників становлять жінки, у закладах вищої освіти чоловіки становлять практично половину викладацького складу»¹⁹. Окрім того, зазначено, що «жінки займають посади вихователюк, учительок, викладачок, серед директорів закладів загальної середньої освіти чоловіків майже 40 відсотків, серед ректорів закладів вищої освіти — 90 відсотків, серед міністрів освіти за роки незалежності України — 83,3 відсотка»²⁰. Тобто маємо приклади явищ горизонтальної і вертикальної гендерної сегрегації сфери освіти, які потрібно поступово долати протягом наступних років, якщо ми прагнемо фахово втілювати політику рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Такий стан зумовлений різними чинниками, зокрема так званим «традиційним» сприйняттям ролей та образів чоловіків і жінок у суспільстві. Маємо також приклади дискримінації за ознакою статі: йдеться і про колективи, навчальний процес (гендерні стереотипи в підручниках і посібниках) та оцінювання, яке може мати ознаки упередженості. З подібними проблемами стикаються фактично всі заклади вищої освіти в Україні.

Досвід різних ЗВО в Україні в забезпеченні гендерної рівності і протидії насильству має фрагментарний та несистемний характер через виклики загальнодержавної політики на рівні Міністерства освіти і науки України. Складно не погодитися з результатами дослідження з цієї теми: «Щодо викликів, одним із найбільш вагомих, який відмітили майже всі респондентки, є відсутність сталої чіткої державної політики та єдиних стандартів щодо запровадження гендерної освіти на рівні Міністерства [освіти і науки України. — *Авторки статті*]. Через відсутність даної політики впровадження гендерної освіти стає безпосередньою відповідальністю університетів, які мають певну автономність, що у свою чергу призводить до ще одного виклику — відсутності гендерних впроваджень у стратегічних документах та навчальних планах загалом»²¹.

У цьому сенсі випадок відродженої у 1992 р. Києво-Могилянської академії — особливий і може слугувати прикладом для інших ЗВО. Практично з часів відновлення Академії заходи із забезпечення гендерної рівності та протидії насильству мають системний характер і вбудовані в навчальні та академічні процеси.

Після розпаду СРСР у 1990-х роках в Україні зростає увага до фемінізму та гендерних студій. НаУКМА стає своєрідним осередком таких студій: курси з гендеру та фемінізму із застосуванням українських і західних теорій читають на кафедрах літературознавства та соціології — на бакалаврському, магістерському рівнях та в аспірантурі. Є й вибіркові дисципліни, відкриті для всього університету. Такі підходи виховують увагу та чутливість студентства до питань гендеру, недискримінації та фемінізму, сприяють повазі до Іншого / Іншої та критичному мисленню, формуючи світогляд, заснований на демократичних цінностях і толерантності.

У НаУКМА сформувалися щонайменше дві потужні наукові школи з гендерних студій та фемінізму. Одна з них — на кафедрі літературознавства (нині — кафедра літературознавства ім. В. Моренця) під керівництвом Соломії Павличко. До когорти дослідниць і дослідників цієї наукової школи належать, серед інших, Роман Веретельник (PhD, University of Ottawa) та Віра Агеєва. Іншим потужним центром гендерних студій є кафедра соціології з науковими школами Світлани Оксамитної та її аспірантки й послідовниці Тамари Марценюк.

Ці дві кафедри пропонують також міждисциплінарний підхід у гендерних студіях задля налагодження спільного діалогу та пошуків шляхів співпраці в майбутньому. Про це свідчить видання збірника наукових праць «Інша оптика: гендерні виклики сучасності»²² за результатами

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

²¹ Вероніка Барко та ін., *Дослідницька робота в рамках курсу «Вступ до гендерних студій» «Гендерна вища освіта в Україні: успіхи та виклики»*, координаторка дослідження Тамара Марценюк (Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», Факультет соціальних наук і соціальних технологій, Кафедра соціології, 2021), 33–34, <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f8ecdb9-ddf3-4623-9d3c-9371c19a1d2d/content>.

²² Див.: *Інша оптика: гендерні виклики сучасності*, упоряд. Віра Агеєва, Тамара Марценюк (Київ: Смолоскип, 2019).

проведеного раніше круглого столу за організації та участі кафедр соціології та літературознавства НаУКМА. У межах щорічних Днів науки в НаУКМА регулярно проходять конференції, круглі столи, студентські заходи на гендерну тематику. Регулярними також є гостьові лекції на курсах, студентські роботи на гендерну тематику.

Нині в НаУКМА, крім уже згаданих двох кафедр двох факультетів (гуманітарних наук і соціальних наук та соціальних технологій), курси з гендерної тематики чи гендерних аспектів читають на різних програмах факультетів правничих наук, охорони здоров'я, соціальної роботи та психології, економічних наук. Факультети інформатики та природничих наук мають найменшу кількість дисциплін, пов'язаних із гендерною тематикою, що зумовлено їхньою специфікою. Хоча й на цих факультетах є курси, в яких ідеться про роль жінок у науці²³. Також варто підкреслити активну роль студентських організацій НаУКМА в проведенні культурних і просвітницьких заходів з широких тем гендерних питань і різних аспектів фемінізму та жіночих студій²⁴.

На особливу увагу заслуговує великий дослідницький і адвокаційний проєкт «Невидимий батальйон»²⁵ за керівництва та участі доцентки кафедри соціології НаУКМА Тамари Марценюк. Серія соціологічних досліджень і адвокаційна кампанія «Невидимий батальйон» є прикладами низових активістських і дослідницьких ініціатив задля поліпшення становища жінок у ЗСУ, їхньої більшої видимості в суспільстві. Результати п'яти досліджень, проведених протягом останніх восьми років війни, увиразнюють успіхи й виклики забезпечення гендерної рівності у ЗСУ.

Тамара Марценюк стала ініціаторкою дослідження «Гендерний портрет НаУКМА» (2024), яке вона провела спільно зі студентством кафедри, слухачами і слухачками курсу «Вступ до гендерних студій», таким чином залучаючи студентство до теми гендерної рівності та формуючи уявлення про практично-дослідницьке застосування тематики. Це дослідження виконано у співпраці з Комітетом протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в НаУКМА. Воно показало ефективність курсів з гендерної тематики чи з гендерним компонентом, їхній позитивний вплив на загальну обізнаність студентства з питаннями гендерної рівності та недискримінації: «Також існує статистично значуща відмінність у відповідях серед студентів та студенток, які прослухали курси на тему гендерної рівності та тих, хто не слухав таких курсів. Слухачі курсів менше стверджують про панування гендерної рівності в українському суспільстві, порівняно з тими, хто не слухав жодних курсів. Це можна пояснити тим, що курси на тему гендерної нерівності дають глибші знання стосовно даного явища, а отже слухачі краще ознайомлені з предметом питання»²⁶.

Висновки дослідження наголошують на важливості системного інформування спільноти та підвищення її обізнаності щодо питань гендерної рівності та недискримінації в ЗВО: «Стосовно механізмів успішної протидії гендерному насильству і дискримінації в освітніх закладах, зокрема НаУКМА, експерти зазначають, що найбільш ефективними методами протидії є підвищення обізнаності та інформування щодо даної соціальної проблеми серед університетської спільноти загалом, включаючи студентів, викладацького складу та адміністрації, економічні зміни в студентстві (емансипація жінок) і розгортання соціальної реклами стосовно гендерної політики закладу вищої освіти (ЗВО) та гендерної дискримінації загалом. Механізм протидії гендерному насильству та дискримінації працюватиме лише тоді, коли дотримані усі кроки, а саме інформування спільноти, системи санкцій для порушників та методи психологічної підтримки постраждалої або постраждалого»²⁷.

Важливо наголосити, що за результатами проведеного дослідження сформовано рекомендації для всіх учасників та учасниць освітнього та освітньо-наукового процесу щодо протидії гендерному насильству й дискримінації. НаУКМА системно й активно впроваджує ці рекомендації на інституційному рівні. Опитування студентства дають імпульси для освітнього менеджменту

²³ Тамара Марценюк та ін., *Гендерний портрет НаУКМА 2024* (Київ: Кафедра соціології НаУКМА, 2024), 112, <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b654ed7f-4db1-42c4-8757-a243559c36aa>.

²⁴ Там само, 61.

²⁵ <https://invisiblebattalion.org>

²⁶ Марценюк та ін., *Гендерний портрет НаУКМА 2024*, 77.

²⁷ Там само, 115.

НаУКМА впроваджувати просвітницькі та роз'яснювальні кампанії, створювати ефективні і системні підходи, зокрема програми підвищення кваліфікації.

Політика протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу та забезпечення гендерної рівності в НаУКМА

Виклики гендерним стереотипам, звернення уваги на питання гендерної рівності і протидія насильству роблять освіту більш розмаїтою та інклюзивною, а також забезпечують комфортне та безпечне середовище для всіх учасників і учасниць освітнього (освітньо-наукового) процесу. Освітнім закладам буває непросто втілювати інновації у свої політики і програми. Буває складно розпочинати, особливо, коли бракує досвіду, і цей досвід здобувається методом спроб і помилок.

Перший виклик у менеджменті тематики гендерної рівності на рівні університету — це **назва та тематика відповідної політики**. Є різні підходи до реалізації — вводити тематику забезпечення рівних прав і можливостей у ширшу тематику етики і етичних засад чи загальну антидискримінаційну тематику або, навпаки, виділяти її в окремий напрям.

Києво-Могилянська академія пішла другим шляхом, тож від початку це була окрема тематика: акцент робився саме на такій гострій проблематиці, як протидія сексуальним домаганням. У 2017 р. президент НаУКМА Андрій Мелешевич підписав наказ про заходи щодо розробки та впровадження у НаУКМА політики у сфері протидії сексуальним домаганням та дискримінації за ознакою статі. У 2018 р. робоча група підготувала та провела обговорення проєкту політики попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА. Лідер університету Андрій Мелешевич підтримав прийняття цієї політики й утворення відповідного комітету, який є дорадчим при президентові НаУКМА. Пізніше роботу комітету і втілення політики протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в НаУКМА підтримував і далі це робить чинний президент Сергій Квіт.

Загалом **політична воля лідера чи лідерки університету й адміністрації** втілювати ідеї рівних прав і можливостей є важливими елементами так званої «дії зверху» щодо управління тематикою рівних прав і можливостей. Проте варто зазначити й про «дію знизу» — окремих людей і зацікавлених груп, які підтримують ідеї рівних прав і можливостей, мають фахові знання і відповідні навички реалізації політики гендерної рівності. Аби політика фахово та ефективно функціонувала, потрібен баланс цих обох рівнів її виконання.

За останні вісім років назва і зміст політики змінилися, розширилася тематика роботи Комітету. Хоча спочатку політика в назві стосувалася лише проблематики сексуальних домагань (політика протидії і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА), у змісті Положення про політику було згадано дискримінаційні висловлювання, утиски та мову ненависті.

Перші скарги, які надійшли до Комітету з протидії і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА, стосувалися не власне сексуальних домагань, а дискримінаційних висловлювань з боку професорсько-викладацького складу університету. Тому було ухвалено рішення розширити назву політики: з жовтня 2020 р. — політика протидії дискримінації і сексуальним домаганням у НаУКМА. Чергова інновація відбулася, коли до тематики дії політики у 2021 р. додали протидію і боротьбу з булінгом відповідно до наказу МОН «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» (2019)²⁸. У 2025 р. до переліку забороненої в університеті поведінки додано ще й мобінг (цькування) згідно з Кодексом законів про працю України (стаття 2)²⁹ та вчинення насильства за ознакою статі згідно із Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (із доповненнями 2017 р.)³⁰.

²⁸ Міністерство освіти і науки України, *Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти*, Наказ 1646, 28 грудня 2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text>.

²⁹ Верховна Рада України, *Кодекс законів про працю України*, Закон України 322-08, редакція 2 травня 2025, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

³⁰ *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*.

Отже, станом на 2025 р. у НаУКМА заборонено дискримінаційні висловлювання, утиски, мову ворожнечі, булінг (цькування), мобінг (цькування), сексуальні домагання, вчинення насильства за ознакою статі. Стосовно кожного явища наведено ретельні визначення понять відповідно до українського законодавства.

На початку політики наголошено, що «НаУКМА засуджує насильство і дискримінацію, сексуальні домагання, булінг/мобінг (цькування) у трудових відносинах, в освітньому процесі та зобов'язується сприяти протидії цим явищам»³¹. Також «учасники і учасниці освітнього процесу НаУКМА повинні дотримуватися у своїй діяльності, публічних висловлюваннях (повідомленнях) та публічних матеріалах засад недискримінації і ненасильства»³². У Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року зазначено про «ведення документообігу з урахуванням принципів недискримінаційних мовлення/мови шляхом впровадження стратегій фемінізації, нейтралізації, уникнення андроцентризму та сексизму; використання в діловодстві допустимих сучасними нормами української мови форм жіночого роду поряд із чоловічими відповідниками для позначення осіб різної статі»³³. Тому текст політики написано з використанням гендерно чутливої мови, зокрема фемінітивів.

Отже, загалом політику вже тричі доопрацьовували та вдосконалювали, беручи до уваги досвід роботи Комітету та очікування і вимоги з боку Міністерства освіти і науки України. Станом на літо 2025 р. політика має назву «політика протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в НаУКМА», за її реалізацію відповідає Комітет протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в НаУКМА³⁴.

Другий виклик у менеджменті тематики гендерної рівності на рівні університету — це **дієва реалізація політики**. А для цього потрібні передусім людські та фінансові ресурси. НаУКМА є одним із перших закладів вищої освіти в Україні, який почав розбудовувати **інституційний механізм забезпечення гендерної рівності**³⁵. Два ключові елементи цього механізму:

- 1) відповідна політика із забезпечення гендерної рівності та інші документи університету, у яких ідеться про цінності рівності, гідності та недискримінації;
- 2) відповідальні за реалізацію політики органи університету (передовсім відповідний комітет).

25 січня 2019 р. відбулася перша зустріч Комітету, у результаті якої в межах проведення просвітницьких заходів було визначено **три цільові аудиторії**, з якими працює Комітет: студентство, викладачі та викладачки НаУКМА, адміністрація, співробітники та співробітниці. Просвітницька діяльність із студентством відбувається завдяки співпраці та поширенню інформації через студентські організації, які діють у НаУКМА³⁶. Спочатку в Комітеті було тільки чотири особи: від викладацького складу (2), від студентства (1) і керівниця відділу по роботі зі студентством (1). Нині членство зросло майже утричі.

³¹ Національний університет «Києво-Могилянська академія», *Положення про політику протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в Національному університеті «Києво-Могилянська академія»*, Наказ 206, 28 квітня 2025, https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/2498-polozhennia-pro-polityku-protydii-dyskryminatsii-seksualnym-domahanniam-bulinhu-v-naukma.

³² Там само.

³³ *Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації*.

³⁴ Див. докладніше про зміст політики і роботу Комітету: <https://web.ukma.edu.ua/index.php/uk/students/protect-rights/antidiscrimination>.

³⁵ Тамара Марценюк, «Інституційний механізм забезпечення гендерної рівності у сфері освіти в Києво-Могилянській академії», у *Гендерна рівність та інклюзія у вищій освіті: від політик до реалізації: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки та Дню Європи в Україні (16 травня 2025 року)*; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Навчально-науковий інститут «Юридичний інститут» (Київ: КНЕУ, 2025), 39.

³⁶ Тамара Марценюк, «Політики університетів з протидії дискримінації і сексуальним домаганням в Україні (на прикладі Національного університету «Києво-Могилянська академія»): успіхи і виклики реалізації», у *Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві: IV Конгрес Соціологічної асоціації України, Харків, 28–29 жовтня 2021 року: тези доповідей* (Харків, 2021), 414.

Останню редакцію Положення про політику протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» було підтримано на Вчесьній раді університету у квітні 2025 р.³⁷ Політику реалізовує Комітет протидії дискримінації, сексуальним домаганням, булінгу, до складу якого входять:

- керівник або керівниця відділу у справах студентства;
- 4 студенти або студентки, делеговані Студентською Колегією;
- викладач або викладачка НаУКМА, що викладає чи досліджує тематику протидії дискримінації і насильству;
- представники або представниці від науково-педагогічного персоналу кожного факультету НаУКМА;
- можуть додатково входити інші особи з-поміж учасників і учасниць освітнього, освітньо-наукового чи наукового процесу НаУКМА на розсуд президента або президентки НаУКМА.

З огляду на склад Комітету суттєвими в реалізації політики є **роль і залучення** (як інституційного, так і безпосереднього) **студентства**. Інформування про політику розпочинається ще на першому курсі, зокрема протягом орієнтаційної сесії, яка проходить перед початком навчального року. Відділ у справах студентства, Студентська Колегія та інші студентські організації також активно залучені до поширення інформації про політику.

Стосовно **людських і фінансових ресурсів** слід зауважити, що робота в Комітеті здійснюється на громадських засадах і важливо її враховувати в робоче навантаження професорсько-викладацького складу, зазначати в щорічних звітах оцінювання роботи тощо. В ідеалі варто мати окреме фінансування на цю роботу, хоча б одну людину на робочу ставку, щоб фахово виконувати координацію завдань і ключову адміністративну роботу.

З огляду на зміст скарг студентства на викладацтво (гендерно стереотипний зміст навчальних предметів або гендерно стереотипні та інші дискримінаційні висловлювання), актуальним залишається питання підвищення рівня обізнаності працівників і працівниць закладів освіти стосовно реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти, запобігання та протидії насильству і дискримінації та вдосконалення освітнього процесу на засадах рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності, недискримінації, інклюзивності та протидії насильству, зокрема за ознакою статі.

Саме тому варто запроваджувати навчальні програми з підвищення кваліфікації. Влітку 2025 р. членкині Комітету та співавторки політики у співпраці з Центром забезпечення якості освіти розробили курс «Гендерна рівність та недискримінація у вищій освіті», спрямований на формування у викладацтва сучасного уявлення про принципи гендерної рівності, права людини та недискримінації в академічному середовищі. У вересні 2025 р. курс запропоновано для професорсько-викладацького складу в межах підвищення кваліфікації.

Третій виклик у менеджменті тематики гендерної рівності на рівні університету — це **моніторинг виконання** політики. Моніторинг передбачає передусім проведення досліджень, вивчення громадської думки серед спільноти НаУКМА і надання відповідних рекомендацій задля поліпшення ситуації. Окрім того, у Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року зазначено про проведення раз на три роки гендерного аудиту закладів освіти.

У 2024 р. НаУКМА знову продемонстрував лідерство у сфері забезпечення рівних прав і можливостей у вищій освіті, провівши вдруге фахове дослідження стану гендерних відносин в університеті — гендерний аудит³⁸. Всеукраїнська презентація успіхів і викликів гендерного аудиту в НаУКМА відбулася 1 грудня 2024 р. на заході «Гендерний аудит Міністерства освіти і науки України»³⁹.

³⁷ Положення про політику протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

³⁸ Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації.

³⁹ Див. відео із записом події на офіційному каналі МОН України: <https://www.youtube.com/watch?v=BGDUPNiNuEU>.

Окрім того, елементом моніторингу виконання політики протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в НаУКМА є щорічний звіт, який останні кілька років входить до щорічного звіту президента НаУКМА про діяльність університету.

Ці та інші приклади реалізації політики увиразнено в таблиці.

Таблиця

**Елементи менеджменту політики протидії дискримінації,
сексуальним домаганням і булінгу в НаУКМА**

№	Елементи	Приклади реалізації
1	Дослідження та відповідні рекомендації	- Проведення періодичного гендерного аудиту університету: «Гендерний портрет НаУКМА 2020», «Гендерний портрет НаУКМА 2024». - Соціологічне дослідження «Політики університетів з протидії дискримінації і сексуальним домаганням: міжнародний досвід для України», проведене взимку — навесні 2021 р. студентством кафедри соціології в межах курсу «Вступ до гендерних студій» (під керівництвом Тамари Марценюк).
2	Освіта та просвіта, інформаційні кампанії	8–12 вересня 2025 р. — третій щорічний Тиждень гендерної рівності в НаУКМА, на якому обговорювали актуальну для українського суспільства тематику: участь жінок у війні загалом і в кібербезпеці зокрема, українське законодавство щодо забезпечення рівних прав і можливостей, гендерний розрив оплати праці, жіночий громадський активізм у Криму. - Два ювілеї: 20 років ухвалення закону про гендерну рівність в Україні та 10 років проєкту «Невидимий батальйон» про гендерну рівність у Збройних Силах України. - Поширення у 2024 р. інформаційного відео з протидії булінгу і про роботу Комітету⁴⁰, знятого у 2023 р. Комітетом за координації Оксани Неживенко у співпраці зі Студентською Колегією НаУКМА, студентською організацією «Бадді НаУКМА» та Школою журналістики НаУКМА. - Зустріч щодо протидії булінгу в освітньому середовищі з органами студентського самоврядування та випускницею НаУКМА і дослідницею явища булінгу Анастасією Мельниченко.
3	Розгляд скарг про порушення політики	- За 2024 р. Комітет отримав 8 формальних звернень (скарг) від студентства різних років навчання та різних факультетів, близько 5 неформальних звернень або намірів звернень і 1 консультаційне прохання. - Порівняно з попередніми роками кількість звернень зростає, однак не всі готові писати формальні скарги і, дізнавшись про процедуру, не доводять справу до завершення.
4	Взаємодія з іншими акторами процесу забезпечення якості освіти	Співпраця з Центром забезпечення якості освіти. Зокрема, до запитань оцінювання студентством навчальних дисциплін із осіннього семестру 2024/2025 навчального року додано формулювання, що стосувалося дотримання політики протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в НаУКМА.
5	Співпраця з медіа	Поширення інформації про політику протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу серед учасників і учасниць освітнього процесу в НаУКМА, абітурієнтів і абітурієнток та в медіа

Як видно з таблиці, елементами механізму управління та реалізації політики протидії гендерно-му насильству і забезпечення гендерної рівності є дослідження й відповідні рекомендації, освітні події та інформаційні кампанії для підвищення рівня обізнаності про проблематику, розгляд скарг про порушення політики, взаємодія та спільні проєкти з іншими акторами процесу забезпечення якості освіти, а також співпраця з медіа задля найкращого інформування про політику.

Насамкінець важливо зазначити, що в серпні 2025 р. Міністерство освіти і науки України запропонувало для громадського обговорення проєкт Методичних рекомендацій щодо впровадження політики протидії дискримінації, сексуальним домаганням та підтримки рівності у закладах вищої освіти України. НаУКМА, зокрема Комітет протидії дискримінації, сексуальним

⁴⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=ZaG4b5PW14o>

домаганням і булінгу, підтримав зусилля МОН у розробленні відповідних методичних рекомендацій і надіслав пропозиції щодо їх поліпшення. Очікується, що до кінця 2025 р. МОН оприлюднить наказ із методичними рекомендаціями щодо впровадження відповідної політики.

Якщо підсумувати, то успіхами запровадження політики гендерної рівності в управлінні вищою освітою в Україні на прикладі НаУКМА є наявність політичної волі запроваджувати і реалізовувати політику (так звана «дія зверху»); наявність зацікавлених представників і представниць студентства і професорсько-викладацького складу доєднатися до виконавчої команди (так звана «дія знизу»); постійне поліпшення політики, беручи до уваги досвід управління; можливість ділитися досвідом реалізації політики з іншими ЗВО і МОН. Викликами запровадження політики гендерної рівності в управлінні вищою освітою в Україні на прикладі НаУКМА виявилися брак фінансових і людських ресурсів для реалізації політики (здійснюється на волонтерських засадах); не завжди готовність студентства або інших учасників і учасниць освітнього процесу писати формальні скарги про порушення політики і доводити справу до завершення.

Висновки. Освіта є важливим інститутом, залученим до процесу запровадження гендерної рівності та протидії дискримінації. Міжнародна демократична спільнота проголошує важливими, зокрема, такі ознаки рівних прав і можливостей: доступ жінок і чоловіків до різних рівнів і форм освіти, можливість користуватися освітніми інноваціями і вчитися в безпечному середовищі.

Беручи до уваги процес втілення ідей гендерної рівності, авторським колективам підручників, освітянам та освітянкам варто рекомендувати забезпечення паритетності внеску жінок і чоловіків у суспільний розвиток, зокрема внеску жінок у перемогу, як у військовій, так і в цивільній сфері, у навчальних програмах та освітньому середовищі. Окрім того, важливо не допустити відтворення гендерних стереотипів у контексті викликів війни в змісті освіти та виховання (наприклад, щодо виключно чоловіків як захисників).

Виклики гендерним стереотипам, акцент на гендерній рівності та боротьба з насильством сприяють формуванню більш розмаїтої, інклюзивної освіти, а також створенню комфортного і безпечного середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Після розпаду СРСР в Україні посилилася увага до фемінізму та гендерних студій. У статті зроблено висновок, що НаУКМА є важливим центром цих напрямів дослідження. Курси з гендеру та фемінізму у НаУКМА викладають на різних академічних рівнях із залученням як українських, так і західних теорій. Такий підхід сприяє формуванню у студентства чутливості до гендерних питань, поваги до різноманіття та розвитку критичного мислення на засадах демократичних цінностей і толерантності.

Успіхи впровадження політики гендерної рівності в управлінні НаУКМА забезпечено завдяки політичній волі, активній участі представників студентства й викладачів, а також постійному вдосконаленню практик і обміну досвідом з іншими закладами. Водночас головними викликами залишаються брак фінансових і людських ресурсів, а також недостатня готовність учасників освітнього процесу формалізувати виявлені порушення і доводити справи до кінця. Подолання цих перешкод потребує подальшої підтримки й посилення інституційних можливостей.

Список використаних джерел

- Барко, Вероніка, Ярина Біла та ін. *Дослідницька робота в рамках курсу «Вступ до гендерних студій» «Гендерна вища освіта в Україні: успіхи та виклики»*, координаторка дослідження Тамара Марценюк. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», факультет соціальних наук і соціальних технологій, кафедра соціології, 2021. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f8ecdb9-ddf3-4623-9d3c-9371c19a1d2d/content>.
- Бойко, Софія, Юлія Галичанська та ін. *Дослідницька робота в рамках курсу «Вступ до гендерних студій» «Політики університетів з протидії дискримінації і сексуальним домаганням: міжнародний досвід для України»*, координаторка дослідження Тамара Марценюк. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», факультет соціальних наук і соціальних технологій, кафедра соціології, 2021. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed069d6a-4616-4661-a176-7b48db09478e/content>.
- Верховна Рада України. *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*. Закон України 2866-IV. Ухвалено 8 вересня 2005. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
- Верховна Рада України. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони*. Підписано 21 березня 2014. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top.
- Верховна Рада України. *Про освіту*. Закон України 2145-VIII. Ухвалено 5 вересня 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
- Верховна Рада України. *Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами*. Закон України 3733-IX. Ухвалено 22 травня 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text>.
- Верховна Рада України. *Кодекс законів про працю України*. Закон України 322-08. Редакція 2 травня 2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
- Інша оптика: гендерні виклики сучасності*, упоряд. Віра Агеєва, Тамара Марценюк. Київ: Смолоскип, 2019.
- Кабінет Міністрів України. *Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації*. Розпорядження 1163-р. 20 грудня 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>.
- Марценюк, Тамара. *Гендерна рівність та недискримінація на практиці*. Київ: Комора, 2021.
- Марценюк, Тамара. «Політики університетів з протидії дискримінації і сексуальним домаганням в Україні (на прикладі Національного університету «Києво-Могилянська академія»): успіхи і виклики реалізації». У *Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві: IV Конгрес Соціологічної асоціації України, Харків, 28–29 жовтня 2021 року: тези доповідей*, 414–15. Харків, 2021. <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21345>.
- Марценюк, Тамара. «Інституційний механізм забезпечення гендерної рівності у сфері освіти в Києво-Могилянській академії». У *Гендерна рівність та інклюзія у вищій освіті: від політик до реалізації: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки та Дню Європи в Україні (16 травня 2025 року)*; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Навчально-науковий інститут «Юридичний інститут», 39–41. Київ: КНЕУ, 2025.
- Марценюк, Тамара, та ін. *Гендерний портрет НаУКМА 2024*. Кафедра соціології НаУКМА. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b654ed7f-4db1-42c4-8757-a243559c36aa>.
- Міністерство освіти і науки України. *Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти*. Наказ 1646. 28 грудня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text>.
- Національний університет «Києво-Могилянська академія». *Положення про політику протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в Національному університеті «Києво-Могилянська академія»*. Наказ 206. 28 квітня 2025. https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/2498-polozhennia-pro-polityku-protydii-dyskryminatsii-seksualnym-domahanniam-bulinhu-v-naukma.
- Bondestam, Fredrik, and Maja Lundqvist. “Sexual Harassment in Higher Education — a Systematic Review.” *European Journal of Higher Education* 10, no. 4 (2020): 397–419. <https://doi.org/10.1080/21568235.2020.1729833>.

Bosco Damous, Licia, and Colette Guillopé. "Gender-based Violence in Higher Education and Research: a European Perspective." *Pure and Applied Chemistry* 93, no. 8 (2021): 899–905. <https://doi.org/10.1515/pac-2021-0401>.

UAREforms. *Бачення України 2030: соціально-гуманітарна сфера. Візійний документ реформ для відновлення України*. Київ, 2023. <https://uareforms.org/visions/new-vision-640>.

Bibliography

Another Optics: Gender Challenges of Modernity, compiled by Vira Ageyeva and Tamara Martsenyuk. Kyiv: Smoloskyp, 2019 [in Ukrainian].

Barko, Veronika, Yaryna Bila, et al. *Research work within the framework of the course "Introduction to Gender Studies" "Gender Higher Education in Ukraine: Successes and Challenges"*, research coordinator Tamara Martsenyuk. Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy, Faculty of Social Sciences and Social Technologies, Department of Sociology, 2021. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f8ecdb9-ddf3-4623-9d3c-9371c19a1d2d/content> [in Ukrainian].

Bondestam, Fredrik, and Maja Lundqvist. "Sexual Harassment in Higher Education — a Systematic Review." *European Journal of Higher Education* 10, no. 4 (2020): 397–419. <https://doi.org/10.1080/21568235.2020.1729833>.

Bosco Damous, Licia, and Colette Guillopé. "Gender-based Violence in Higher Education and Research: a European Perspective." *Pure and Applied Chemistry* 93, no. 8 (2021): 899–905. <https://doi.org/10.1515/pac-2021-0401>.

Boyko, Sofia, Yulia Halychanska, et al. *Research work within the framework of the course "Introduction to Gender Studies" "University Policies on Combating Discrimination and Sexual Harassment: International Experience for Ukraine"*, research coordinator Tamara Martsenyuk. Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy, Faculty of Social Sciences and Social Technologies, Department of Sociology, 2021. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed069d6a-4616-4661-a176-7b48db09478e/content> [in Ukrainian].

Cabinet of Ministers of Ukraine. *On approval of the Strategy for the Implementation of Gender Equality in Education until 2030 and approval of the operational plan of measures for 2022-2024 for its implementation*. Order 1163-p. December 20, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Martsenyuk, Tamara. *Gender equality and non-discrimination in practice*. Kyiv: Komora, 2021 [in Ukrainian].

Martsenyuk, Tamara. "University policies on combating discrimination and sexual harassment in Ukraine (on the example of the National University "Kyiv-Mohyla Academy"): successes and challenges of implementation." In *Transformation of social institutions in the information society: IV Congress of the Sociological Association of Ukraine, Kharkiv, October 28–29, 2021: abstracts*, 414–15. Kharkiv, 2021. <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21345> [in Ukrainian].

Martsenyuk, Tamara. "Institutional mechanism for ensuring gender equality in education at Kyiv-Mohyla Academy". In *Gender equality and inclusion in higher education: from policies to implementation: collection of materials of the International scientific and practical conference dedicated to the Day of Science and Europe Day in Ukraine (May 16, 2025)*; Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Educational and Scientific Institute "Law Institute", 39–41. Kyiv: KNEU, 2025 [in Ukrainian].

Martsenyuk, Tamara, et al. *Gender Portrait of NaUKMA 2024*. Department of Sociology of NaUKMA. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b654ed7f-4db1-42c4-8757-a243559c36aa> [in Ukrainian].

Ministry of Education and Science of Ukraine. *Some issues of responding to cases of bullying and the application of educational influence measures in educational institutions*. Order 1646. December 28, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text> [in Ukrainian].

National University of Kyiv-Mohyla Academy. *Regulations on the Policy on Combating Discrimination, Sexual Harassment and Bullying at National University of Kyiv-Mohyla Academy*. Order 206. April 28, 2025. https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/2498-polozhennia-pro-polityku-protydii-dyskryminatsii-seksualnym-domahanniam-bulinhu-v-naukma [in Ukrainian].

UAREforms. *Vision of Ukraine 2030: Social and Humanitarian Sphere. Vision document of reforms for the restoration of Ukraine*. Kyiv, 2023. <https://uareforms.org/visions/new-vision-640> [in Ukrainian].

Verkhovna Rada of Ukraine. *Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part*. March 21, 2014. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top [in Ukrainian].

Verkhovna Rada of Ukraine. *Labor Code of Ukraine*. Law of Ukraine 322-08, version dated 02.05.2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].

Verkhovna Rada of Ukraine. *On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men*. Law of Ukraine 2866-IV. Adopted September 8, 2005. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> [in Ukrainian].

Verkhovna Rada of Ukraine. *On Education*. Law of Ukraine 2145-VIII. Adopted September 5, 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

Verkhovna Rada of Ukraine. *On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and Other Laws of Ukraine in Connection with the Ratification of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*. Law of Ukraine 3733-IX. Adopted May 22, 2024 [in Ukrainian].

Tamara Martsenyuk

National University of Kyiv-Mohyla Academy

Olha Poliukhovych

National University of Kyiv-Mohyla Academy

GENDER EQUALITY AND VIOLENCE PREVENTION POLICIES IN HIGHER EDUCATION MANAGEMENT DURING UKRAINE'S POSTWAR RECOVERY AND RECONSTRUCTION (THE CASE OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV-MOHYLA ACADEMY)

Abstract

The article examines international and Ukrainian experiences in ensuring gender equality and combating gender-based violence in higher education in the context of Ukraine's successful postwar recovery as a state with European values. The most effective measures for ensuring gender equality and combating violence are considered.

The leadership of the National University of Kyiv-Mohyla Academy (NaUKMA) among higher education institutions (HEIs) in Ukraine in implementing the Strategy for Gender Equality in Education by 2030—particularly in the field of education management aimed at ensuring gender equality and combating violence—is substantiated.

This is related to a broader context, as the article discusses the specific case of Kyiv-Mohyla Academy, which was revived in 1992 and has become an example of a systematic approach to ensuring gender equality and combating violence in higher education. Since its revival, the university has been implementing gender equality principles, integrated into educational and academic processes. Particular attention is paid to the development of gender studies and feminism, which are taught in various departments of the university, promoting students' sensitivity to issues of non-discrimination, respect for diversity, and critical thinking grounded in democracy and tolerance.

It was established that the components of the mechanism for managing and implementing policies to combat gender-based violence and ensure gender equality at NaUKMA include research and relevant recommendations, educational events and information campaigns to raise awareness of the issue, handling of complaints about policy violations, collaboration and joint projects with other actors in the process of ensuring the quality of education, as well as cooperation with the media to raise public awareness about the policy. The successes and challenges of implementing gender equality policies in higher education management in Ukraine are summarized using the case of NaUKMA.

Keywords: higher education, educational management, gender equality, violence prevention, postwar reconstruction of Ukraine, National University of Kyiv-Mohyla Academy, gender studies, Ukraine.

Подано / Submitted: 18.08.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 14.09.2025

Оприлюднено / Published: 07.10.2025

Марценюк Тамара Олегівна — кандидатка соціологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія», голова Комітету протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в Національному університеті «Києво-Могилянська академія»

Tamara Martsenyuk — PhD in Sociology, Associate Professor, Department of Sociology, Head of the Committee for Combating Discrimination, Sexual Harassment and Bullying, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0000-0002-4785-5618

E-mail: t.martsenyuk@ukma.edu.ua

Полюхович Ольга Павлівна — кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри літературознавства ім. В. Моренця, віцепрезидентка з науково-навчальних студій Національного університету «Києво-Могилянська академія», членкиня Комітету протидії дискримінації, сексуальним домаганням і булінгу в Національному університеті «Києво-Могилянська академія»

Olha Poliukhovych — PhD, Associate Professor, The Volodymyr Morenets Department of Literature, Vice President for Research and Academic Affairs, Member of the Committee for Combating Discrimination, Sexual Harassment and Bullying, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0000-0001-7067-6629

E-mail: olga.poliukhovych@ukma.edu.ua

Цитування (Чикаго: виноски і бібліографія):

Марценюк, Тамара, та Ольга Полюхович. «Політика гендерної рівності і протидії насильству як складова частина управління закладами вищої освіти в контексті повоєнного відновлення України (на прикладі Національного університету «Києво-Могилянська академія»)». *Empirio* 2, спецвипуск (2025): 128–143. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.128-143>.

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Martsenyuk, Tamara, and Olha Poliukhovych. "Gender Equality and Violence Prevention Policies in Higher Education Management During Ukraine's Postwar Recovery and Reconstruction (the Case of the National University of Kyiv-Mohyla Academy)." *Empirio* 2, Special Issue (2025): 128–143. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.128-143> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

ЗМІСТ

СПЕЦВИПУСК

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Сергій Козир	
Соціально-економічні наслідки російської збройної агресії проти України.....	3
Ігор Озадовський	
Політична суб'єктність прикордонних територій в умовах трансформації світопорядку: компаративна аналітика.....	18
Максим Студілко	
Модернізація освітнього простору як відповідь європейських держав на глобальні виклики у вищій освіті	32
Єлизавета Тюканкіна, Маргарита Чабанна	
Вплив європейської інтеграції на партійну систему України.....	40
Аліна Халецька	
Локальна демократія в умовах трансформації та відновлення України: міждисциплінарні дослідження та проєктний підхід.....	54
Анна Шиліна	
Розбудова мережі агентств із забезпечення якості вищої освіти як складника державної освітньої політики країн Європейського простору вищої освіти	67

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

Андрій Дрига	
Стратегічні мотиви донорів міжнародної допомоги і HDP Nexus для України: теорії міжнародних відносин поза суто гуманітарним ракурсом	80
Павло Петров, Іван Головка, Іван Котов	
Моделювання цифрової парадипломатії в глобальному просторі. Стратегія нейтралізації інформаційних загроз.....	92

МЕНЕДЖМЕНТ. ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Артем Бардась, Максим Замковий	
Управління якістю в умовах трансформації вищої освіти України	102
Любов Жарова	
Від традицій до гнучкості: інструменти менеджменту у VUCA-реальності.....	116
Тамара Марценюк, Ольга Полюхович	
Політика гендерної рівності і протидії насильству як складова частина управління закладами вищої освіти в контексті повосенного відновлення України (на прикладі Національного університету «Києво-Могилянська академія»)	128

CONTENT

SPECIAL ISSUE

INTERDISCIPLINARY EXPERTISE FOR THE RECOVERY AND DEVELOPMENT OF UKRAINE

POLITICAL SCIENCES. POLITOLOGY

Serhiy Kozyr	
Socio-Economic Consequences of Russia's Armed Aggression Against Ukraine	3
Ihor Ozadovskyi	
Political Subjectivity of Borderlands in the Context of the Transformation of the World Order: A Comparative Analysis	18
Maksym Studilko	
Modernization of the Educational Space as a Response of European States to Global Challenges in Higher Education	32
Yelyzaveta Tiukankina, Marharyta Chabanna	
The Impact of European Integration on the Party System of Ukraine	40
Alina Khaletska	
Local Democracy in the Context of Ukraine's Transformation and Recovery: Interdisciplinary Research and Project-Based Approach	54
Anna Shylina	
Development of a Network of Higher Education Quality Assurance Agencies as a Component of State Educational Policy in EHEA Countries	67

INTERNATIONAL RELATIONS, SOCIAL COMMUNICATIONS, AND REGIONAL STUDIES

Andrii Dryga	
International Aid Donor Motivations and the HDP Nexus in Ukraine: Theories of International Relations Beyond the Humanitarian Paradigm	80
Pavlo Petrov, Ivan Holovko, Ivan Kotov	
Modeling Digital Paradplomacy in the Global Space. A Strategy for Neutralizing Information Threats	92

MANAGEMENT. EDUCATIONAL MANAGEMENT

Artem Bardas, Maksym Zamkovyi	
Quality Management in the Context of the Transformation of Higher Education in Ukraine	102
Liubov Zharova	
From Tradition to Agility: Management Tools in the VUCA Reality	116
Tamara Martsenyuk, Olha Poliukhovych	
Gender Equality and Violence Prevention Policies in Higher Education Management During Ukraine's Postwar Recovery and Reconstruction (the Case of the National University of Kyiv-Mohyla Academy)	128